40

kömür tutuşunca erol çatma

1965 madenci direnişinin öyküsü

kömür tutuşunca

erol çatma

EVRENSEL
BASIM YAYIN

kömür tutuşunca

erol çatma

Yıldırım,
Dostluğumuz
Dikkati amaca kadar
Sürecektir.
16/5/1992
Erol Çatma

EVRENSEL BASIM YAYIN

kömür tutuşunca/Erol Çatma
Evrensel Basım Yayın-40
Birinci Baskı: Nisan 1997, Kayhan Matbaası

Kapak Fotoğrafı: Yeraltı Maden-İş Arşivi

EVRENSEL BASIM YAYIN
Galipdede Cad. Şahkulu Sokak Şahin İş Merkezi No: 10 Kat: 2
Tünel-İstanbul
Tel: 0212 293 63 45 - 47 Fax: 293 63 31

1965 madenci direnişinin öyküsü

kömür tutuşunca

erol çatma

EVRENSEL BASIM YAYIN

Bu kitap, Satılmış Tepe ve Mehmet Çavdar ile 1965 direnişinin isimsiz kahramanlarına adanmıştır.

erol çatma

İÇİNDEKİLER

ALINTERİNE BATIRILMIŞ DİVİTLE YAZILAN KİTAP 9

"EKİ'NİN ÇİÇEKLİ BAHÇELERİ" 11
Alınterinde Kömür Karası 23

BARDAĞI TAŞIRAN SON DAMLA 33
Liyakat Zamlarında Haksızlık 45

UZUN YÜRÜYÜŞTE İLK ADIM 49
Gelik'te Bugün İşbaşı Yok 52
Sessizce Büyüyen İsyan 53
Kapının Önünde Yüzlerce Kasket 56
Ellerinde Taş ve Sopalar 59
"Hakkımızı Alana Kadar..." 61
Yöneticiler Diken Üstünde 69
Bildiriler Dağıtılıyor 70
"Her Şey Normal Gözüküyordu" 72
Söylentinin Bini Bir Para 75
Bürokratları Atlatan Sır 78
"Vurun, Öldürün Onu, Yalan Söylüyor" 80
Denizerleri Çağrılıyor 82
Satılmış ve Mehmet Düştü 87
Haber Yayıldı... "Yürüyelim" Dedi Bir İşçi 91
Yandımata'nın Korkulu Saatleri 93

Sendikacılar Olay Yerinde 94
Zonguldak'a On Bin Asker 100
Mühendisler İşbaşı Yapmıyor 108
Bakanlar, Komutanlar Toplandı:
"Milli Savunmamız Güvenli Ellerde" 111
Direnişin Buruk Sonu 113
"İşçiler TİP'in Provokasyonuna Geldi" 114
Grevin Kazanımları 118

DİRENİŞİN ARDINDAN 125

UNUTMADILAR 151
"Bolu'da Yattık Balıkesir'de Yargılandık" 151
"Geceydi... Bir Vardiya Gitmek İstedi" 156
"Gelik'ten Geldiler Karadon'u Ayağa Kaldırdılar" 157
"Beyaz Şapkalılara Hücum Ediyorlardı" 158

ALINTERİNE BATIRILMIŞ DİVİTLE YAZILAN KİTAP

Satılmış Tepe ve Mehmet Çavdar... Bu iki isim size neyi anımsatır?

Sendika ve işçi sorunlarına ilgi duyan çoğu kişi ve özellikle genç kuşaklar büyük bir olasılıkla bu isimleri hiç hatırlamayacaktır. Kimileri ise, jandarmanın işçilere ateş açtığı eski bir grevden söz edebileceklerdir. Ama sorunun muhatabı olan büyük çoğunluk, adlarını andığımız bu iki işçinin yaşamına malolan o büyük işçi direnişinin ayrıntılarını bilemeyecektir. Haksız da sayılmazlar. Çünkü yazılmış çok bir şey yoktur bu olaya ilişkin. Tüm bilinen, zamanın sararttığı soluk bir resimden kalan hayal meyal görüntülerden daha fazlası değildir.

Oysa 1965 yılının Mart ayında Zonguldak kömür havzasında büyük ve şiddetli bir madenci isyanı yaşanır. Liyakat primi dağıtımındaki adaletsizlik, biriken grizuyu tutuşturan kıvılcım işlevi görür, patlayan direniş, boydan boya havzaya yayılır, sert biçimlere bürünür. Devlet, çevre illerden takviye birlikler getirmek ve işçileri kurşunlamak yoluyla direnişi bastırabilir ancak. İşçiler, dişleri sıkılı olarak ocağa inerken ya da gruplu işçiler köylerinin yolunu tutarken geride iki işçinin kurşunlanmış bedeni kalmış ve ılık bahar toprağıyla örtülmüştür. Satılmış ile Mehmet, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde devletin kurşunuyla katledilen ilk işçiler olmuştur.

Yıllarca maden işçiliği yapan, yeraltı işçiliği sırasında sakatlanan ve ensonu, ölmeden emekli olabilenler arasında yer almayı başaran Erol Çatma, hakkında çok az şey yazılan işte bu mücadele kesitini gün ışığına çıkarmak üzere meşakkatli bir yolculuğa çıkar. Yıllarca araştırır. Kitapların bu konuya ilişkin bölümlerini, o dönem yayınlanan dergi ve gazeteleri, mahkeme tutanaklarını elden geçirir. Köyleri dolaşarak direnişe katılan işçileri bulup konuşur, Satılmış ve Mehmet'in köylerine gider, yakınlarıyla görüşür... Bununla da yetinmez, havzanın 150 yıllık tarihini araştırarak direnişin bu genel tablo içindeki özgün yerini saptamaya çalışır. Bu sabırlı yolculuk boyunca elde ettiği tüm malzemeyi bir araya getirir.

Erol Çatma'nın dosyası önümüze geldiğinde, akademik bir eğitim alamamış bu işçinin bir kitap olmayı hak eden bilgileri bir araya getirdiğini gördük. Madenci Erol, iyi bir kazıyla yeraltından çıkardığı malzemeyi ayrıştırmış, cevheri açığa çıkarmıştı. Bu cevheri biraz işlemek, yani kitabın kurgusunda kimi değişiklikler yapmak ve metni redakte etmek gerekiyordu. Bu görevi, arkadaşımız Nuray Sancar üstlendi.

"Kömür Tutuşunca" böyle meydana geldi.

1965 Direnişi'nin öyküsü, direnişçilerin bir sınıf kardeşi tarafından, bir kuşak sonraki bir maden işçisi tarafından yazıldı. Şimdi bu çalışma, başta maden işçileri olmak üzere tüm işçilerin ve işçilerin davasıyla ilgilenen sendikacıların, aydınların, araştırmacıların dikkatine sunuluyor. Olabilecek eksikliklerin yeni çalışmalarla tamamlanmasını bekliyor.

1965 Direnişi'nin öncesinde, 100 yıllık angarya, mükellefiyet dönemi var. Sonrasında ise, dalga dalga gelen patlamalı direnişler. 1965 sonrası Zonguldak, 150 yıl boyunca dökülen terin, akan kanın, kavrulan bedenin, çürüyen ciğerlerin biriktirdiği kinle beslenerek dalgalar halinde yeryüzüne taşan bir nehirdir.

Bu nehrin son görkemli taşkını, 1990'ın son ayları ile 1991 Ocağı'nda yaşandı. Zonguldak, işçi sınıfının gümbürtüyle çarpan yüreği oldu. Madencinin bu görkemli direnişi, geride büyük dersler bırakarak, ama ihanetle hançerlenerek sonuçlandı.

Şimdi Zonguldak, kendi yatağında akan bir yeraltı nehri görünümünde. Ama ona yönelik saldırılar sürüyor. Bu defaki saldırı, işletmeyi kapatmaya, parça parça satıp özelleştirmeye dönük. Zonguldak işçisi, sermaye cephesinin kendisine doğrulttuğu bu silaha karşı maden tozuna bulanmış göğsünü siper ederek yeni bir direnişe kalkışırsa, Satılmış ile Mehmet ve 1965 Direnişi'nin tüm isimsiz kahramanları tereddüt etmeden onlara katılacaktır.

Evrensel Basım Yayın
Mart 1997

“EKİ’NİN ÇİÇEKLİ BAHÇELERİ”

ZONGULDAK

Yerin derinliklerinden geldiler, ellerinde
susmak bilmeyen bir yeraltı güneşiyle, ne kadar
diplere bastırılsa o kadar boğulmak bilmez yankısıyla
yüreklerinin.

Ağır ağır geldiler, karanlık sarnıçlardan sıza sıza,
sağır küplerde birike birike, yararak kaslarının içine
yuvalanmış sızıları ve ciğerlerinde yer etmiş
ışıksız lekeleri.

Geldiler bir büyük sesin harfleriyle ağızları dopdolu,
suskun çamuru küremek için kentin gölgeli sokaklarından,
sıyırıp almak için yıllardır gökyüzüne birikmiş pası,
ovmak için isli alnını sabahın.

Anıt bildiler sıradan ve gösterişsiz bir günü, diyecek
sözleri varsa anıt bildiler, akacak bir yatağı varsa
ırmaklarının ve atacak köprüleri varsa anıt bildiler,
toplandılar o anıtın çevresine.

Sonra her gün geldiler, artarak geldiler, kadınları
çocukları ve alkışlarıyla, yoğurt mayalar gibi geldiler,
pişkin ekmekleri bölüp de paylaşır gibi, su gibi, ateş gibi.

Her gün yeni ağızlar eklendi ağızlarına, yeni yollarla
tanıştı ayakları, her gün yeni kabuklar çatladı, yeni
kulaklar işitmeye başladı söylediklerini, bir kent
oldular sonunda

ve adını değiştirdiler ülkenin.

Kemal Özer

Burası Zonguldak.

Burası uğultunun ve sükunetin; tevekkülün ve başkaldırının kenti.

Zift rengi vardiyaların, için için yanan kömürün ülkesi. İki yüzü var bu kentin. Bir yüzünde bitmez tükenmez galeriler uzanır. Sabır ve ısrar dolaşır burada; diğerinde bir kıvılcıma hasret isyan.

Ve bir gün galerilerde tutulan nefes salıverildiğinde yer yerinden oynar. Oynar, çünkü burası gülün, hoyrat ellerde lime lime edildiği bir zulüm kalesidir. Çünkü burası insan emeğinin insafsızca sömürüldüğü, hayatın zincire vurulduğu bir ürküntü diyarıdır. O yüzden arası yoktur siyahla beyazın. Ya ölümüne tevekkül ya ölümüne başkaldırıdır işçinin seçeneği. Çünkü Zonguldak'ta da iki ayrı dünya vardır. Birileri sefalete mahkum birileri safahata vurgun.

Madenci kasketindeki lambanın ışığı üstüne düştüğünde, Zonguldak haritası parçalanır. İrfan Yalçın'ın Yön dergisinin 22 Ağustos 1962 tarihli sayısında yazdığı yazıyı rehber alarak yola çıktığımızda haritanın bir yerinde, bütün ihtişamıyla Ereğli Kömür İşletmeleri'nin Genel Müdürlük binası dikilir. Binanın karşısındaki düzlükte bir sürü pikap dizilidir. Müdürleri, mühendisleri bekler bu pikaplar. Madenci, incecik bir gölge gibi köyünden çıkıp iki buçuk saat sürecek yolculuk için sabahın köründe servis aracını beklerken, EKİ'nin kaymak tabakası bu araçlara kurulur.

Pikaplardan biri "köşk"e doğru yönelir. İki yüksek mühendis iner içinden. Eskiden Ticaret Müdürü Şakir Aytaman'ın oturduğu bu binanın yeni sahipleri, bahçeden yükselen çiçek kokuları arasında açarlar kapılarını, pikap kapıda bekleyedururken.

Kanıksanmış bir konfor; ev ev değil saray yavrusu; yok yok içinde... A tipi konut derler bunun adına. Laf mı yani, bir gören parmağını ısırır. Genel müdür ve yardımcılarıyla, yüksek mühendisler sekiz on odalı işte bu A tipi köşklerde oturur. Diğer mühendisler ve doktorlar için ise, C tipi evler uygun görülmüştür. Bu, alt katında bir oda bir salon, üst katında iki oda bir salon bulunan dubleks evlerde yaşayanlar haset eder A tipi konutların sakinlerine; ama olsun, rahat ve huzurdan onlar da paylarını alır.

Sonra küçük memurlar için yapılan konutlara sıra gelir. Onların konut hiyerarşisindeki yeri D ve K tipi olarak tarif edilir. Yine de bu konutlara sahip olanlar şanslıdır. Çünkü on bin memurdan, kendilerine ev tahsis edilen 1100'ün içine girmişlerdir. Bazı memurların ise kendi evleri vardır. Ama ya olmayanlar? Dört yüz, beş yüz liralık maaşlarının yüz lirasını kiraya yatırırlar; ödenek de ayrılmaz bunlara. Göz göre göre ayrımcılık yapılır. Bir seçkin azınlık safa sürerken geniş memur kitlesi sürünmeye mahkum edilir.

EKİ bürokratlarının konforu ise bu kadarla bitmez. Bahçesinde çam ağaçlarının, tenis kortunun bulunduğu "misafirhane" emirlerine amadedir. Yabancı uzmanlar, milletvekilleri, bakanlar, başka illerden gelen görevliler burada ağırlanır ve muhatapları doğal olarak Köşk sakinleridir. Kahkaha ve şampanya köpüğüne bulanmış geceler boyu, burada "önemli mevzular" görüşülür, el etek öpülür, ayrıcalık listeleri hazırlanırken misafirhanenin yöneticisi, bekçisi, aşçısı ve bahçevanı elbirliğiyle konukların rahatını sağlar; EKİ, konuksever bir kurumdur!

Deniz Kulübü de öyledir ve müdavimleri seçkindir. Güzel

giyimli kadınlar ve erkekler buraya caz dinlemeye gelir. EKİ'nin parasıyla kurulan kulüpte partiler verilir, düğünler yapılır. Ancak kurum bünyesinde çalışan herkes yararlanamaz bu hizmetten. Bürokrat kesime mensup olmak gerekir. Çünkü gereken kayıt ücretini her babayiğit ödeyemez. Kayıt ücretinin yanı sıra, bir de, üyelerden birinin vekilliği ve "iyidir hoştur, kimsenin karısına kızına yan gözle bakmaz" türünde beyanı gerekir.

Bir EKİ çalışanının, üyelik başvurusunda alacağı ilk yanıt "kontenjan dolu" olur. Kontenjan dışarıdan hatır gönül ilişkileri kapsamında alınan üyelerle doldurulmuştur oysa, doğal olarak EKİ'de çalışana sıra gelmez.

Varsayalım bir eski madenci kalktı geldi kapıya ve kapıdaki bekçiye "oğul" dedi, "yıllardır çalışıyorum şurada yer altında. Bir gün de ben nefes alsam, benim de üç beş kuruşum geçmiştir bu meretin harcına..." Çok kuvvetli bir olasılıkla yaşlı adam yaka paça atılır dışarı. İyi giyim kuşam gerekir, her ay aidat ödemek gerekir Deniz Kulübü'ne girebilmek için. Bir zamanlar memurlara da yasaklanmış, yalnız mühendisler gelebilsin denilmiştir ama, her nasılsa sonradan gevşetilmiştir ilke.

Deniz Kulübü, sol tarafından "Şato"ya komşudur, sağ yanından da "Kasr"a. Ağaçlar arasına saklanmış, Fransızlardan kalma "Şato"da Üzülmez Bölge Müdürü oturur. Merkeze dört kilometre uzaktaki Üzülmez'in müdürünün burada ne işi var diye sorulmaz. Beğenmişse burada oturacaktır bey. Geceleri işlemeli fenerlerle aydınlatılan bahçesinde kamelyalar açan, Kasr'ın sahibi, Osmanlı veliahtı değildir; eskiden EKİ'nin şimdi de TKİ'nin genel müdürü olan Bedrettin Sarp'ın kolejde okuyan oğludur. Genel Müdür ise Ankara'dadır. Kasr'ın giriş ve çıkış kapısı ayrıdır.

Zonguldak'ta ilk önce evler ele verir sınıflar arasındaki uçurumu. Çok para alan rantiyeler en lüks konutlarda kalırken düşük ücretli memur ve işçiler ya gecekonduda ya da işçi yatakhanesinde yaşayacaktır.

Devletin çıkarlarının bekçisi tabaka, yeraltında akıtılan terle beslenirken, madencinin ölümle savaşarak döktüğü alınterinin bedeli, günde 8.5 liradır. Yerüstündekiler ise daha yeni yeni 7.5 lira almaya başlamışlardır.

Bütün yeraltının ve yerüstünün sahibi olan sınıf; hiçbir şeyin sahibi olmayan, sefalet ve yoksulluk içindeki çoğunluğun kanını emmektedir işte böyle. Onca şaşaa, debdebe, lüks ve konfor, yeraltındaki uğultudan beslenir bir de "sarı zarflardan."

Bu zarfların içinde, müdürlere, mühendislere liyakat pirimi adıyla dağıtılan paralar bulunur. Yaklaşık her ay 400-600 lirayı bulan, verilenin emeğinin karşılığı olmayan prim, bahşiş olarak paylaşılır. Bu paylaşımın gerekçesi de "üretime yardım" olarak açıklanır.

EKİ bürokrasisi, mühendislere ayrıcalıklı bir tabaka olarak davranmaya özen gösterir. Böylece işçilere değil, işverene yakın bir mühendis kitlesi oluşur. Sonra da müdürlerin ve mühendislerin üretime katkısı ödüllendirilir. Kazmacı, yedekçi, bağcı vs.'nin ödenmemiş emeği, Yağma Hasan'ın böreği gibi kapışılır. Yoksula yine seyretmek düşer. Üretmek için bütün varlığıyla didinip duran maden işçisi, sefalet ücretine mahkumdur ama "katkı", baş tacı edilir.

Demek ki, EKİ bir çiftliktir. Suyun başını tutanlara her kapı kolayca açılır. Su mu su, kömür mü kömür, para mı para... ye ye bitmez. Yeraltının bir yanı durmadan kanarken bir yanı da kusar böylece. Kanayan tarafta gelecek, ipotek altındadır.

EKİ yönetiminin katı hiyerarşik yapısı içindeki ücret farklılıkları sınıfsal çelişkiyi artırır. Sarı zarflar aynı veya değişik statüdeki çalışanların arasında husumet yaratmaya birebirdir. Doğru dürüst okul yüzü görmemiş eğitimsiz işçilerin, iki yıl eğitime tabi tutulan nezaretçilere karşı boyunlarının bükük tutulması biraz da bu sarı zarfın yüzüsuyu hürmetinedir. Maden işçileri arasında aristokrat bir tabaka olan nezaretçilerin sahip olduğu sta-

tü, liyakat primi yöntemiyle pekiştirilir. Mühendislerle işçiler arasındaki uçurum da böyle açılır. Öte yandan, hiyerarşinin her tabakası, çıkarını en alttakilerin ölesiye çalıştırılmasına bağlamıştır. Çünkü, kömür üretiminde istenilen hedefe ulaşmak için kurulan sıkı ve katı denetim, kontrol mekanizmalarında yer alanların gönenmesini sağlarken madencilerin belini büker, akciğerlerini iflas ettirir, onları erken yaşlandırır ve erken öldürür. Öfkeyle ve ürküntüyle anlatılan mükellefiyet dönemi bitmiştir, lakin kalıntıları işte bu sarı zarflarla, hiyerarşiyle; küfür, hakaret, şiddet ve dizginsiz emek sömürüsüyle sürmektedir. Takvim, 1960'lı yılları gösterdiğinde Zonguldak işçisinin hafta tatili bile yoktur henüz. İşçilerin bir kısmı 1950'lerde kısmen kaldırılmaya başlanan mükellefiyet döneminden beri ocaklardadır ve EKİ yöneticilerinin bir kısmı da "meslek hayatları"nın önemli bir bölümünü bu dönemde geçirmişlerdir. 1940'ta en az 17 yaşındayken zorla ocağa sokulan işçiler, kırk elli yaşlarına gelmişlerdir ama hâlâ, yeraltındaki galeriler onların ömürlerini törpülemeye devam eder.

Öfkeyi tarif etmek gerekirse, işte bu yaşlı Zonguldak işçilerinin yüzündeki çizgilere kömürden bir iz gibi yerleşmiş jilet keskinliğindeki acıyı okumak gerekir önce. Çünkü öfke, yıllar boyunca bu zayıf çehrelerde oyduğu derinliğe yerleşir. İşçinin; insanlığının, kendisinden sürgünlerle, prangalarla, yoksullukla çalınmasına duyduğu bir kindir bu. Çok çok uzun zaman, sıkılan dişlerin arasında büyütülen sabrın soğuk ve kirli yüzünü ağartan; ot bitmeyen ocak duvarlarının arasında patlayan isyanın ebesidir öfke.

Öyle ki her milyon ton kömür üretiminde aralarından 10-12 kişiyi yitiren, 800 kişiyi de yaralandığı için ıskartaya çıkaran, pnömokonyoz hastalığından kaç kişinin öldüğünü ise hatırlayamayan Zonguldak işçisi, metanetini, öfkesi bendini yıkacak kadar yoğunlaşıncaya kadar durgun ve hareketsiz bir su gibi biriktirir. İçten içe, usul usul yanan kömür bir gün alev aldı-

ğında ise, tarihi bir yüzyıldan öteye uzanan zulme savurur kor gibi yakan tokadını.

İşçinin kendi elinde bir yanık sancısı hissetmesi ise, kömüre dokunduğu yıl başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun, Sanayi Devrimi'nden sonra kapitalizmin evrensel ilişkilerinin iyice yerleştiği Batı'ya hayran ve bu ilişkilerin bazılarını ülkesine taşımanın tıkanan siyasal iktidarı güçlendireceğini ve ekonomiyi geliştireceğini düşünen padişahı II. Mahmut zamanında aranması buyurulan kömür, Zonguldak'ta bulunduğunda, havzanın tüm sosyal yapısını değiştirecek süreç başlar. Belgelere göre kömür 1829'da bulunur ama üretim faaliyetinin başlaması için 1848'e kadar beklenir. Kömür üretimine geçildiğinde ise tahtta artık, II. Mahmut değil, I. Abdülmecit vardır. Ömer Karahasan bu miladı şöyle anlatır *"İlk maden kömürü istihsaline, I. Abdülmecit'in 10. saltanat devresinde irade eylediği bir fermanla teşebbüs edilmiştir. Abdülmecit bu fermanla (Ereğli kömür havzasını) kendi (Hazine-i Hassa) vakıfları arasına almış, aradan birkaç yıl geçtikten sonra, hazineyi hassa idaresi, hem donanmanın ihtiyacını karşılamak hem de devlete bir gelir sağlamak gayesiyle havzayı yıllığı 30 bin kuruş karşılığı o zamanki Galata sarraflarının kurduğu ve Kömür Kumpanyası adını alan bir şirkete işletilmek üzere ilk defa kiralanmıştır. Havzayı böyle ehven şartlarla ellerine geçiren sarraflar, iptidai usüllerle istihsal yapmaya başamışlardır. Maksat, havzanın istifadesi olmadığından kömür istihsali için fenni hiçbir tesisat vücuda getirmemişler ve Zonguldak kömür havzası bu suretle müteahhitler elinde harabeye yüz tutmuştur"*(*)

Galata sarraf-bankerlerinin eline verilen Zonguldak, bu kötü başlangıcın ardından da elden ele geçerek yabancı sermayeye peşkeş çekilir uzun süre. Osmanlı, kömürün altın yumurtlayan bir tavuk olduğunun farkına varmış ama, bu olanağı çarçur etmekten başka bir şey de yapamamıştır. Havza, Galata bankerlerinden sonra yabancı sermayenin ve yerli işbirlikçilerinin arasın-

(*) Ömer Karahasan, "Türkiye Sendikacılık Hareketi İçinde Zonguldak Maden İşçileri ve Sendikası", s. 224 - Ağustos 1978.

da elden ele dolaşır. Kömürün talanı başlar. Ama aynı zamanda da ticari sermayenin artması ve meta üretiminin yaygınlaşmasıyla birlikte Osmanlı topraklarında inşa edilen depo, antrepo, demiryolu ve limanlarla birlikte usul usul gelişen kapitalist ilişkiler ve üretici güçler, havzanın da tarihsel seyrini belirler. Kömürün damarlarında yeni sistemin adım sesleri duyulur, nabzı atar.

Ama kömür, Osmanlı İmparatorluğu için bir erken doğumdur. Çünkü bu alanda yapılacak teknik yatırımlar için gereken para hazinede yoktur. Öte yandan bölgedeki küçük üretimin çözülmemesi nedeniyle emek gücünü özgürce satabilecek bir emekçi kitlesinden de yoksundur Zonguldak. Yani ocakta çalışacak işçi sıkıntısı vardır. Ama gemilerin yürümesi için kazanlara kömür gerekmektedir. Bu ihtiyaç yoğunlaştığında 1865 yılında, iktidarda olan Sultan Abdülaziz havzanın idaresini Bahriye Nezareti'ne bırakır. Bahriye Nezareti, ihtiyacı olan kömürün çıkarılmasından kendi sorumlu olacaktır. 1865, bir dönüm noktası olur.

Maadin Nazırlığı kurulur ve başına Dilaver Paşa atanır. Dilaver Paşa kendi adıya anılan nizamnameyi hazırlayarak kömürün kaderine bir yön çizer. Bu nizamname ile ülkedeki feodal ilişkilerin tahlili üzerinden, kurulacak yeni üretim ilişkilerine geçişin koşulları belirlenir. Gerektiğinde zorla, gerektiğinde özendirme ve teşvikle işçilerin kırsal bağlarının çözülmesi için her türlü önlem alınır. Birinci mükellefiyet dönemi olarak anılan bu dönemde zorla işçi çalıştırma yöntemi geçerlidir. Maden bölgesinin çevresindeki 14 kariyeye gruplu çalışma esası, Dilaver Paşa Nizamnamesi'yle birlikte gelir. Ama bir yandan da işçiler için bazı haklar da tanınır, işçi sağlığı konusunda düzenlemeler yapılır ve önlemler alınır.

Mükellefiyetin koşulları oldukça ağırdır. Madene yakın köy ve kasabalardan getirilen ve mükellefiyete tabi tutulan emekçi-

ler bu ilkel koşullarda neredeyse kırbaç zoruyla ve ölüm tehlikesi altında çalıştırılırlar.

Ancak nizamname sadece işçileştirmeyle ilgili bir tasarı olarak kalmaz, aynı zamanda teknik sorunlara ve ticari kaygılara da, bir plan ve öngörü dahilinde yanıt verir. Dilaver Paşa yönetiminde, önceden şahısların elinde bulunan küçük ocaklardan çıkarılan kömürün de devlete satılması koşulu getirilmiştir ama, işler umulduğu gibi bir çırpıda yoluna girmez. Bahriye Nezareti çoğunlukla küçük ocak sahiplerine, onlardan aldığı kömürün parasını ödemekte zorluk çeker. Bu, iki sonuç verir. Birincisi, küçük ocak sahipleri iflas eder; ikincisi, işçiler bu yoğun sömürünün altında perişan olur. Dilaver Paşa yönetiminin ve nizamnamesinin kaçınılmaz sonucu ise, havzanın yabancı sermayeye tamamen açılmasıdır. Bahriye Nezareti, girişimcilere, çıkarılan kömürün yüzde 60'ının devlete satılması karşılığında, yüzde 40'ını kendi hesaplarına satma olanağı sağlayınca sermaye akını başlar. Böylece ağırlıklı olarak Fransızların sonra Alman ve İtalyanların denetimine giren Zonguldak'ta liman yapımı, yükleme işi ve diğer teknik tesisat, yabancı sermayenin faaliyet alanı haline gelir. Diğer yandan Ermeni ve Rum tüccar ve tefeciler de yabancı sermaye ile işbirliği içinde bölgeye yatırım yapmaya başlamıştır. Havzanın, emperyalist sermaye tarafından talanı yıllarca sürer. Yabancı sermaye, kömür nakliyatını ve üretimi az çok yoğunlaştırmaya yarayacak kimi teknik önlemler almasına karşın yoğun emek sömürüsü altında cereyan eden üretim faaliyetinin tüm süreçlerinde aynı kaygı gözetilmez. Daha fazla ve en kısa yoldan kâr ilkesiyle havzadan çıkarılan kömür alelacele elden çıkarılır, kâr istif edildikçe kömürün kaymağı tüketilir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra havza, devletin doğrudan ilgi alanına girer. Maden Kömür İşletmeleri Türk Anonim Şirketi Türk-İş kurulur. Ocakların bir kısmı artık bu kurum tarafından işletilmektedir. 1930'lu yılların ikinci yarısında ise, Fransız-

lar'ın kurduğu Ereğli Şirketi'ne ait liman, demiryolu ve ocaklar Etibank'a devredilir. Etibank'a bağlı Ereğli Kömür İşletmesi (EKİ) kurulur. Bu kurum, 1957'den sonra Etibank'a bağlı olmaktan çıkarılacak ve müstakil bir kuruluş olacaktır.

Havzada yapılan düzenlemeler, statü değişiklikleri, hazırlanan nizamnameler işçiler açısından ilk ocaklara girdikleri andan başlayarak kaydadeğer hiçbir değişikliğe yol açmaz. Galerilerin duvarlarına kazmalarıyla vura vura kömür çıkaran onlar; bu ölümcül çabadan faydalanan ise; ya özel girişimciler, emperyalistler ya da devlet olur. Efendiler değişir ama bir köstebeğin sığacağı küçücük oyuklarda çamurun ortasında yatarak, hava yerine karbon soluyarak kir pas içinde didinen ve aşağılanan işçiler aynı kalır. İkinci savaş sırasında yeniden gündeme gelen mükellefiyet dönemi ise İrfan Yalçın'ın, *"Ölümün Ağzı"* adlı romanında dediği gibi, *"eğer acının tarihi yazılacaksa"* insanın, yüreği burkula burkula gözlerini dikmesi gereken bir dönemdir.

Kömür üretimi için gereken işçiler ilk zamanlarda da köylerinden topraklarından devlet gücüyle sökülmüşler, ölümün ağzına yollanmışlardı. Kimi zaman hükümlüler ve askerler istihdam edilmişti. Yani kömürün kara dokusuna her zaman zulüm sinmişti. Ama ikinci mükellefiyet, bütün bunlardan daha taze olan anısıyla Zonguldaklı işçinin hıncını bileyen bir yürek karası oldu.

Gönül rızası yoktur bu işte ve ekonomik zorunluluk da. Ama jandarma dipçiği atında toparlanıp getirilirler köylerinden. Muhtar kütüklerinden adı saptanan genç yaşlı tüm erkekler (ki bunların bir kısmı çocuk denecek kadar küçüktür), aşağılayıcı muayenelerden geçirilip itile kakıla gönderilirler yeraltına. Her gün bütün manevi değerlerini ustabaşıların ayaklarının ve asker dipçiklerinin altında çiğneterek gizlice çektikleri besmelelerle inerler galerilere, bir ay sürecek işkencenin bitimini dört gözle bekleyerek; bir ay sonra dönecekleri karılarını, çocuklarını ve analarını özleyerek. Sonra yine gelmek üzere. Kimileri kaçmayı de-

ner, geme gelmek istemeyen insan gibi. Kimileri bulunmamak için saklanır. Yakalandıklarında Erzurum ve Edirne gibi vilayetlere sürgüne gönderilmektir bunun karşılığı. Bazen de kaçışın bedeli sevdiklerine ödetilir. Kadınları yerlerde sürüklenir, bazılarına tecavüz edilir. Anaları ve çocukları devletin elinde rehindir. Onların canı karşılığında eğmek zorunda kalırlar başlarını.

Mükellefiyet, madende istihdam etmek için gereken işgücünün zorbaca sağlanması demekti. Yıllar yıllar boyunca sürecekti. Devlet, koyduğu 2.5 milyon ton kömür hedefini tutturabilmek için her türlü yöntemi mübah ilan etmişti. Öyle ki Ekonomi Bakanlığı'ndan her gün edilen telefonla günlük üretim sorulmaktaydı. İşçiler aşırı çalışmaya zorlanırken sağlık ve işgüvenliği sorunları göz ardı edildi. İş kazalarında ölen işçi sayısı sekiz yıllık dönem için 659, yaralı sayısı ise 28.645 oldu. Aynı dönemde, sadece Kozlu bölgesindeki üç grizu vakasında 135 kişi öldü. Bulaşıcı hastalıklardan ölen işçi sayısını saptamak ise olanaklı değildir. Sayıları oldukça artan frengili işçilerin gündüz kontrol altında tutulup gece çalıştırıldığı gözlenir.(*)

Mükellefiyet döneminin bir başka özelliği de işçilere ücretlerinin ekonom denilen özel bir parayla ödenmesiydi. Ekonomlar, EKİ'nin kurduğu ekonoma dükkanlarında harcanırdı. İşçilerin başka bir yerden alışveriş etme hakkı yoktu. Böylece tüketim sürecinde de madene mahkum ediliyorlardı. İşçi, beş parasız, cebindeki ekonomla EKİ'nin ekonomalarına göbeğinden bağlanmıştı. Askeri kışlalar gibi yönetilen maden bölgelerinde işçiler iş dışı zamanlarını onlar için yapılan işçi yurtlarında geçirmek, orada yatıp kalkmak zorundaydı. İş sürecinde en küçük disiplinsizlik, yevmiye sıfırlamasıyla cezalandırılmaktaydı. Bütün bu zorbaca yöntemlerle, Zonguldaklı erkeklerin teriyle sulanmak üzere ocaklar, ardına kadar açılmış ama, köylülerin bir ay çalıştırılıp bir ay köylerine gönderilmesi su-

(*) TTK Eğitim Daire Başkanlığı Arşivinden.

retiyle sağlanan işgücü, açığın kapatılması için yeterli olmamıştı. Bu yüzden Karadeniz'in uzak bölgelerinden geldi ihtiyaç duyulan kol gücü. Bunlar sürekli çalışacak işçilerdi; gerçek işçiler. Bir ay köyüne gidip bir ay çalışan işçiye "gruplu" diğerlerine "daimi işçi" denilecekti artık.

ALINTERİNDE KÖMÜR KARASI

1965'e gelindiğinde mükellefiyet dönemi çoktan bitmiştir. Kapitalizmin gelişmesi küçük üretime dayalı köy ekonomisini az çok çözdüğünden, emek gücü gönüllü olarak akmaktadır madene. Ama gruplu işçilerin bir ayağı hâlâ köydedir. Tarımsal üretimle olan bağları kesilmemiştir. Böyle bir hayatı sürdürmeye zorunludurlar neredeyse. 13 bin kişilik gruplu işçi kitlesi bir ay çalışır bir ay çalışmaz. Demek ki bir aylık kazanç iki ayda yenilecektir. Bu para elbette yetmez geçinmeye; köydeki küçük bahçesi, küçük tarlası yardımına koşar işçinin. Ama bir ayağının köye bağlı olması, madenden aldığı ücretin kötülüğünün gerekçesidir aynı zamanda. Toprağa ve köydeki küçük ekonomiye bağlı olması onun işçileşme sürecini geciktirir; bir yanıyla küçük burjuvadır o.

Doğu Karadeniz bölgesinden gelerek Zonguldak'a yerleşen "daimi" işçiler grubu da tıpkı yerli işçi gibi köyle bağlantısını sürdürür ama biraz farklıdır bu ilişki. Ailelerini köyde bırakmışlardır ve aldıkları ücretin bir kısmını memlekete göndermek zorundadırlar. Ne köyde ilkel bir biçimde yapılan tarım ne de Zonguldak'a göçen erkeğin kazancı ailenin geçimini tek başına sağlayabildiğinden, erkeğin, köyü terk etmesiyle parçalanan aile, iki yakasını bir araya getirme mücadelesinde bedel ödemek zorunda bırakılır. Yine de göçmen madenci, yerli madenciye göre daha çok işçileşmiştir.

Doğu Karadeniz'den gelenlerin bir kısmı Zonguldak'ın yerli işçilerinden daha eğitimlidir. Bu yüzden, idari ve teknik işlerde

çalışan işçiler, eğitim durumlarına göre seçildiğinden harici işlerde çalışma şansları diğerlerine göre yüksektir. Gruplu işçilerin ise yeraltından başka gideceği yer yok gibidir.

Hâlâ köye bağlı olmanın getirdiği tüm olumsuzlukları taşır madenci. Yerli-yabancı işçi ekseninde dönen bölgecilik tartışması bir grup işçide diğerlerine karşı husumetin doğmasına neden olur. Örneğin Trabzonlu bir başçavuşun emrinde çalışmak, Çaycuma köylülerini huzursuz eder. Doğu Karadeniz'den gelen işçiler de yerli işçileri beğenmez. Bu ayrılığın nedeni, gitgide, zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyi kalmamak üzere yerlilerden daha çok işçileşen göçmenlerin yarı köylü, bu yüzden de işçileşme sürecini çok ağır yaşayan, dolayısıyla da madeni ve sorunlarını çok benimsemeyen kitleyi kendisinden hissedememesidir. Doğu Karadeniz'li Zonguldak'lıya, onu tıpkı koyun gibi uysal bulduğu için *"Kıvırcık"* adını takmıştır. Kıvırcık daha az tepki gösterir olan bitenlere ama tüm zamanını ocakta geçiren daimi işçi daha çabuk reaksiyon gösterir, uysal değildir, öfkesi daha yıkıcıdır. Kolay harekete geçer. Yerli yarı-köylü madenci için de daimi işçi dağdan gelip bağdakini kovan muamelesi görür. Diğer yandan küçük mülk sahibi bir sınıfa ait olmanın bütün geleneksel özelliklerini koruyarak küçümser, köyünü ailesini bırakıp gurbete yerleşen işçiyi. Bu, kökenini sosyal ilişkilerden alan çelişki, EKİ bürokratları ve devlet tarafından da giderilmesi istenmeyen hatta körüklenen bir ayrımdır. Çünkü bu, işçi sınıfı arasında bölünme yaratır ve onu kolay yönetilir bir kitle haline getirir. İşçilerin bir kısmıyla diğer kısmı arasına örülen duvar, mevcut sınıfsal ilişkilerin sürmesini kolaylaştırır.

Geleneksel ilişkiler, işbölümünü de belirler. Bir köyün erkeklerinin kuşaklar boyunca kazmacı, öteki köyünkilerin kuşaklar boyu domuzdamcı/ayak tahkimatçısı, bir başka köyün erkeklerinin de yol marangozu olması karakteristiktir. Doğu Karade-

niz'den gelen işçiler ise barutçuluğu babadan oğula devralırlar.

Babadan oğula aktarılan meslek, bir alınyazısı gibi kanıksanırken maden işçisi, mirasını, çok sayıdaki çocuklarına hep aynı bonkörlükle dağıtır. Çünkü doğum kontrolü ve nüfus planlaması gibi bir sorunları yoktur işçi ailelerinin. Doğan her çocuk, daha çok maden işçisi, daha çok gelir anlamına gelir bir bakıma. Her maden işçisi, çok çocuklu bir ana-babanın çocuklarından biri olarak doğar ve dede-babaanne, amca-yenge ve çocukları, ağabey-karısı ve çocuklarından oluşan kalabalık büyük ailenin, kalabalık ve küçük odalarında büyümeye başlar. Bu evlerde çatışmalar eksik olmaz. Gelin-kaynana, büyük elti-küçük elti, anne-baba kavgaları ve her türden gürültü, günlük hayatı neredeyse çekilmez hale getirir. Aynı evde yaşayan yoksulların birbirleriyle girdiği tartışmalar çoğunlukla, geleneksel ilkelerin ve ahlakın kuşaklar ve cinsler arasındaki farklı yorumlarıyla, sahip olunan küçük mülkün, paranın üzerinde döner.

Her maden işçisi, gördüğü yarım yamalak bir ilkokul öğrenimi sırasında yazlarını Kur'an kursunda geçirir, okuldan sonra da bir iki yıl sürer bu. Böylece işçi, madene, tevekkülü ve şükretmeyi öğrenerek hazırlanır. Sonra erkenden evlenilir. Evliliğin bu kadar erken gündeme gelmesi ise, aileye yeni katılacak olan kadının tarla işlerini paylaşacak olmasıdır. Bu yüzden 14-15 yaşlarındaki, bluğ çağındaki genç erkek, kendisinden iki üç yaş büyük bir genç kızla başgöz edilir; tabii yüklüce bir başlık parası sağlamak gerekir bunun için.

Evlilik, gencin hemen bir iş bulmasını gerektirir; şansı yaver giderse bulur ama çoğu zaman bu o kadar kolay olmaz. Bazen yıllarca beklenilir. Bu arada çocuklar peşpeşe doğmaya ve büyük ailenin himayesinde yetişmeye başlamıştır bile. Genç baba, askerliği sırasında dünyanın başka hallerinin, kömürden başka bir hayatın olduğunu görse de yazgı, kesin ve kaçınılmazdır. O, askerliğini de yapmış biri olarak ocağa ve babasının bayrağını dev-

ralmaya hazır hale geldiğinde kendisini madene götürecek servisle her seferinde bir buçuk iki saat süren yolculukları bütün ömrü boyunca yapmaya başlayacaktır artık: birer aylık kesintilerle.

Köyde kalınan bir aylık zamanlarda ise karasabanla yapılan ilkel tarımda dökülen alınteri, verimsiz tarlalarda mısır ve buğday yetiştirmeye yarar. Küçük bahçelere ise, ailenin ihtiyacını az çok karşılayacak kadar sebze ekilir.

Gruplu işçi, madende çalışırken geçirdiği bir ay boyunca kazandığını, zorunlu günlük harcamaları için zaten kentte bırakır. EKİ yöneticilerinin yazdıkları kitaplarda değinilen, bir maden işçisinin alması gereken kaloriyi karşılayan besinlere ulaşması mümkün olamaz; hazırlanan yemek listeleri bu gerekirlikler hesap edilerek düzenlenmez çünkü. Bu yüzden işçi, ücretinin yüklüce bir miktarını bakkala, lokantaya ve diğer esnafa bırakır.

Önceden gruplu olarak çalışan bir kısım işçinin 1958 yılında yapılan işçi sitelerine taşınarak daimi işçi olmaya başlamasıyla birlikte bunların sosyal harcamaları önemli ölçüde artmıştır. Ailesiyle oturmaya başlayan işçi, bu harcamaların altından kalkamaz duruma gelmiştir.

Zonguldak işçisinin profilini çıkarırken, '60'lı yıllarda hızlanan yurtdışı göçünün etkilerini hesaba katmadan olmaz. Bu yıllar, "Her mahallede bir milyoner yaratacağız" sloganıyla ülkenin kapılarını emperyalist sermayeye sonuna kadar açan Demokrat Parti ve Menderes iktidarının politik ve ekonomik yönelimlerinin sonuçlarının alındığı yıllardır. Anadolu sermayesi gelişmiş, kırsal ilişkiler hızla çözülmeye başlamış, bunun sonucunda giderek yoksullaşarak emek gücünü satmaktan başka geçim olanağı kalmayan devasa bir işsiz kitlesi meydana çıkmıştır. Köyler bu işgücünü artık kentlere püskürtmektedir.

Yeni süreç, kültürel ilişkileri de etkiler. Taşra, kente hem sermaye sahipleri aracılığı hem de işsiz kitlelerin akınıyla geleneksel davranış biçimlerini aktarırken kent de taşraya kendine özgü

kültürel ilişkileri akıtır. Göç, ülke sınırları kapsamındaki bir yer ve hayat değişimi düzeyinde kalmaz. Sınır kapıları da açılır ve binlerce işçi, zorunlu dış göç için, gelişmiş kapitalist ülkenin yolunu tutar. Bu, işçileşen kuşağın yeni ülkelerinden edindiği değer yargıları, teknoloji bilgisi ve konfor alışkanlığı tatillerinde dönüp ziyaret ettikleri köylerinde ve kasabalarında bir kültür transferine de yol açar.

Alamancıların yaydığı hava, köy ve ocaktan başka bir hayat tanımayan maden işçisine değişik bir dünyayla dolaylı da olsa ilişki kurma olanağı sağlar. Yurtdışında çalışanların, dişlerinden tırnaklarından artırarak biriktirdikleri kazançlarını kendi kentlerinde yatırım yaparak değerlendirmeye başlamasıyla birlikte konfor ve yeni yaşam alışkanlıkları eş, dost ve akrabanın izlenimine sunulmuş olur. Kasetçalarlar, radyolar, yeni mobilyalar girmiştir köye. Diğer yandan ahşap evlerin karşısında briket ve tuğla duvarlı konutlar yükselmeye başlamıştır. Eşyayla ilgili bilgi ve zevkler yavaş yavaş değişir.

Ancak, dünyada başka yaşam alışkanlıklarının var olması ve Almanya'ya giden akrabalarının ve yakınlarının bu olanaklara ulaşabilmesi, dolayısıyla kendisi için de bunların olanaklı olabileceğini fark etmesiyle, madencinin sefil yaşamı birbiriyle çelişir.

Almanya'daki yakınlarının, iş sürecinde yaşadığı sıkıntıları değil de, bu emperyalist ülkenin yayılmacı politikaların karşılığında kendi sınırları içindeki işçi sınıfına tanıdığı ayrıcalıkların sonuçlarını gören Zonguldaki köylü-işçi için iş ve yaşam koşullarının kötülüğü bir kez daha belirginleşir.

Mükellefiyetin, 1960'larda kanunen kaldırılmasına karşın o zamandan bu yana maden işçilerinin çalışma koşullarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Sürekli bir sanayii işçisi yaratabilmek için yapılan sağlık tesisleri, işçi yurtları, sigorta uygulaması, sosyal konutlara rağmen yerüstünde yapılan değişiklik ye-

raltını etkilemez. Ancak işçiler, 1960 Anayasası'yla birlikte grev ve toplusözleşme hakkını elde ederler. Ondan önce de sendika kurma hakkı alınmıştır. Ama 1965'e gelindiğinde işçiler kendi yaşam ve iş koşullarını düzeltmek için ellerine geçirdikleri silahı henüz kullanmamıştır. Yorgun ve ne yapacağını bilmeyen bir işçi kitlesi sözkonusudur Zonguldak'ta. Henüz bir sınıf olduğunun farkına varmayan, topluca davranma bilincinden yoksun, daha önceden bir grev ve direniş geleneği olmayan bu işçi kitlesine mensup olanlar tüm sıkıntılarını kişisel düzeyde yaşar, iş koşullarına tahammül etmekten başka bir şey yapmaz.

Havasızlık, sürekli solunan kömür tozu, sürekli gürültü, yüksek sıcaklık, galerilerdeki basınç, yoğun nemden oluşan iş koşulları işçi yaşamının temel unsurlarıdır. Ve bu koşullar madencide sırt ve baş ağrıları, kas krampları, hazımsızlık, yorgunluk gibi fiziksel tepkilere; gerginlik, depresyon, dikkati toplayamama, öfke nöbetleri, sigara ve alkol bağımlılığı gibi ruhsal problemlere yol açar.

Genel olarak maden işçilerinin psikolojik yapısını tahlil eden A.W. Gouldner, yaptığı çalışmanın sonuçlarını şöyle anlatır:

"Maden ocakları, işçiler için korku ve kaygı kaynağıdır. Karanlık, madenlerin boş ve terk edilmiş oyukları dayanılması güç, işçiyi yıldırmaya yeterli sıkıntılı bir ortam yaratır. Maden işçisi her an sakatlanma ve ölüm korkusu içindedir. Tavandan her an bir kaya göçebilir her an bir çökme olabilir. Madende her şey sert ve acımasızdır.

Ne kadar dikkat edilirse edilsin maden işçisinin kazaya uğraması kaçınılmaz. Bu nedenle maden işçisinin, ayrı davranış göstermesini, yaralanma ve ölüm tehlikesiye dolu bir ortamda bulunmak zorunda olmasında aramalıdır.

Maden ocaklarında çalışan işçiler arasında yüksek derecede bir dayanışma duygusunun gelişmesinin maddi kaynağını da bu tehlikeli ortam oluşturur. Örneğin: Bir madencinin iş kazasına

uğradığının görülmesi halinde hemen işçiler işi bırakır öteki arkadaşlarına da duyurarak toplanırlar. Bir tavan çökmesi altında kalan işçi için öteki işçiler tüm araçlarını bırakır.

Madenci genellikle haşin, sert, kaba görünüm altında engin insan sevgisi taşıyan, işi ile övünen, iş arkadaşlarına çok bağlı, başka işleri küçümseyen onurlu bir kişidir. Bu yüzden madencilere disiplin cezası uygulaması fazla etkili olmaz. Bu tür uygulamalar ters bile teper. Bu nedenle madenciler güdülmekten, gözcüden hiç hoşlanmaz. Maden işçileri, toprak üstü işçileri gibi olur olmaz konularda amirlere, ustalara başvurmayı sevmez.

Madenlerde çalışan insanlar yeterlilik konusunda da öteki işçilerden ayrılık gösterirler. Bu işçiler araç ve gereçlerinde doğan sorunları kendi kendilerine gidermeye bakar, başkalarının bu konudaki yardımlarına gerek duymaz.

Maden ocaklarında çalışan işçiler arasında sorumluluk duygusu yaygındır. Sorumluluğun yaygınlığı, madencinin maddi ve teknik özelliklerinin ürünü olarak karşımıza çıkar. Madenci, ocağın derinliklerinde çok zaman yalnız çalışmaktadır. Bu nedenle her gücü, yetiyi, yardımı kendinde aramak ve bulmak zorundadır."

Maden işçisinin, çalışma koşullarının özgünlüğü nedeniyle özel bir karakter kazanması doğaldır. Bu tehlikeli ve tedirgin edici iş ortamı madencinin bütün hareketlerini yönlendirir. İşçiler her an bir göçüğün veya grizu tehdidinin altında bulunmalarına karşın, EKİ yönetimi ve devlet, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda hiçbir önlem almaz ve Zonguldak'ta iş kazaları, üretimin yoğunlaşmasıyla birlikte artar.

Bütün bu ağır çalışma koşulları altında kan ter içinde ömrünü tüketirken işin kaymağına birilerinin konduğuna her gün tanık olur madenci. Sırtında taşıdığı asalakların yükü arttıkça yorgunluk ve çöküntü derinleşir. Örneğin 1965 grevlerinin en önemli etkenlerinden biri olan liyakat zammı sorunu, sınıflar

arasındaki çelişkilerin en bariz göründüğü uygulamadır; EKİ yöneticileri bir yana, mühendisler ve nezaretçilerle işçiler arasındaki farkı da derinleştiren bir rol oynamıştır liyakat zammı; aynı zamanda bu farklılıktan çıkar umanlarla, pervasızca körükleyenlerin kuyusunu kazmıştır.

Üretim ne kadar zorlanırsa ayrıcalıklı tabakanın elde edeceği rant o kadar çok olur. İlkel bir teknolojiyle sürdürülen üretim, çok büyük ölçüde emek gücünün sömürüsüyle yoğunlaşır. 1960 ve 1965 yılları arasında üretim yabana atılmayacak oranda artar. EKİ bürokrasisinin felsefesi "ölen işçi ölür kalan sağlar bizimdir" biçiminde özetlenebilir. Tablo bu beş yıl içindeki işçi sayısını ve ücret durumunu yansıtıyor.

Maden işçilerinin, bütün bu üretim zorlamasına, cebren çalıştırmaya, yoğun emek sömürüsüne her zaman tevekkülle katlandığı söylenemez. Uzunca bir süre sessiz kalmalarına karşın işçiler, zaman zaman aniden patlayarak grevler, gösteriler ve direnişler de yaptılar. Zonguldak işçilerinin 1965'e değin az da olsa kalkıştıkları grevlerin karakteristik özelliği, bu grevlerin kendiliğinden olması ve Avrupa işçi sınıfının ilk zamanlarında olduğu gibi makine kırıcılığı düzeyinde seyretmesidir. Politikleş-

yıllar		1960	1961	1962	1963	1964	1965
işçi sayısı	harici	37997	34633	20177	19399	19236	19825
	ocak			12536	12226	12028	12685
kaza sayısı	yaralı	8028	8347	8506	8307	8578	8768
	ölü	94	69	70	60	66	75
üretim	tuvenan	6307057	6381929	6485282	6793430	7140891	7006998
	satılır	3652959	3772581	3892767	4152938	4448815	4389529
ücret	S.M. H.	18.09	17.04	20.23	20.95	24.76	31.01
	Y. F.		8.85	10.46	10.61	12.76	14.82
	S. M. D.	22.38	23.32	27.08	27.92	32.18	39.65

S.M.H.: Sosyal Masraf Hariç, Y.F.: Yevmiye Fiyatı, S.M.D.: Sosyal Masraf Dahil

memiş bu işçi kitlesi genel olarak iş koşullarının kötülüğü cana tak ettiği ya da ücretlerin düşüklüğü bezdirmeye başladığı zaman aniden parlayıverir. Uzun bir sessizlikten sonra için için yanan bir kömür gibi alevlenen direniş, politik olmayan bir radikallik ve gözüpeklikle sürer, sonra yine kendiliğinden sönerek yatışır. Zonguldak işçi sınıfının ilk grevi 1908'de İkinci Meşrutiyet döneminde ortaya çıkar. İmparatorluk sınırları içinde pek çok işçinin greve gittiği bu dönemde Zonguldak işçileri de ayaktadır. Bu grevde de silahlar konuşur. İşçiler grev boyunca grev kırıcılarla mücadele eder, kömür nakliyat yollarını keser, kömür nakliyatı yapan vagonlara silahlı sadırılar düzenler. Hem grevcilerden hem de grev kırıcıların arasından birçok insan yaralanır. Temmuz ortalarından eylül ayına kadar süren grevler sırasında Fransız (Herakli-a) Ereğli şirketi yetkililerinin Bahriye Nezareti'ne başvurusu üzerine "Kastamonu Gambotu" ile bahriye askerleri Zonguldak'a sevk edilir. Madenciler grevi bastırmaya gelen bahriyelilerle karşı karşıya kalır. Sonuçta 21 grevci tutuklanır. Fransız şirketinin ısrarına rağmen tutukluların bir kısmı Zonguldak mahkemelerinden, dört kolcu da İstanbul Bahriye Mahkemesi'nden serbest bırakılır. Grevin sonunda Fransız şirketi yöneticileriyle maden işçileri anlaşır; ücretler yüzde otuz artırılır, sağlık sorunlarının bir kısmı çözülür, çalışma sırasında kırılan alet ve edevattan işçilerin sorumlu tutulması uygulaması sona erdirilir.

1908 grevinin bir başka özelliği daha vardır. Kömür üretiminin yabancı sermayenin elinde olması işçileri de, yerli ve genç burjuvaziyi de rahatsız etmektedir. Bu bakımdan Zonguldak'ta maden işleten Mabeyinci Sarıcazade Ragıp Paşa ve Sadrazam Kamil Paşa, işçileri grev yapmaları konusunda kışkırtır. Bu kışkırtma, bölgede hesapları olan Alman sermaye sahiplerinin talepleriyle de birleşince, grev için çok yönlü etki altında kalan işçilerin harekete geçmesi kaçınılmaz olur. Grevden işçiler kazançlı çıkar Fransız şirketi ekonomik bakımdan sarsılır.

Sonraki grev ise 1910 yılında yapılan Deniz Tahmil ve Tahliye işçilerinin grevidir. Daha sonra da, cumhuriyetin ilk yıllarında Üzülmez Bölgesi işçileri yine Fransız şirketine karşı ayaklanır. Bu grev tarihe Laz Eminzade Emin Efendi grevi adıyla geçer. Bu grevde de grevciler tutuklanır, grev kırıcıları arasından yaralananlar olur. Grev sonunda işçiler, Fransız şirketin müdürüyle masaya oturur ve grev öncesi taleplerinin yine önemli bir bölümünü kazanırlar.

Cumhuriyetin ilk günlerindeki özgürlük havası çok kısa sürede söner. Zonguldak'ta kuruları Amele Birliği örgütüne rağmen işçilerin baskı altında çalışmaları, sefaleti sürer. İş kazaları korkunç boyutlara ulaşır. 1925'te yürürlüğe giren Takrir-i Sükun Yasası, tüm ülkede grev ve örgütlenmeyi yasaklarken Zonguldak işçilerinin de sükunetini sağlar. Havza, çok uzun bir süre sessizliğe gömülür.

İşçilerin gösterebildikleri tek direnç, toplu halde işi terk etmek olur. 1925 ve 1940 yılları arasında özellikle hasat mevsimlerinde gündeme gelen bu toplu iş terk etmeler, işe geliş gidişlerdeki düzensizlik madenlerde işçi buhranına yol açar. Uzun süre grev denilebilecek tek eylem "Amasra İstismar Bölgesi"nde 12 Ocak 1936 yılında bölgeye kömür almaya gelen Sami Vapuru'nun yüklenmesinin, para verilinceye dek geciktirilmesidir. İşçiler bu eylem sırasında işyerlerini terk etmeyerek paraların ödenmesini beklemiştir.

Bunların dışında, cumhuriyet tarihi boyunca Zonguldak işçisinin kaydadeğer hiçbir hareketi görülmez. Ta ki 1965'e gelinceye dek.

BARDAĞI TAŞIRAN SON DAMLA

ZONGULDAK AĞIDI

Bir kömür, bir uzak, bir kara, bir derin,
Ellerin, yeraltında yitmiş, kocaman ellerin.

Yıllarca çalışırsın gündeliğin on lira,
Açsın, susar kuyular bağıra bağıra.

Ko yamyassı ayakların balçık toprağa girsin,
Kim yürürse öldürürler bilirsin.

Zonguldak ölü iki gecede gecede diri bir,
Zonguldak bir Türkiye, bir aç Türkiye değil midir?

Tanrı yeryüzünündür, bir pay düşmez sana,
Sen yeraltındasın, Tanrısızsın anlasana.

Karanlıktır, yıldızlara karşı aşağı indiğin,
Aşağlarda sevdiğin, korktuğun, sevindiğin.

Dağ hak diye, kara elmas hak diye,
Bekledin çırılçıplak bir yıl daha kazanılan dağıtılacak diye.

Zonguldak ölü iki gecede gecede diri bir,
Zonguldak bir Türkiye, bir aç Türkiye değil midir?

Vardiya bitmiştir, uyursun gökyüzü uyanırken yüzüne,
Uzaksın, oğluna, karına, anana... öküzüne.

Oynamaz dedin, derinliklerde bir aç ayı,
Ne istedin bölüşmek gövdeler teriyle birikmiş parayı.

Yüzlerce yıl yüzlerce yıl avucundaki ekmek alınmış çağlardan,
Ne istedin çoluğunun çocuğunun sarı lokmasını aşağlardan.

Zonguldak ölü iki gecede gecede diri bir,
Zonguldak bir Türkiye, bir aç Türkiye değil midir?

Fazıl Hüsnü Dağlarca

Zonguldak 1965 grevi birçok bakımdan bir dönüm noktasını oluşturur. Uzun süre sessiz kalan havzada çok uzun zamandan sonra yapılan ilk eylemdir bu. Liyakat primlerinin dağıtımında yapılan haksızlıklar, işçilerin canına artık tak etmiştir.

Direniş sırasında Zonguldak işçileri Maden İşçileri Sendikası (ZMİS)'nda örgütlüdür. ZMİS, 1946'da devlet, işveren ve sendika yöneticilerinin uyum içinde çalışması esasına göre, milli tipte bir sendika anlayışıyla kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği, soğuk savaşın başladığı sıralarda sınıf hareketinin kontrol altında tutulması, çok partili sisteme geçerken işçi desteğinin alınması amacı güdülmüş cemiyet kurma yasakları da bu yüzden kaldırılmıştı. Ama işçi sınıfının sendikal örgütlenmesine imkan tanıyan bu değişiklikte dünya işçi sınıfının uluslararası kazanımlarının da etkisi vardı. Öyle ki, emek ve sermaye arasındaki ilişkinin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da gündeme gelen sosyal devlet kapsamında yeniden düzenlenmesi sırasında bu türden sosyal haklar, evrensel kriter haline gelmişti. Çünkü savaştan zaferle çıkan sosyalist Sovyetler Birliği'nin özendirici etkisi ancak birtakım özgürlüklerin tanınmasıyla kırılabilir. işçilerin kendi ülkelerinin burjuvazisine yönelen tepkileri, onlara bir parça refah ve sosyal haklar tanınarak törpülenebilirdi.

Türkiye'de de tek parti döneminin sonlarına doğru sendikal örgütlenmeye aynı ihtiyaç kapsamında olanak sağlandı. Ancak devlet, sendikaların birer tabela örgütü olması ve işçilerin ilgi göstermemesi için her türlü çabayı harcadı. Bazen aidatların iş-

çi ücretlerinden kesilmesi yerine kendilerinin ödemesi gibi zorlaştırıcı kararlar çıkararak kimi zaman da değişik yollarla sendikacılar üzerinde baskı uygulayarak yaptı bunu.

ZMİS, sendikal anlayış çatışmalarının yaşandığı bir platformdu. İki çizgi çatışması uzun süre devam etti. 1965 grevi sırasında sendikanın başında bulunan yöneticiler, işçilerin yanında yer almadılar.

O yıl ocak ayında toplanan 4. Çalışma Meclisi'nin en önemli gündem maddesi 274 ve 275 sayılı Sendikalar Yasası'nın uygulanmasında görülen aksaklıklardı. Bu iki yasanın kabulüyle, işçi hareketleri beklenmedik bir patlama göstermişti. Grevlerden zarar gören işverenler ise, uğradıkları zararı en aza indirmek için kolları sıvamıştı. Yasaları incelemeye alan komisyon, ilk iş olarak 274 sayılı yasanın ikinci maddesinin devlet kesiminde çalışan işçilerin sendikal haklarına ilişkin fırkasının yeniden kaleme alınmasını önerdi. İşveren temsilcilerinin üçüncü maddede değişiklik yapılarak işyerinde çalışan kısım şefi, usta ve postabaşı gibi işçilerin de işveren vekili sayılmasını ve bunların böylece toplusözleşme kapsamı dışında tutulmaları önerisi kabul edilmedi. Bu taleple işveren, her zamanki gibi bir kısım işçiyi kendine yakın tutup, ayrıcalıklı ilan ederek ya da diğerlerinden ayrı muamele göstererek bölme eğilimini dile getiriyordu. Öneri kabul edilmemesine karşın birçok sendika, toplusözleşme görüşmeleri sırasında işverenin bu istemine olur vermişti. EKİ yönetimi de öteden beri sürdürdüğü bu uygulamadan kolay kolay vazgeçmiyordu.

Yasalara dayanarak gerçekleştirilemeyen uygulama, yasalardaki boşluklardan yararlanarak uygulanabilirdi. Bu, ZMİS yöneticilerinin de işine geliyordu. Çünkü, kolay denetlenebilir lokal sendikaların yöneticileri nezaretçilerden oluşuyor, ayrıca ZMİS kadrolarının önemli bir bölümü de bu nezaretçiler tarafından elde tutuluyordu. Liyakat zamlarından en çok yararlanacak

olan kesim bunlardı. Dolayısıyla ZMİS ve EKİ yönetimi liyakat zammı eşitsizlik ve usulsüzlüğünde mutabık kalabilme zemininde bulunuyorlardı. Nitekim liyakat pirimlerinin dağıtıldığı zarflar bu işi görecekti. EKİ bürokrasisiyle sendika arasında liyakat zamlarıyla ilgili bir protokol imzalandı ve bir sendikacı bu protokolün gizli kalmasını istedi.

Sendikanın bir işçi örgütü olarak değil de işverenle işbirliği içinde davranması, ZMİS'in içindeki çatışmaların bir ayrışma noktasına gelmesine neden oldu. Öyle ki ayrışma, DİSK'in kuruluşunu hazırlayan etmenlerden biri olacaktı. Ve bu çatışma, 1960'lı yılların başlangıcından itibaren oldukça alevlenmiş, gerici klik tarafından uygulanan dalavere ve kumpaslarla şiddetlenmişti.

'60'lı yıllarda bu tartışmalar sendika yöneticisi Mehmet Alpdündar ile rakipleri arasında gelişti. Alpdündar, sonraları, 1965 grevinin bir bıçak gibi ikiye ayırdığı tartışmaların uzantısında yer alan DİSK'in kuruluş sürecinde de bulunacaktır.

Mehmet Alpdündar, iyiniyetli, sosyalist olduğunu söyleyen, işçilerin hak alma mücadelesinde sınıfın yanında tavır alan bir sendikacıydı. EKİ bürokrasisine karşı uzlaşmaz tutumu ve sendika anlayışı nedeniyle zaman zaman yöneticilikten uzaklaştırılmış, kimi zaman da birtakım hesaplar ve ayak oyunları sonucunda delegeliği elinden alınmıştı. İşçiler birçok kez onu, polis kontrolü altında tutulduğu kongre salonlarından çıkarılırken gördüler.

Mehmet Alpdündar, 1958 yılında ZMİS'in ikinci başkanıdır; aynı zamanda da Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nda işçi temsilcisidir.

Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun kurulması için ZMİS oldukça ısrarlı olmuştur. Uzun süren çalışmalardan ve Ankara-Zonguldak arasında mekik dokumalardan sonra işveren ve iktidarın, bu çalışmaları yapanları "Moskova ağzı" kullanmakla it-

ham etmelerine rağmen Asgari Ücret Tespit Komisyonu kurulmuştu. Ancak komisyonun 1959'daki ilk toplantısında tespit ettiği asgari ücret, EKİ Müessese Müdürlüğü tarafından uygulanmadı. Bunun üzerine bir grup sendikacı Çalışma Bakanı'na durumu anlatmak üzere Ankara'ya gitti, buradan da bir sonuç alınamayınca bir basın toplantısı düzenlenerek sorun kamuoyuna aktarıldı. Bu basın topantısı Mehmet Alpdündar tarafından düzenlenmişti. Alpdündar, bu toplantıda "GREV YASAKTIR, FAKAT İSTİHSALİ DÜŞÜRMEK YASAK DEĞİLDİR" diye konuştu. Ancak başta Ankara'ya giden kimi heyet üyeleri olmak üzere bazı sendika yöneticileri Alpdündar'ın bu tavrından telaşa kapıldı ve işverene telgraf çekerek açıklamayı kınadı. Bunun üzerine Alpdündar'ın önce işçi temsilciliği iptal edildi, 25 Şubat 1959'da da EKİ tarafından işine son verildi. Ancak işçilere, gereken mesaj, sendikanın ikinci başkanı tarafından iletilmişti. Ömer Karahasan, *"Türkiye Sendikacılık Hareketi İçinde Zonguldak Maden İşçileri Sendikası"* adlı kitapta o günleri yorumlarken, *"Bu durum açıkça gösteriyordu ki"* diye yazar, *"bu şekilde hareket eden lokal sendikacıların tutumu, işverene ve politikacılara şirin görünmek ve şahsi menfaat sağlamaktan başka bir şey değildi."*

Aslında sendikaların kurulduğu 1946 yılından bu yana grev hakkı için de mücadele başlamıştı. O sırada muhalefette olan DP'nin seçim vaatlerinden biri de grev hakkıydı. İktidardaki CHP ise, buna şiddetle karşı çıkmaktaydı.

DP Genel Başkanı Celal Bayar, 12 Haziran 1949'da Karabük'te yaptığı bir konuşmada, "İşçilere grev hakkı tanınmalıdır" ifadesini kullanınca, bu, DP teşkilatınca bir emir olarak kabul edilmiş, grev hakkı için kampanyalar başlatılmıştı. Çalışma Bakanı CHP'li Reşat Şemsettin Sier ise, yandaş sendikalara grev hakkı aleyhine çalışmalar yaptırmış ve onlara "grev hakkı istemiyoruz" diye telgraflar çektirtmişti.

Öyle ki, Zonguldak Maden İşçileri Sendikası, Zonguldak

Amele Birliği Bölgeler İşçi Mürahhasları, havzanın 6 bölgesinden İş Kanunu'na göre seçilmiş işçi mümessilleri, aynı bölgelerin sendika yönetim kurulları, 26 Ocak 1950'de ortak bir toplantı yaparak 50 bin işçi adına şu açıklamayı yaptılar:

— Biz grev istemiyoruz. Hiçbir kimse bizim namımıza grev isteyemez.

— Biz memleketimiz, milletimiz ve ailemiz için şerefle çalışarak kazanmak istiyoruz.(*)

Mehmet Alpdündar'ın çıkışı bu tartışmaların sonrasında olmuştu.

"İstihsali düşürmek"ten söz eden Alpdündar her ne kadar haziran 1959 Kongresi'ne kadar ikinci başkan olarak kalacaksa da, sendika yöneticiliği henüz amatör bir iş olduğundan ciddi bir geçim sorunuyla yüz yüze kalacaktır. Sendikadaki muhalefete rağmen Mehmet Alpdündar 1000 lira aylıkla sendikada görevli olarak çalışmaya devam eder.

Hazirandaki kongrede de devletin ve ona bağlı muhalefetin hışmına uğramaktan kurtulamaz.

Muhalefet, kongre öncesinde yapılan delege seçimlerinden başarısız çıkmıştır. Bu hazmedilemediğinden bölgelerde bazı kimselerin itiraz etmeleri sağlanarak mühürlü kasalarda saklanan oy pusulaları sendikadan alınır, Vali'nin emriyle ve Vali Yardımcısı'nın denetimi altında yeniden sayılır. Sendikanın yaptığı itirazlar ise dinlenmez. 48 delege değiştirilir. Değişen delegelere de Vali Yardımcısı tarafından kongre davetiyesi gönderilir. Kongre işte böyle gergin bir havada başlar. Mehmet Alpdündar'ın yeniden aday gösterilmesi itirazlara ve tartışmalara yol açar.

Çalışma raporlarının tartışılmasından sonra görüşmelere geçilecektir ancak tartışmaların büyümesi ve gerginliğin artması üzerine Vali Yardımcısı tarafından kongreye bir gün ara verilir.

(*) Kemal Sülker. "Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler" s. 78-79

Vali Yardımcısı'nın açıkladığı karar, bazı delegeler ve izleyiciler tarafından protesto edilir. İş. polis copuna bırakılır ve salon şiddet kullanılarak boşaltılır. Böylece ZMİS'e devlet ilk kez şiddet kullanarak müdahale etmiş olur.

Kongre ertesi gün, 4 Haziran'da yeniden başladığında sıkı bir polis denetimi kurulmuştur. Mehmet Alpdündar'ın ve 70 delegenin salona girmeyerek durumu protesto ettiği kongrede muhalefet listesi sandıkta çoğunluğu sağlamayı başarır. Yeni yönetim 13. Genel Kurul'a kadar işbaşında kalacaktır.

13. Olağan Kongre ise, 20 Temmuz 1960'ta yapılır. Bu kongrede ZMİS, Türk-İş'e üye olur. Daha önce de sendika başkanlığı yapan Ömer Karahasan tekrar başkanlığa seçilir. Karahasan, 27 Mayıs askeri darbesinden sonra 29 Aralık 1960'ta oluşturulan kurucu meclise kurucu üye olarak seçilecek; Karahasan'ın kurucu üyeliği boyunca oluşan boşlukta sendikadaki yerine İlyas Bankoğlu vekalet edecektir.

16 Haziran 1961'deki 14. Olağan Kongre sırasında ise Mehmet Alpdündar yeniden ZMİS Başkanı seçilir. Delegeliği iptal edilmiş olan Apdündar'ın delege olup olmadığına karar verme yetkisi uzun tartışmalardan sonra genel kurula bırakılmış, yapılan oylama sonunda da genel kurul Alpdündar'ın delegeliğini kabul etmişti. Böylece, Alpdündar'a başkanlık yolu açılmış olur.

1960 Anayasası'ndan sonra gündeme gelen ve 24 Temmuz 1963'te yürürlüğe giren 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu kapsamında Zongudak'ta ilk sözleşme görüşmelerine 1 Ekim 1963'te başlanır ve 24 oturum yapılır, 110 maddelik sendika tasarısı konusunda işverenle uzlaşılamadığı için sözleşme bir türlü imzalanamamaktadır. EKİ yöneticileri ücretler konusunu en sonra görüşmek üzere durmadan erteler ve sonuçta da bir aylık mehil süresi ister. Bu yolla herhangi anlaşma olanağı kalmadığı için uzlaşma kuruluna gidilir ve sözleşme, 1963'ün son günlerinde tamamlanarak yeni yılın başında imza-

lanır. Bir buçuk yıl için geçerli olacak olan 1965 direnişinden önceki bu son sözleşmedeki ücret ve sosyal haklarla ilgili bölümde şunlar kaydedilmiştir:

1– Yeraltında çalışan işçilerin taban ücretleri 8.50 kuruştan, 11 liraya çıkarılmıştır.

2– 9 liranın üzerinde yer alan bütün sendikalı işçilerin ücretlerine seyyanen iki lira zam yapılmıştır.

3– Yerüstünde çalışan işçilerin taban ücretleri 7,5 liradan 10 liraya çıkarılmıştır.

4– 8 liranın üstünde sendikalı bütün yerüstü işçilerinin ücretlerine seyyanen 2'şer lira zam yapılmıştır.

Fazla mesailer:

Normal işlerde fazla mesailer yüzde 25'ten 35'e ağır ve tehlikeli işlerde ise yüzde 50'ye çıkarılmıştır.

İaşe Bedeli:

Yemekhanelerde yemek yiyemeyen yerüstü işçilerine ve her gün için 100 kuruş olarak verilen iaşe bedeli 150 kuruşa, yeraltı işçilerine ise beher gün için 185 kuruşa çıkarılmıştır.

Sözleşme öncesinde, görüşmelerin tıkanmaya başlaması üzerine Alpdündar sık sık bildiri yayınlayarak maden işçilerine gerekli bilgiyi vermiş ve olası bir grev için hazır olmalarını istemiştir.

Toplusözleşmenin imzalanmasından bir süre önce, uzlaştırma kurulu faaliyetlerini sürdürürken sendika da bir yandan bültenler ve deklarasyonlar yayınlıyordu.

16 Aralık 1963 tarihini ve Mehmet Alpdündar imzasını taşıyan *"Haber Bülteni"*, dönemin koşullarını ve EKİ ile işçiler arasındaki ilişkiyi yansıtması bakımından tarihsel bir belge niteliğindedir.

HABER BÜLTENİ 16 Aralık 1963
BÜLTEN NO. 12

MADEN İŞÇİLERİ SENDİKASI BAŞKANLIĞI'NDAN
ZONGULDAK

Loncalardan bu yana tek taraflı ve tamamen keyfi bir idare ile her çeşit demokratik nizam, kanun ve işletmecilik görüşlerinden uzak bir zümre saltanatının devamını Devlet Hazinesi'nden sağlamaya, çalışanlara esir kamplarındaki insanlara yapılan muamelenin daha ağırını tatbik etmeye alışkın Zonguldak Kömür İşletmesi'nin, bu yeryüzünde eşine rastlanmasına imkan olmayan zulmane idare tarzını maalesef bugüne kadar reformlar dahil değiştirmeye muvaffak olamamıştır.

1– Cumhuriyet Anayasamızın ve onun ışığı altında çıkan sosyal kanunların çalışanları himayesine matuf hükümlere uyarak, 1 Eylül 1963 tarihinden bu yana adı geçen müesseseye zulüm idaresini bırakmaları, (200)TL aylık ücretle en az üç veya beş nüfuslu aile reislerini çalıştırmaya devam etmelerinin insan haklarını hiçe sayma ve kanunlara saygısızlık daha açığı vicdani bir hareket olmayacağı, üç aylık müzakerelerimiz esnasında arizamik ifade edilmesine rağmen, bu müessesenin zümre saltanatı düşkünü idarecileri asla fikirlerinden vazgeçmeyip, ne idare tarzında ne de işçi ücretlerinde değişiklik yapmama kararında olduklarını beyanlarından sonra çalıştıranlarla çalışanlar arasındaki itilafın intikal ettirmiş olduğu uzlaştırma son toplantısını yapıp kararını vereceği 23 Aralık'tan sonra bu ilmi kurulun kararına da işverence uyulmadığı takdirde belki de Türkiyemiz için iktisadi ve sınai dallarda büyük zorluklar tevlit edecek bir kanuni GREV'e istemeyerek başvurmak zorunda kalacağımızı,

2– (200) Türk Lirası gibi gülünç ücretle ve insanlıkla adeta alay edercesine çalıştırılan 50 bin işçi 200 bin aile fertlerinin

haklarını teslime matuf direnmemizin, bir temel hakkı olan ve 27 Aralık'la, 30 Aralık tarihleri arası ilânı muhtemel bulunan maden işçilerinin Kanuni Grev'lerinin, her vicdan sahibi cemiyet, birlik, teşekkül, müessese ve fertlerin bütün imkanları ile maddeten ve manen desteklenmesini rica ve davamızda haklı olduğumuzda en ufak bir tereddüte düşülmemesini sayın Türk efkârının sağduyusuna arz ederim.

Saygılarımla
Maden İşçileri Sendikası Başkanı
Mehmet Alpdündar

Sözleşme öncesi yapılan grev çağrısı devletin ve EKİ yönetiminin görmezlikten geleceği bir tutum değildi. Sözleşme imzalanır ama bu çağrı unutulmaz ve ardından başlatılan kışkırtma kampanyasını takiben Mehmet Alpdündar, 5 Temmuz 1964'te yapılan olağanüstü kongreyle ZMİS'ten ikinci defa uzaklaştırılır.

Sendika bünyesinde ortaya çıkan çelişkiler, Zonguldak işçi sınıfı saflarında hissedilmeye başlanan huzursuzluğun ve tepkinin de göstergesidir bir bakıma. Grev fikrinin olgunlaşmaya başladığı bu dönemde uzlaşma karşıtı en küçük hareket bile tahammül göremez. Çünkü, ocaklarda hareketin başlaması için bir kıvılcım yeter hale gelmiştir ve o kıvılcım bulunduğunda yeraltı bir fitil gibi alev almaya hazırlanmaktadır.

Dikensiz gül bahçesi yaratmaya çalışan devlet ve EKİ bürokrasisi bunun farkındadır. Sendika yönetiminde, işçileri frenleyebilecek kendilerine en yakın adamların olmasını istemektedirler doğal olarak. Sendika anlayışları arasındaki çatışmanın kaynağında bu yatar. EKİ yöneticilerinin düşlerini süsleyen sarı zarfların gittikçe şişkinleşmesi, kömür üretiminin sınırlarını zorlayarak artırılması, dolayısıyla işçilerin amansızca sömürülmesine bağlıdır. Bir grev tehdidi ise, doğrudan bu sarı zarflara yönelir.

Bir de maun masaların arkasındaki koltuklarda temsil ettikleri iktidara. Kaldı ki, onlara göre; direnme, grev ve başkaldırı yol olursa bütün "ülkenin dirlik düzenliği" de bozulabilecektir. "Sınıfsız ve imtiyazsız bir kitleyiz" mavalıyla uyuşturulan Zonguldak işçisinin tutumu, bu dirlik ve düzenliğin bekası için güvencedir oysa. Sendika yönetimini ele geçirme kavgaları, önemli bir rant kaynağı haline gelen Zonguldak işçisinin emeğinin daha fazla sömürülebilmesi için, bu kitlenin uyanışının önüne barikat kurmak gerekliliği çerçevesinde gelişir.

ZMİS'in olağanüstü kongresi de bu koşullarda gerçekleşir. 24 Ocak 1964'te Mehmet Alpdündar'ın divan başkanlığı yaptığı Maden İşçileri Sendikaları Federasyonu Kongresi'nde, Osman İpekçi Türk-İş Üst Kurul delegeliğine seçilemez. İpekçi'nin delege olamamasının sorumluluğu Alpdündar'a yüklenir. Olayın hemen sonrasında ZMİS'i olağanüstü kongreye götürmek için bir komite oluşturulur, imzalar toplanır; bir yandan da sokak gösterileri düzenlenir. Mehmet Alpdündar'ın bunun karşılığında yaptığı ise, disiplin yönetmeliğine dayanarak haysiyet divanını harekete geçirmek, muhalefetin önde gelen isimlerini tasfiye etmek olur. Böylece kendisine yönelik tepkiler artarken bölgelerde kurulan lokal sendikalar Alpdündar'a karşı birleşmeye başlar ve "olağanüstü kongre komitesine" maddi desteklerde bulunur.

Sürtüşmeler üç ay sürer, Olağanüstü kongre için toplanan imzalar ZMİS yönetimi tarafından reddedilir. Muhalefet ZMİS yönetimini ikna edemediği olağanüstü kongreyi hükümete yaptığı başvurudan sonra gerçekleştirebilir.

İşte 5 Temmuz'da Zonguldak Belediye Sineması'nda yapılan bu olağanüstü kongreye ZMİS yöneticilerinden kimse katılmaz. Sadece muhalefetin katıldığı kongrede Sendika Başkanlığına Osman İpekçi, Sendika Genel Sekreterliğine Ahmet Baş, Sendika muhasip üyeliğine Cemal Baytekin getirilir.

Yeni yönetim görevi devralmak üzere sendika binasına gittiğinde ZMİS yöneticileri kongrenin nizami olmadığını ileri sürerek görev devrini yapmaz; bunun üzerine yeni yöneticiler durumu adli makamlara intikal ettirerek, valinin müdahalesini sağlar, böylece Mehmet Alpdündar'ın sendika başkanlığı sona erer.

Bu olağanüstü kongreden sonra Alpdündar ve ekibinin ZMİS içindeki varlıklarının sonuna gelinmiş olur ve bir yol ayrımına girilir. Zonguldak 1965 grevi, sendikanın başkanlığını Osman İpekçi'nin yaptığı dönemde gerçekleşir.

Grev sırasında ZMİS yöneticilerinin takındığı tavır, devletle girdikleri işbirlikçi tutum ve iki işçinin öldürülmesiyle sonuçlanan saldırıya göz yummaları sendikal ayrışmayı derinleştirir. Mehmet Alpdündar ve ekibi, bu grev sonrasında süren tartışmaların sonucunda 5 Temmuz 1966'da Türkiye çapında, Türkiye Maden İş Sendikaları adıyla yeni bir sendika kurar.

LİYAKAT ZAMLARINDA HAKSIZLIK

1965'in ilk aylarında EKİ yönetimi ile ZMİS bürokratları arasında gerçekleşen ve bir sendikacının gizli kalmasını istediği anlaşma ile liyakat zamlarında öteden beri sürdürülen haksızlık ve ayrımcılıkta bir mutabakat sağlanmış oldu.

Liyakat zamları EKİ'de 1940 yılından beri gizli gizli uygulanır ve bir bakıma terfi içeriğine de sahiptir. Aslında, terfi koşulları işverenin hazırladığı bir kılavuzda belirtilmişti ve bir sınav dahilinde yapılmaktaydı. Ancak sınav uygulaması 1951 yılında kaldırılarak, bir bildiriyle, terfi, işverenin takdirine bırakılır. Bu uygulama da 1963'e kadar sürer ve 24 Temmuz'da çıkartılan 275 sayılı Toplusözleşme Yasası'yla da yürürlükten kaldırılır. Buna rağmen EKİ bünyesinde liyakat primlerinin sarı zarflar içinde dağıtılması devam eder. Liyakat primleri bir kısım bürokratın ve ayrıcalıklı işçinin ödüllendirilmesi anlamına gelir. ZMİS'in 1 Ocak 1964'te imzaladığı ilk toplusözleşmenin 11. maddesinde yer alan *"bu toplu iş sözleşmesinde yer almayan ve fakat toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçiler lehine tatbik edil-*

mekte olan bütün hakların mahfuz olduğu EKİ kabul eder" ifadesi doğrultusunda liyakat zamlarının "müktesap hak olarak" korunması eğilimi doğar. Sendika da bu talebin peşine düşer. Ancak sendikanın başvurusu, işveren tarafından kabul edilmez. Dağıtım sorununda anlaşma sağlanamamıştır. Sorun, uygulama ve denetleme kuruluna intikal eder.

14 Ocak 1965 tarihinde yapılan toplantıda, umum müdür, sendikanın istediği 5 milyon liraya karşılık ancak 2,5 miyon lira verebileceğini söyler.

22 Ocak 1965 tarihinde yapılan ikinci toplantıda ise *"Kıdem ehliyet ve liyakat zamlarının eskiden olduğu gibi yeraltı ve yerüstü kalifiye işçilerine verilmesine, miktarının ise işçi ücret tutarının yüzde iki buçuk nispetinde olmasına ve 1.1.1965 tarihinden itibaren uygulanmasına karar verilir ve bir protokolle durum tespit edilir."*(*)

EKİ o sene 26 milyon lira kâr etmiştir. Dağıtılacak olan para, kârın beşte biri kadardır. Sendika, sonuçta paranın dağıtımında inisiyatifi EKİ'ye bırakarak işverenle anlaşır.

Paranın dağılımı ise şöyle gerçekleşir: Yüzde 65 EKİ yöneticilerine; yüzde 35 yeraltı işçilerine.

Yüzde otuz beşin yeraltı işçilerine dağıtılması, toplam 47 bin işçinin sadece 17 bininin bu haktan yararlanması anlamına gelmektedir. Üstelik işçilere yapılan dağıtım da adil değildir. Kimileri 12 lira alırken diğerlerinin arasında 25 kuruş alan bile olur.

Kozlu sendika temsilcisi Kemal Kuyumcu şöyle anlatır *"O günlerde neden gerektiğini hâlâ çözemem ehliyet zammı denen paranın bazı işçilere hiç; bir kısmına 25 kuruş ile en çok yüz kuruş arasında; nezaretçi arkadaşlarıma da yanılmıyorsam 4-5 lira olarak verilmesini"*(**)

Liyakat zammının dağıtılmasındaki usulsüzlük bardağı taşıran son damla olur. İşçilerin bölünerek birbirlerinden koparılması, birbirlerine yöneltilmesi ve daha çok köleleştirilmesinde

(*) Ömer Karahasan. "Türkiye Sendikacılık Hareketi İçinde Zonguldak Maden İşçileri ve Sendikası", sayfa 620 - Ağustos 1978.
(**) age. sayfa 626

bir araç olarak kullanılan sarı zarflar beklenen sonucu vermeyecektir. Silah geri teper ve Zonguldak işçi sınıfı liyakat paralarının dağıtılmasıyla, boşalan bir zemberek gibi grev tetiğini çeker. Mehmet Alpdündar yayınladığı bir bildiride *"600 metre yeraltında 11 liraya 16 saat çalışan dururken 30-40 lira yevmiyeli kendi adamlarımıza zam verirseniz havza başımıza çöker"* ifadesini kullanır. Ve havza, 1965'in Martı'nda bir kez altüst olur. Yeraltı uğuldamaya başlamıştır.

UZUN YÜRÜYÜŞTE İLK ADIM

KARA TÜRKÜ

Dün Zonguldak'ta vurdular beni
Üç kere vurdular
Üç yerimden
Tüfekler yanlıştı ben yanlıştım
Uyanmaktı büyümekti istediğim
Susamıştım

Dün Zonguldak'ta vurdular beni
Üç kere can verdim üç esmer elde
Ben grevi ne bilirim
Ne bilirim kanunu
Ben miyim zam üstüne zam yapan maaşına-mecliste

Üçü de bizim sancaktandı candarmaların
İşte Ali Hoca'nın Duran
İşte Çopur Hakkı
Dul Fadiğin Hasan işte
"Uf" demeden vurdular
Üç güllü
Üç sarı kız
Üç köy kanadı göğsümde

Sennur Sezer

Liyakat zamlarının dağıtılmasındaki usulsüzlük, işçilerin sabrını taşırdığında sendika içindeki gerginlik ve sendikayı ele geçiren gerici kliğin işverenle flörtü had safhaya varmıştı.

Sendika yönetimi, devletin ve EKİ yöneticilerinin beklentileri doğrultusunda işçileri suskunluğa ve tevekküle zorlamak için sayısız komplo ve kampanyayla işbaşına gelmeyi başarmış, Böylece Zonguldak işçileri için yapılacak bir tek şey kalmıştır. Davayı vekillere havale etmeden kendi göbeğini kesmek. Kuşkusuz 1965 Mart grevleri uzun bir hazırlığın sonrasında gelişmedi. Birdenbire açığa çıkan tepkinin giderek tüm Zonguldak'a yayılması kendiliğinden oldu. Sanki birleştirici ve kapsayıcı bir örgüt varmış gibi, bu, kendiliğinden hareketin heyecanı tüm işçilere sirayet etti ve devlet açısından denetlenemez bir konuma geldi.

Birdenbire patlayan 1965 Zonguldak direnişi, Türkiye işçi sınıfı tarihinde grevcilerin devletle karşı karşıya geldiği ilk eylem değildir kuşkusuz. Ama daha önce hiçbir grevde işçiler jandarma saldırısı sırasında iki kardeşlerini yitirmediler. Bu bakımdan, '65 direnişi ilktir ve bir süre sonra tüm İstanbul'da sokağa dökülecek olan yüz bin işçinin 15-16 Haziran eylemine bir tür hazırlık gibidir. Bu tarihten sonra ok yaydan çıkmıştır artık; grevlerin, direnişlerin ardı arkası kesilmez. Satılmış Tepe ve Mehmet Çavdar, Zonguldak işçilerinin iki gözüpek savaşçısı, düştükleri yerden bu kıvılcımı yaktılar. Uzun bir yürüyüş için ilk adımdı bu.

GELİK'TE BUGÜN İŞBAŞI YOK(*)

Gelik... Zonguldak'ın gebe karnına vurulan ilk neşter, eyleme çalınan ilk siren...Vakit ne gece ne sabah... Beklenmeyenin zuhuru için alışık olunan saat değil yani. Ama gün, isyan günü. Birazdan, lastik çizmelerin yürüyüşüyle başlayan ses dolduracak havzayı. Bir yüz öteki yüzler gibi, bütün yüzler bir tek yüz gibi; sınırsız bekleyişin sonu gelmiş de aceleye gerek yok gibi, laf bitmiş de iş, bir işarete kalmış gibi... Kararlı ve güvenli. Kendisinin farkına varan işçinin eyleyeceği gibi....

9 Mart Salı, 1965. Birinci vardiya saat: 16:00

Ocağa inme zamanıydı Ama kimse yeltenmiyordu. Yüz kişi kadardılar. Dursunlar, Dağdemirciler ve Doğancılar köylerine mensuptular... Ocağa değil, işletme binasına yöneldiler. Bugün madene inmeyeceklerdi. İşletme binasındaki yönetici bu yüz adamı karşısında görünce şaşırdı.

"Ne istiyorsunuz" diye sordu onlara. Yanıt tok seslerle verildi: "Bugün işbaşı yapmıyoruz."

Bu köylüler sabıkalı diye düşündü yönetici, "her zaman sorun çıkarıyorlar zaten." Köylülerin tavrına alışıktı. Olağan görünüyordu bu durum, gelip geçici bir kafa tutmaydı nasıl olsa. Bu yüzden alttan almaya gerek duymadı, biraz hot zotla işi savuşturabilirdi. Suratını astı. Ama yanıldığını henüz bilmiyordu:

İşçiler liyakat zamlarından söz etmeye başladılar. Hep bir ağızdan konuşuyorlar, paranın sadece çavuş ve mühendislere verilmesinden, kendilerine pay ayrılmamasından yakınıyorlardı.

"Hep yakınırlar" diye düşündü yönetici.

Ama ne yöneticinin kasılmış çehresine aldırıyor ne de hot zota geliyordu işçiler. Demek ki durum oldukça vahimdi.

Yönetici, bunun pek öyle sıradan bir olay olmadığını yavaş yavaş anlıyor gibiydi. Bu öfke dalgası hemen yatışacağa benzemiyordu.

(*) Bu bölümdeki bilgiler Dalvin A. Roy raporundan alınmıştır.

Sorunu hemen üstlerine intikal ettirdi.

Karadon Bölge Müdürü Ahmet Berberoğlu saat 17.00 civarında haberdar olduğu iş bırakma eylemi karşısında paniklemedi. Astlarına, olayı ciddiye almamalarını öğütledi. Gelik'teki yetkililer, liyakat zammı görüşmelerinin henüz bitmediğini telkin edeceklerdi işçilere. Eğer bu telkin yetmezse grevci işçiler diğerlerinden ayrılacak, kendisi de yarın Gelik'e giderek durumu işçilere anlatacaktı.

17.30'da işçilerin büyük bir bölümü ocağa indi, grev yapmakta kararlı olanlar ise bacaağzına yakın yerlerde dolandılar bir süre. Sonra neler olacağı hakkında kimsenin bir fikri yoktu. Her şey belirsizdi.

SESSİZCE BÜYÜYEN İSYAN

İkinci vardiya saat: 23:00

İkinci vardiya işçilerinin ocağa inme vakti yaklaşırken bir grup işçi pavyonlara gidip, dinlenmekte olan işçileri direniş yapmaları için ikna etmeye çalışıyordu. Ocağa inen birinci vardiya işçileri de ocakta fazla kalmamış her zamankinden erkenden çıkmışlardı. Uğultu yükseliyor, ortalık giderek ana-baba gününe dönüyordu. Bacaağzında 1500-3000 kişi toplanmıştı. Bir grup işçi, girişin önünü kesmiş, ocağa girilmesini engelliyordu.

Bu arada, gelişmeler, Gelik İşletme Yöneticilerine anında aktarılmaktaydı. Direnişçi işçi sayısının artması üzerine tüm yöneticiler ayaktaydı. Bir süre sonra ocaklara doğru harekete geçtiler. Ancak beklemedikleri şekilde karşılanacaklardı. Yöneticiler uzaktan görünür görünmez öfkeli kalabalıktan, "vurun, öldürün onları" sesleri yükseldi.

Gelik İşletme Müdürü ve ocak mühendisleri önce grevi kırmayı deneyeceklerdi. Ekip, ocak girişine doğru ilerleyerek çalışmak isteyen işçilere yol açmaya çalıştı. Ama bunu yaparken öfkeli işçi kalabalığının tam ortasındaydılar. Göze alınır bir risk değildi bu. Oldukça tehlikeliydi.

Bir maden mühendisi o anı şöyle anlattı:

"Biz yapmış olduğumuz şeyin çok tehlikeli olduğunu hissettik. Ne olup bittiğini açıklamak çok güçtü, bulunduğumuz yer oldukça karanlıktı ve kimin ne yaptığını da göremiyorduk. Ayrıca işçilerin dışında orada bazı yabancılar da vardı, onlar, işçileri kışkırtıyorlardı. Bu kişiler işçilerin arasına karışmamakla birikte giyimleri maden işçilerininkine benziyordu. Görünüşe göre işçiler de bu kişilerin kimler olduklarını bilmiyorlardı."

Mühendisler işçileri yatıştırmakta başarılı olamayacaklarını anlayınca işletme binasına geri dönmeyi tercih ettiler. İşçilerin bir kısmı da işletme binasına gitti. Eline mikrofon geçiren bir mühendis, işçileri telkin ve teskin etmeye çalıştı. Bu yöntemin daha önce de denendiğini ve başarılı olduğunu hatırlıyorlardı. Madenciler nasılsa söz dinleyen bir kitleydi. Biraz mırıldanıp çeker giderlerdi. Geceyarısı olmuştu, sabaha kadar burada bekleyecek halleri yoktu. İşçilerin şimdilik buradan uzaklaşması sağlanırsa yarına Alah kerimdi. Ama işçiler dinlemiyordu. Mühendisler kendi aralarında itişip kakışarak uğuldayan kitleye merak ve korkuyla bakıyorlardı. Birden ses yine patladı:

"Vurun öldürün, onlara inanmayın, onlar yalancı"

Susmuyorlar, çekilip gidecek gibi görünmüyorlardı. Az önce kendilerine güvenli mühendisler ürkmüş, işletme binasına sığınmışlardı. Bu kaçış sırasında birkaçı yaralandı.

Sabaha karşı 01:30; hiç kimse yerinden kımıldamamıştı. İşçiler hiç fire vermeden hâlâ dışarıdaydılar, mühendisler ise binanın içinde mahsur kalmıştı. Bazı işçilerin elinde kazma ve baltalar olduğu görülüyordu. İşbaşı yapmak üzereyken buraya geldiklerinden, yanlarında zimmetli iş gereçlerini de taşımışlardı. Ama bu onları çok ürkütücü kılmıştı. Saatler ilerledikçe gruplar kendi aralarında tartışıp, konuşmaya başamışlardı. Hava sakinleşmişti.

Zaman zaman öfkeli bir işçinin sesi yükseliyor, kulağa kü-

fürler çalınıyordu. Yöneticilerin ve mühendislerin adları tekrarlanıyordu sık sık.

Bu arada birkaç işçi binaya girip ikinci kata ulaştı. Oysa binada ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Bu yüzden, bir çavuşun dışarı çıkmalarını istemesi üzerine söz dinleyerek terk ettiler orayı.

İşletme binasında yoğun bir hareket vardı. Telefonların biri iniyor biri kalkıyordu. Mahsur kalanlar, üst düzey yetkilileri gelişmenin her anından haberdar etmeyi görev bilmişlerdi. Can korkusu da etkiliydi bu panikte. Öfkeli güruh, binayı basarsa ne yapacaklarını bilmiyorlardı. İşçilerin bazılarında silah olduğu söyleniyordu. "Gördüm" diyordu bir mühendis "silahları var, bizi öldürürler."

Zonguldak Maden İşçileri sendikası Başkanı Osman İpekçi, hatırladığı kadarıyla saat 02:00 ile 03:00 arasında Gelik'teki yetkililerden bir telefon almıştı. Binadakiler zor durumdaydı ve kendisinden yardım isteniyordu.

Ama İpekçi, Gelik'e gidemeyeceğini düşünüyordu.

"Ben gelemem" dedi, "anlattıklarınıza bakılırsa o işçilerin arasına gece girmek aptallık olur. Yarın sabaha gelirim"

Osman İpekçi, temsilcisi olduğu işçiden korkuyordu. Maaşını aidatlardan alıyor, her zaman onların haklarını savunacağını iddia ediyordu ama şimdi işçilerin yanında değildi.

Gelik yöneticilerini kurtarmak için elinden bir şey de gelmiyordu. 9 Mart'ı 10 Mart'a bağlayan gece saatler hızla ilerlerken içerdekiler bıktıran bir bekleyiş içindeydiler. Ne şirket yetkililerinden ne de sendika yöneticilerinden bir hayır görmüşlerdi. Hepsi kendisini çok çaresiz hissediyordu. Yine de gün doğmadan neler doğar diye düşünüp avutuyorlardı birbirlerini.

Ve sonra yağmur başladı. Öyle ya aylardan marttı ve böyle birden bastırmayı severdi. Yağmur, mahsur kalanların imdadına yetişmişti. Sabaha karşı saat 03:00'te işçiler yağmurdan kaçarak pavyonlara sığındığında işletme yöneticilerinin günü doğdu. Binayı hemen terk ettiler.

KAPININ ÖNÜNDE YÜZLERCE KASKET

10 Mart Çarşamba, saat: 06:00

İşletme binasının önü yeniden hareketlendi. Grevci işçi sayısı artmış, 1500'ü bulmuştu. Kalabalığın öfkesi artıyordu, gerginlik de had safhaya ulaşmıştı. Besbelli, bir çıngar çıkacaktı. İşletme binasına mesai için gelen memurların endişeli olduğu yüzlerinden anlaşılıyordu. Üst düzey yetkililere durmaksızın telefonlar ediliyordu.

Toprak, gece yağan yağmurdan hâlâ ıslaktı. Hava inadına kapalıydı. Gökyüzünde birkaç kara bulut dolaşıyordu. Berbat bir gündü yani. Bu sinir harbinde, kalabalığı gözleyen binanın üst katlarındaki görevliler, sarı madenci kasketlerinin hareketinden anlamlar çıkarmaya çalışıyordu. karakola da haber verildi ama gelen giden yoktu. Polisin olayla ilgilenmemesine hepsinin canları sıkılmıştı. Burada arbade çıkarsa, canlarını nasıl kurtaracaklar belli değildi.

Nitekim, iki saattir aşağıda bekleyenler huzursuzlanmaya başlamıştı. Kitle, işletme binasının kapısına doğru yöneldi. İnen camların ve kırılan kapıların sesleri ortalığı kaplamıştı. Şimdi endişenin yerini panik aldı. Can havliyle bir yerlere saklanmaya çalışan memurların üs tüste içtikleri sigaralardan kült tablaları ağzına kadar dolmuştu. Hava soğuktu ama ekşi bir ter kokusu sinmişti odalara. Koşuşturma sırasında yere devrilen dosyalara ve uçuşan kağıtlara kimse dönüp bakmıyordu.

Tam o sırada gelen bir haber içlerini rahatlattı. İşletme binasındakiler derin bir nefes aldı. Osman İpekçi geliyordu. Kapıları kıran işçiler de zaten geri çekilmişti. İpekçi bekleniyordu şimdi.

Ve beklenen, geldi. Merdivenleri koşaradım çıkacak ve duruma müdahale edecekti. Bütün umut ondaydı. Mahsur kalanlar gelişinden heyecanlanırken işçiler İpekçi'nin, sorunu nasıl çözeceğini bekliyordu merakla.

Aşağıdakilerin yüzleri ikinci kata dönüktü. İpekçi çırpınıyor, "sizi kandırıyorlar, yalan söylüyorlar, kışkırtıyorlar, ücret artışını hak eden mutlaka alacaktır, şimdi dağılın ve işinizin başına dönün" diyordu.

Çok kısa süren bir sessizlik oldu.

Sonra havayı yırtan bir bağırış duyuldu: "Defol git, yalancı"

İşçiler İpekçi'ye inanmamıştı. Sendika ağasının telkinleri kitleyi yatıştırmaya yetmiyordu.

Sendikacının imdadına Karadon Bölge Müdürü Ahmet Berberoğlu yetişti. Az önce ulaşmıştı Gelik'e. Gelir gelmez de önce çavuşlarla konuşmayı tercih etmiş, ama çavuşlar Berberoğlu'nun sıkıştırmalarına "biz hiçbir şey yapamayız, işçiler ocaklara inmeme kararı aldılar" yanıtını vermişlerdi.

İpekçi bırakınca, mikrofonu Berberoğlu aldı. Liyakat zamlarının nasıl dağıtıldığını anlattı; ama özrü kabahatinden büyüktü: "Biz bu liyakat zamlarını sadece çavuşlara ve mühendislere vermiyoruz. Bu artışı hak edene veriyoruz. Bu konuda hiçbir kuşkunuz olmasın"

Sonra kitleyi azarladı, yaptıklarının yasalara aykırı olduğunu söyledi. Sanki bunu hatırlatınca, kitle uysal ve uslu bir çocuk gibi dağılacaktı. Oysa aşağıda sokağın yasası vardı ve kağıt üzerindeki ifadeler dünden beri hükümsüzdü. Berberoğlu ısrarla, işçileri normal davranmaya çağırıyordu: "Size bir haksızlık yapıldığına inanıyorsanız bunu normal kanallardan dile getirin."

Berberoğlu'nun normali buydu. Üç beş dilekçe, birkaç imza, sabırlı bekleyişler ve inayetten medet umma.

İşçiler bilmiyor muydu bunu.

Öyle iyi biliyorlardı ki, kaç kez hakarete uğramışlar kaç kez küfür edilip aşağılanmışlardı. Ama artık, lütuf beklemenin, sabrı çatlatan miadı doldu. Hayır beklemeyeceklerdi, yöneticilerin hiçbiri yaşadıkları sefalete aldırmadı şimdiye değin. Kaç grizuya, kaç göçüğe kurban gittiler. Birkaç timsah gözyaşı akıtmak-

tan başka ne yapıldı ki onlar için. İçlerinden biri düştüğünde, yeltenen, sadece öteki işçiler olmadı mı. Kendi kefenlerini kendileri dikmediler mi. On yıl sonra pnömokonyoza yakalandıklarında başlarına ne geleceğini, ne kadar yalnız ve kimsesiz olduklarını babalarının ve ağabeylerinin hayatlarına tanık olarak öğrenmediler mi.

Neymiş, normal yollarmış. Neymiş rafa kaldırılıp çöpe atılacak nazlı dilekçelermiş. Geç bunları ağam geç. Bağışlamayacağız artık; her öksürdüğümüzde ciğerlerimizden gelen kanın müsebbibini affetmeyeceğiz ve inanmayacağız mavallara, korkmayacağız kuru sıkı tehditlerden.

"Sen yalancısın, sıkıysa aşağıya gel de kapıyı aç, o zaman işbaşı yaparız" dedi bir işçi.

Berberoğlu, bir an duraksadı. Ama onun için bir karar anıydı bu. Aşağı inip kapıyı açmazsa işçiler moral üstünlük kazanacaktı. Ama ya kapıyı açınca ona saldırırlarsa... Göze aldı, "tamam" dedi, "kapıyı açacağım."

Ama açamadı. Zincir ve demirlerle bağlanmıştı kapı. İşçilerin yüzlerinde muzip çocuk gülüşü vardı. Berberoğlu'na yaptıkları şakadan hepsi son derece memnundu. Alay ediyor, gülüşüyorlardı. Küçük düşürülmüştü yönetici. İpekçi iki kaynakçı çağırdı hemen. Kapı illa açılacaktı. Ama kaynakçılar reddetti bunu: "Yapamayız korkuyoruz".

Saat 09:30. Bekleyiş hâlâ sürüyordu. Maden mühendisleri toplu halde aşağı inip kapının zincirlerini hep birlikte kesmeyi önerdiler. Öneri benimsendi, bir testere bulup şefleriyle birlikte aşağı indiler. Onlar zincirleri keserken işçiler hiçbir şey yapmadan sadece izlediler. Sonunda kapı açıldı.

Birden ortalık karıştı. Kapı ağzındaki işçiler içeri ittiriliverdi.

Mühendisler bir katakulliye getirmişlerdi grevcileri. İşçilerin bir kısmı içeride bir kısmı da dışarıda kalmıştı. Direnişçilerin morali hızla bozuldu. Geridekiler, başlarını önlerine eğip ocağa yöneldi.

Gelik düşmüştü, grev başladığı gibi aniden bitti. Pisipisine! O kadar deneyimsizlerdi ki bir küçük komplo karşısında yenik düşmüşlerdi. Uyanık davranamamışlar, oyuna gelmişlerdi.

Saat 10:00 olduğunda ocaklarda adım sesleri yeniden duyulmaya başlamıştı.

Bu arada müessese müdürü, işletme binasının önünden ayrılmayıp beklemeye devam eden 50 kişilik grubu fark etti. Üstlerinde madenci giysisi olmasına karşın bunlar işçi değillerdi; çünkü hiçbirini tanımıyordu. Elbiseleri oldukça yeni ve çok temizdi. Müessese müdürü gruba yaklaştı ve orada ne yaptıklarını sordu.

Gruptan biri, "Kalabalığı görünce ne olup bittiğini anlamak için buraya geldiklerini" söyledi.

Müessese müdürü işçilerin ocaklara gittiğini, onların da kendi yollarına gitmeleri gerektiğini söyleyince grup dağıldı.

Her şey normale döndü; Berberoğlu'nun normali sağlanmıştı.

Ama gelişmeler görünüşün aldatıcı olduğunu gösterecekti. Gelik'te şöyle bir gelip geçen alev, Karadon ve Kilimli'de yangına dönüştü. Kömür önce için için yandı sonra tutuştu.

ELLERİNDE TAŞ VE SOPALAR

10 Mart. Saat: 14:00. Birinci Vardiya

Ahmet Berberoğlu rahatlamış olarak Karadon'daki bürosuna döndü. Zonguldak'taki EKİ Genel Müdürlüğü'ne raporlarını da yazdı. Bu yüzden, bir saat önceki endişeli halinden eser yoktu. Kravatını gevşetip gömleğinin yakasını açtı, odacısına her zamanki gibi üst perdeden emirler verdi. Önemli bir badire atlatılmıştı. Her halde, üstleri kendisinden memnun kalmıştı. Liyakat zammından da yüklüce bir şeyler düşerdi artık hesabına.

Hayal kurmak varken canı şimdi çalışmak istemiyordu aslında, yine de dosyalar getirtiyor, dosyalar götürtüyordu. Dosyaları isteksizce karıştırıyor, pencereden bakınıyordu. Hava biraz

açılır gibi olmuştu. Şimdi dışarıda olmayı ya da eve gidip uyumayı tercih ederdi. Akşama da "çocuklar"a sözü vardı. Şehir Kulübünde kutlama yapacaklardı; şöyle erkek erkeğe. Bol bol rakı içecekler, dedikodu yapacaklardı.

Kulüpte geçen akşamları çok severdi müdür, çocuklaşır, eğlenir, gevşemiş olarak dönerdi evine.

Ama o ne?

Penceresinden gördüğü, ocakların ve işçi pavyonlarının arasından geçen derenin üzerindeki köprüde bir hareket vardı. Yüze yakın kasket sayılıyordu. Ne oluyordu peki? Yoksa şimdi de burada mı başlamıştı grev?

"Lanet olsun."

Grevciler köprüyü kesmişti şimdi de. Ocaklara ulaşılabilecek başka bir köprü de yoktu. Herkes buradan geçmek zorundaydı.

"Demek Karadon'da da başlıyordu"

Berberoğlu hemen fırladı. Ocak başmühendisini çağırdı ve bir mühendis grubuyla birlikte köprüye koştu. Köprü, kütük ve sıralarla kapatılmıştı. Berberoğlu, işçilere Gelik'teki konuşmasını tekrarladı. Aynı yasadışılık uyarısını ve aynı normale çağrıyı yaptı. Bir yandan da EKİ bekçilerine köprüyü açmaları için talimat vermişti. Ama işçiler buna izin vermiyordu. Barikatı kaldırmak için yeltenen bekçileri tehditle püskürttüler: "Eğer barikata dokunursanız sizi öldürürüz."

"Gözükara bunların" diye söylendi Berberoğlu. Gelik'te müessese binasının kapısını açmak için gösterdiği cesareti aklına getirdi hemen. İşçilerin ruh halini bildiğini sanıyordu, nasıl olsa kendisine dokunmazlardı. Başmühendisine işaret etti. Barikatı birlikte açacaklardı. Biraz tedirgindi ama, bu baldırıçıplaklara pabuç bırakmaya hiç niyeti yoktu. İşi hemen bitirecekti, Gelik'te de bitirmemişler miydi? Ama iki işçi akıllarına ilk gelen çözümü uyguladılar refleksle. Biraz çocuksuydu ama işe yaradı. Kendilerini moloz yığınının içine atmışlar, vargüçleriyle bağırıyorlardı: "Bizi öldürüyorlar!"

Köprüdeki diğer işçiler de ıslıkla katıldı bağırış çağırışa. Ses pavyonlara kadar ulaştığında yüzlerce kişi yerinden fırladı. Kısa süre içinde köprüde bin işçi toplanmıştı. Berberoğlu gerilemek zorunda kaldı. Gelenlerin ellerinde taş ve sopalar vardı. Bunları her an kullanabilirlerdi. Etrafları sarılırken müdür ve mühendisler şaşkınlıktan donakalmıştı. Berberoğlu kendini toparladı, soğukkanlılığını korumaya çalışarak konuştu: "Biz buraya sizinle kavga etmeye değil, sadece neden işbaşı yapmadığınızı öğrenmeye geldik, biz gelecekte de birlikte çalışacağız."

"Bugün işbaşı yapmayacağız" diye bağırdı işçiler.

Ve bu sırada olan oldu, bir işçi ileriye çıkıp ocak başmühendisine bir yumruk savurdu. Mühendis, arkadaşları tarafından apar topar uzaklaştırılırken yumruk atan işçi de yakalanıp köprünün öbür başına götürüldü.

Genel müdürlükteki teknik yöneticiler durumdan haberdar edildi hemen. Kendilerinin taşlandığını, silahlanan işçilerin işbaşı yapmak istemediklerini aktardılar telefonla.

Genel Müdür, Vali'yi arayacağını söylüyordu. Kendisi de Karadon'a gidip işçilerle konuşacaktı. Ama o zamana kadar kimse olay yerinden ayrılmamalıydı.

Saat 16:00; birinci vardiya ocağa girmedi üçüncü vardiya da ocaktan çıktı üretim tamamen durmuştu.

Kilimli işletme Müdürü Tahsin Ayazoğlu gelişmeleri kaygıyla izliyordu ama gafil avlanmamaya kararlıydı. 22 bin nüfuslu Kilimli'de işletme müdürü, ocak şeflerini ve mühendislerini çağırıp durum değerlendirmesi yaptı ve onlardan dikkatli olmalarını istedi

Ve evet, grev Kilimli'de de başladı.

"HAKKIMIZI ALANA KADAR..."

Saat 14.00'te işçiler pavyonlardan çıktıktan sonra ocağa inmeyip Kilimli İşletme binasına doğru yürüyüşe geçmişlerdi. Ço-

ğunluğunu birinci ve ikinci vardiya işçilerinin oluşturduğu grevcilerin üzerlerinde iş elbiseleri yoktu. Bina merdivenlerinin önünde toplanan kalabalık, öğle yemeğine gitmek için işletmeden çıkan Ayazoğlu ve mühendislerinin önünü kestiler. İçeri girmelerine izin verilmedi. Karadon'da olup bitenlerden, başmühendisin yediği yumruktan hepsi haberliydi. Bu yüzden herhangi bir saldırıya uğramaktan korkuyorlardı.

Kilimli'de olaylar yeni başlarken Karadon'daki gerginlik de sürmekteydi. Bölge müdürünün, saat 15:00'te telefonla uyararak olay yerine gelmelerini istediği Zonguldak'taki yetkililer daha gelmemişti. Başmühendisi yumrukladığı için yakapaça köprünün öbür tarafına götürülen işçi ise, sicil numarası saptandıktan sonra serbest bırakılmıştı. İşçiler öfkeliydi. Başmühendisin birkaç ocak şefiyle birlikte pavyonlara gidip yaptığı tehditler ve vaatler sökmüyordu. İşçiler dinlemiyordu bile onları. Girişim başarısızlıkla sonuçlandı. Atılan taşlardan ürken grup, geri çekilmek zorunda kaldı. Kalabalık, giderek bölge binasının çevresinde toplanıyor, saat 17:00'ye geliyordu. Yarım saat sonra Vali Fuat Kadıoğlu, EKİ Teknik Müdürü, beraberlerindeki ekip, polis ve jandarma yetkilileriyle birlikte Karadon'a gittiler.

Greve öncülük ettiğini saptadıkları işçilerle yaptıkları görüşmelerden sonuç alamadılar. Bunun üzerine Vali tüm işçi kitlesine seslenme yoluna gitti. Bölge binasının önündeki merdivenlere çıktı ve "Ben valinizim" diye başladı, "aranızdan bazılarının birtakım şikayetleri oduğunu biliyorum. Bu şikayetlerinizin bir kısmı yasal, ancak diğer bir kısmı yasal olmayabilir. Şimdi sizden bir an önce işlerinizin başına dönmenizi istiyorum. İş amirlerinizle, sorunlarınızla ilgili gerekli görüşmeleri ben yapacağım. Şimdi işbaşı yapacak mısınız?"

Vali kendinden emin, oldukça etkileyici konuştuğunu düşünüyordu. Ama kalabalık dalgalandı sonra hep bir ağızdan çıkan yanıt duyuldu:

"Hayır işbaşı yapmıyoruz."

Yanıt, Vali'yi sinirlendirmişti ama konuşmasına devam etti:

"Siz bu şekilde hareket etmekle sizi korumak için konmuş yasaları çiğniyorsunuz. Bu şekilde davranırsanız size verilen birçok hakkın elinizden alınmasına neden olursunuz. Bu durumda bizim sizi cezalandırmaktan başka yapacak şeyimiz olmaz."

İşçilerin devlete besledikleri son iyiniyet de kırılmıştı bu sözlerle. Yalnızlardı, evet kendilerinden başka kimse yardım etmeyecekti onlara. Vali; en büyük mülki amir oradaydı işte ve gözlerinin içine baka baka tehdit ediyordu onları. İşletme müdürü, vali, mühendisler, polis ve jandarma bir kampta, kömür isine bulanmış yüzler öte yandaydı. Yasalar da öteki kamptakileri koruyordu, işçilerden yana olan hiçbir şey yoktu. Haklarını ya kendi elleriyle söke söke alacaklar ya da boyun eğip ocağa döneceklerdi. Ama bu sorunun yanıtı çoktan verilmişti, ocaktan çıktıkları anda ne yapacaklarını biliyorlardı.

"Biz işe gitmiyoruz. İşletme yöneticileri bize hakkımız olan parayı vermedikçe işbaşı yapmayacağız" diye bağırdılar yeniden, bir de Vali duysun diye.

Kışkırtıcı bir yanıt aldılar taleplerine: "Bu isteğinizi yerine getirmek mümkün değil. Hepiniz bu ücret artışını hak etmiyorsunuz ki. Aranızdan iyi çalışanlar bu ücret artışını alacak, iyi çalışmayanlar ise alamayacaklar. Eğer işbaşı yapmak istemiyorsanız, benim size daha fazla söyleyecek bir sözüm yok."

Dediği gibi yaptı Vali, uğraşmaktan vazgeçerek bölge binasına girdi. Berberoğlu ona Kilimli'den gelen bir telefonu aktardı hemen. Kilimli'de de işçiler işbaşı yapmamıştı, işletme binasına saldırmak üzereydiler. Birkaç mühendis de yaralanmıştı. Hemen Kilimli'ye gidilmeliydi. Ancak Vali ve beraberindeki heyetin bölge binasından çıkmaları kolay olmadı. Çünkü bina, işçiler tarafından kuşatılmıştı.

Kilimli'de ise işçilerin şiddet eğiliminin arttığı gözleniyordu.

150 işçi, girişe izin vermemek için lambahanenin kapısıyla ocak girişini tutmuştu. İşçilerin dışında, toplanan kalabalığın arasında izleyiciler de vardı. Grevcilerin anneleri, babaları, karıları ve çocukları da gelmişti. Sendika ve şirket yetkililerinin işçileri sakinleştirmek için söylediği hiçbir sözün kıymeti yoktu. Kitle kararlı ve ısrarlı bekliyordu. Talepleri kabul edilinceye dek de bekleyeceklerdi. Eylemin yasal mı olduğu yasadışı mı olduğu hiçbirini ilgilendirmiyordu.

Bu yüzden onlara öğüt vermeye yeltenenlerin yasadışılık uyarıları tansiyonu artırıyordu. İşçiler çok kızgındı, yangına körükle gitmenin bu gerilimi artırmaktan başka yararı da yoktu. Konuşmacıların sözleri sık sık kesiliyordu. İşçiler kuru lafları artık çekemiyorlardı. Ama kalabalık tek vücut olamamıştı yine de. Aralarından bazıları kararsızlık gösteriyor ocağa dönmek istiyordu. Bu ikircim, doğal olarak Ayazoğlu'nun da gözünden kaçmamıştı. Küçük bir manevrayla, işe gitmek isteyen işçileri diğerlerinden ayırmayı planladı ve bunda başarılı oldu.

Tansiyon düştü, saat 17:00 civarında işletme binasının çevresindeki işçilerin sayısı azaldı.

Ayazoğlu ücret artışlarıyla ilgili açıklamalar yapmaya başladı daha sonra, üstelik bazı işçilerin alkışlarını da aldı. İşçilerin safları çözülme emareleri gösteriyordu. Homojen bir kitle değildi bu. Kimisi, Ayazoğlu'nun laflarından ve taahhütlerinden etkilendi. Verilen sözlerin yerine getirileceğini düşünüyor, üstelik müdürü haklı buluyorlardı. Ama işçilerin bir kısmı öfkeliydi "O yalan söylüyor, bizi kandırmasına izin vermeyelim" diye bağırdı birkaçı. En kararlı olanları kararsızların arasında dolaşarak durmadan anlatıyor, arkadaşlarını ikna etmeye çalışıyordu. Boşuna iş bırakmamışlardı, öyleyse kendi sözleri geçinceye kadar, liyakat zamları yolsuzluğu giderilinceye kadar direniş devam etmeliydi. Böyle erkenden dönüp giderlerse yenilmiş olacaklardı ve havza, çiftlikten beter yönetilecekti.

"Ama" diyordu bir işçi, "kanun yasaklamış bunu, öyle diyorlar, bizi mahkemeye verip hepimizi işten atarlarsa liyakat parasının bir daha yüzünü göremeyiz."

"Atamazlar" dedi bir başkası da "ama bölünürsek işbaşı yapanları tutup diğerlerini atabilirler. Hepimiz dışarıda kalırsak kimseyi atamazlar."

Uzayıp gidiyordu tartışmalar.

Birden polisin ve şirket yetkililerinin olay yerinde sökün etmesi durumu değiştirdi. Karasızların tereddütü kırıldı, yeniden tek vücut oldular. He desen işletme binasını işgal edeceklerdi. Kitle dalgalandı. Bir şeyler yapılmalıydı hem de hemen şimdi. Ayazoğlu, uyanık bir yetkiliydi. Kiminle dans ettiğinin farkındaydı ve nabız sayıyordu. Telefona hızla uzanması ve Berberoğlu'na ulaşmaya çalışması boşuna değildi. Ancak, kelin ilacı olsa önce kendi başına sürecekti. Vali'yle birlikte kendilerinin de mahsur kaldığını söyledi Berberoğlu ona ve sakin olmasını istedi meslektaşından.

"Tanrım" dedi Ayazoğlu, "ne günlere kaldık; ayaklar baş başlar ayak oldu."

Kilimli kaynıyordu.

Lambahane hâlâ işçilerin işgali altındaydı, ocak girişleri de tutulmaya devam ediyordu.

Kalabalık bir işçi grubu da işletme binasının önünde dolanıyordu.

Karadon'da ise şimdilik her şey sakindi, ya da öyle görünüyordu. Çünkü işçiler kendi istekleriyle yurtlarına dönmüşlerdi. Büyük bir çoğunluğu işbaşı yapmamakta ısrarlıydı. İşbaşı yapmak isteyenler de bunu dile getiremiyordu. Grev, kendi ahlakını kurmuştu şimdi. Arkadaşlarını bırakıp ocağa inen, diğerlerinin yüzüne bir daha bakamazdı. Bunu bildiklerinden sessizce bekliyor, olayların seyrini izliyorlardı. O yüzden gece hiçbir üretim yapılmayacaktı ocakta.

Kilimli, akşam 19:30

İşletme müdürü, teknik yönetici ve 10 kadar polis ve jandarma Kilimli'ye gitmek üzere Karadon'dan yola çıktı. Vali bu gruba katılmadı Zonguldak'a gitmesi gerekiyordu. Zonguldak'tan Ankara'daki yetkilileri arayıp rapor verecek sonra da Karabük'teki Jandarma Eğitim'den bölgeye askeri birliklerin gönderilmesini isteyecekti.

Tahsin Ayazoğlu ve mühendisleri bölge müdürüyle Vali'nin bir an önce gelmesi için dua ediyordu. Sendika yetkililerinden Haydar Beyer ise, işçileri ocağa sokmaya uğraşıyordu. Ama ocak girişinde işçiler tarafından kurulan barikat çok güçlüydü, grev kırıcılarının hiçbir şansı yoktu. Birkaç işçi genç mühendis Mustafa Tutal'ın yanına yaklaşıp, ocağa girmek istediklerini, ama lambahaneden lamba alamadıklarını söylediler. Tutal sevindi, olayın bitmesinde kendi rolü olabilirdi ve bu önemli bir şanstı onun için. Birkaç işçiyi ocağa gönderebilirse diğerleri de gevşeyebilirdi. Greve devam etmek istemeyen, göründüğünden çoksa iş bitmişti zaten. Hevesle yöneldi lambahaneye ve görevliden, lambaları dağıtmasını istedi. Ama kabul etmedi görevli, itiraz etti: "Eğer bunu yaparsam beni öldürürler."

Grev, ihanetlere ve kırıcılarına rağmen şimdiden maddi bir güç olmuştu. Onun ihtiyaçlarını gözetmeyen hiç kimse yerinden kımıldayamayacaktı. Lambahane görevlisi de, her Allahın günü lamba dağıttığı, şakalaştığı işçilerden korkuyordu ilk kez. Bütün yüzler gözünün önünden geçiyor, "öldürürler beni" diye düşünüyordu. Oysa hiçbir işçi tek başına yapamazdı bunu. Hiçbiri elini kaldıramazdı. O kadar mülayimlerdi ki. Az kavga da etmedi bazılarıyla ama seviyordu işçileri.

"Doğrusu haklılar" diye düşündü lambacı. "Kir pas içinde kömür tozuyla boğuşarak her gün..." Öyleyse korku değildi sadece, elini kolunu bağlayan. Vermek istemiyordu lambaları.... Öldürseler vermeyecekti. Evet öldürseler vermeyecek, ihanet etmeyecekti.

Birden bir grup işçi sökün etti lambacının önünde; şimdi Mustafa Tutal dışarı itildi. Bir başka grup da taş atıyor, tekmeliyordu mühendisi. Tutal kendini lambahaneden dışarı zor attı. Lamba görevlisi, hiçbir şey yapmadı. "Ben size demedim mi beyim" dedi sessizce, hoşnutluğunu belli etmeden; belayı başından savdığına gizlice sevinerek.

Bu olaydan az sonra Berberoğlu ve beraberindekiler Kilimli'ye geldiler.

Gece 01:00

Kilimli'de İkinci vardiya işçileri de ocağa girmemişti. Grev sürüyordu. Karabük Jandarma Eğitim Merkezi'nden Kilimli'ye 350 jandarma gönderildi ve boş olan işçi yurtlarına yerleştirildi. Berberoğlu ve diğer yetkililer, geride birkaç mühendis ve polis memuru bırakarak evlerine gitmek üzere oradan ayrıldılar.

Anadolu Ajansı'nın 10 Mart'ta geçtiği haberde olaylar şöyle anlatılmıştı: *"Kömür İşletmesi'nin Karadon bölgesi Gelik ocağında çalışan bin beş yüz işçi 'biz grev yaptık' diyerek ocağa girmemişlerdir. Hiçbir kanuni işleme başvurmadan ocağa girmek istemeyen bu işçiler, yakında uygulanmasına başlanacak olan ve başarılı işçilere verilen yevmiye zammının uygun tevzi edilmediğini iddia etmişlerdir. Aynı bölgenin Karadon ve Kilimli ocakları işçileri de 'grev yapıyoruz' diye ocaktan çıkmış ve işe devam etmek isteyenlere mani olmaya çalışmışlardır. Yetkilileri konuşturmak istemeyen işçiler, trenle işlerine gelen diğer işçileri, trenden indirmemiş ve ocağa girmelerine engel olmuşlardır. Bu duruma müdahale etmek isteyen iki mühendis, işçiler tarafından dövülmüştür. Polis, jandarma ve kömür işletmesi yetkilileri ve sendika yöneticilerinin çabaları henüz fayda vermemiştir. Olayın diğer istihsal bölgelerine sirayetinin önlenmesine çalışılmaktadır. Olay, kömür işletmesinin kuruluşundan bu yana ilk defa vuku bulmaktadır"*

11 Mart. Saat: 08:00. Üçüncü vardiya.

Berberoğlu bu sabah erken kalktı. Zaten çok az uyumuştu. Gerilim ve sinirden bütün vücudu ağrılar içindeydi. Ancak sabaha karşı sızıvermişti. O kadar tetikteydi ki bir iki saat sonra hemen uyandı. Kilimli'ye gelir gelmez jandarma komutanını buldu ve erleri, işçileri kontrol edebilecekleri bir noktaya yerleştirmesini salık verdi.

Jandarma komutanı ise olayı bitirme konusunda son derece sabırsızdı. Şiddet kullanılması gerektiğini söyledi Berberoğlu'na. "İşçi yurtlarına gidip onları dışarı çıkarmalıyız. Ocağa girmelerini sağlamak için güç kullanmamız gerekiyor" diye ısrar ediyordu.

Berberoğlu bir an tereddüt geçirdi. İşi güzellikle halletmenin daha iyi olacağını düşündü bir an. Bunlarla her gün yüz yüze gelecek olan kendisi ve adamlarıydı. Şimdiye kadar hiç böyle bir şey gelmemişti başlarına. Herhangi bir aksilik çıkarsa bu işçileri bir daha zaptetmek kolay değildi ona göre. Ama iki gündür yaşadığı sıkıntılar da az buz değildi. Üstelik şiddete her an yatkınlaşıyordu işçiler. Dün de Tutal'ı dövdüler diye geçirdi içinden. Demek ki, şimdiden önü alınmazsa bir daha laf söz dinletemeyecekler bunlara.

"Peki" dedi, "gidelim."

İşçi yurtlarında ise hareket vardı. İşçiler de uyumamışlardı gece boyunca. Gün boyu yaşanan olayları tekrar tekrar tartışıyor, tanık olduklarını birbirlerine aktarıyorlardı. Her şey bir kez daha yorumlanıyor, bir kez daha anlatılıyor, yarın için planlar yapılıyordu. İşçiler her zamanki gibi yine ikiye ayrılmıştı. Bir kısmı erkenden yorulmuştu bu grevden. Ocağa dönmek, kıt kanaat ücretlerle yetinmek istiyorlardı. Borçları harçları vardı; derdine düştükleri liyakat zammı için mücadele ederken eldeki ücretten olmaktan korkuyorlardı. Bu yüzden yurtların gündeminde kararsızların ikna edilmesi de vardı. Kararlı işçiler kızıyorlardı

bunların tutumlarına, direnişin en zayıf yanı tökezleyenlerdi. Jandarma, yurtları bastığında işçileri işte bu halde buldu.

Grevin elebaşısı olarak saptanan kırk işçi, apar topar gözaltına alındı. Kilimli Jandarma Karakolu'na gönderildiler. Kırkının götürülmesiyle, direnen işçilerin morali bozuldu. Ellerinin ayaklarının bağlandığını hissediyorlardı. Yurtlar basılmış ve hiçbir şey yapamamışlardı. EKİ yöneticileri daha güçlüydü. Jandarma, polis ve vali arkalarındaydı. Boyunlarını bükerek lambahaneye yöneldiler; ocaklara ineceklerdi.

Berberoğlu ise rahatlamıştı. Hesap sordu onlardan, üstelik azarladı da. Durum iki gün öncesine dönmüştü, anlaşılan o ki, yine hakaretler yine küfürler başlayacaktı. "Niye greve gittiniz" diye bağırıyordu, Berberoğlu. "Girmeseydik bizi öldürürlerdi" dedi bir işçi. Direnişin yerinde ihanet kol gezmeye başlamıştı demek ki.

Böylece, üçüncü vardiya işçileri ocaklara indi. Berberoğlu'nun normali bir kez daha geri gelmişti. Olası bir hareketlenmeye karşı, jandarma geri çekilmedi. Ocak girişleri kontrol altındaydı.

Ama elbette bu hiçbir şey değildi. Üzülmez'den yeni haberler geldi.

YÖNETİCİLER DİKEN ÜSTÜNDE

3. Vardiya aynı gün. Saat: 08:00

Karadon bölgesinde grev sona ererken Üzülmez'de üçüncü vardiya işçileri ocağa girmeyi reddediyordu. İşçiler önce ocak girişinde toplanmış daha sonra işçi yurtlarına geçmişlerdi. Olay başlar başlamaz bölgeye ulaşan sendika yetkilileri yurtların önünde bekleşen işçilerin arasında ajitatörleri aramaya başladılar ama kimseyi saptayamadılar.

Oysa şimdiye dek, kendi halinde yaşayıp giden işçi kitlesinin ancak heyecanlandırıcı biri ya da birileri tarafından harekete ge-

çirilebileceğine öyle inanmışlardı ki, patlamanın kendiliğinden olabileceği akıllarının kenarından bile geçmiyordu. Birkaç ajitatör saptanıp ayıklanırsa eylemin duracağını sanıyorlardı. Ama, sesi diğerlerinden daha yüksek çıkan, fırlayıp ortaya konuşan bir tek işçi bile görmemişlerdi. Öyleyse bu işçilerin arasına nifak sokan neydi anlayamıyorlardı. Halbuki işçiler liyakat zammı diyorlardı da başka bir şey demiyorlardı. Haklarını istiyorlardı sadece, nifak sokan buydu. Uysal işçi topluluğunu, şiddetinden korkulan bir kitleye, sarı zarflarla yapılan usulsüzlük dönüştürmüştü.

Vali, sendika yetkilileri ve EKİ avukatları geldiğinde de işçiler aynı sözleri yinelediler: "Liyakat primlerinin dağılımının adilce ve yasalara uygun bir şekilde yapılmasını istiyoruz."

Aldıkları yanıt, Karadon ve Kilimli'deki grevcilere söylenenden farklı olmadı. "Yasadışı işler yapıyorsunuz" denildi, "liyakat zammını hak eden alır" denildi. "Dağılın yoksa sizin için kötü olur" denildi.

Çaydamar da ise, işçilerin eylemi çok kısa sürede yatıştı ve çoğu, saat 12:00'de ocaklara inmişti bile. Yine de küçük bir işçi grubu ocağa inmeyi reddetti.

BİLDİRİLER DAĞITILIYOR

11 Mart Perşembe, saat: 12.00

EKİ yönetimi ve yerel yöneticiler, olayların kendi düşündüklerinden daha büyük boyutta olduğunu ve sıçrama eğilimi gösterdiğini anlamışlardı. Diken üstündeydiler. Provokatörleri yakalayamadıkları için içleri rahat değildi, o yüzden grevin tekrar patlayabileceğinden endişe duyuyorlardı.

Gerçi; Gelik, Karadon ve Kilimli'deki olaylar sırasında işçilerin arasına karışmış bazı yabancıların görüldüğünü söyleyenler vardı. Çaydamar'da da böyle kişiler bulunabilirdi, ancak yetkililer oradayken bunların varlığı gözlenmemişti.

Karadon'da "YARIN ÜZÜLMEZ'DE ERTESİ GÜN DE KOZLU'DA GREV OLABİLİR" başlıklı el yazması bildiriler dağıtılmıştı. Ama bildirileri kimlerin dağıttığı belli değildi. Bildiri dağıtıldığına, işçilerin isyanında yabancı parmağının bulunduğuna inanmak rahatlatıyordu. Üç beş kışkırtıcı yakalandı mı olayların önüne geçilebilirdi. Oysa yoktu böyle kişiler.

Bu arada, Maden İşçileri Federasyonu Başkanı Kemal Özer ve beraberindeki heyet de Zonguldak'a geldi. EKİ Genel Müdürü Muammer Kaymakçalan da, Genel Müdür Yardımcıları Şaban Demir ve Bahri Savaşkan ile Ankara'dan Zonguldak'a dönmüştü. Yetkililerden oluşan ekipler, işçilerin arasında dolaşarak onlarla konuşuyor ve yeni bir direniş eğilimi var mı yok mu anlamaya çalışıyorlardı. Bir yandan da, işçilerle yüz yüze görüşmelerin psikolojik etkisine bel bağlamışlardı. Bu tavrın, şimdiye dek EKİ yöneticileriyle karşılaşma olanağı olmayan işçiler açısından yatıştırıcı ve yumuşatıcı bir rol oynayabileceği görüşündeydiler.

Onlara Vali de katıldı. Vali Fuat Kadıoğlu, kömür havzasının kontrol altında tutulması için her türlü önlemin alınmasını, olayların yeniden tekrarlanmaması için girişimlerde bulunulmasını istemişti.

İşçilere de yasadışı bir eylem yaptıkları söyleniyor, tekrarı halinde kovuşturmaya uğrayacakları hatırlatılıyordu. Ama liyakat zammı konusunda hiçbir vaatte de bulunmuyorlardı. İşçiler çok yönlü kuşatma altına alınmışlardı. Ama denetim ve psikolojik baskı, umulan etkiyi göstermedi. İşçiler kaygılı bir bekleyişe girdiler. Bundan sonra ne olacağını kimse bilmiyordu. Yasal işlem yapılacağı biçimindeki tehditler, iki günlük direniş sırasında yaşananlar onca çabanın boşuna olduğunu düşündürmeye başlamıştı. Demek liyakat zammı sorununun çözümünde bir adım bile atılmamıştı. EKİ yöneticileri kazanmış, havzada ortalık sütliman kesilmişti.

İşçilerin bu kadar kısa sürede ocaklara gönderilmesi ise, başta Vali olmak üzere bütün üst düzey yöneticileri sevindiriyordu. İşçilerin çözülmesi, elverişli bir ortam yarattığı için tutuklamalar başladı 50-60 civarında madenci, kışkırtıcı oldukları gerekçesiyle yakalanırken bir kısmı da aranır hale geldi.

Ancak havzada kontrolün sağlandığı görünümü yanıltıcıydı ve asıl olaylar yeni başlayacaktı. Kozlu, sırasını bekliyordu.

Gazetelerde yer alan haberde şu ifadeler yer aldı: *"İşçilerin ocağa girmemek suretiyle önceki gün Gelik bölgesinde başlattıkları grev, Karadon ve Kilimli kesimlerinden sonra dün de Üzülmez bölgesi Çaydamarı bölümüne intikal etmiştir. Günde ortalama 1000 ton civarında kömür istihsal eden Üzülmez bölgesinin 900 işçisi işbaşı yapmamış, kendileri ocağa girmedikleri gibi hiç kimseyi de ocağa sokmamışlardır. Bölge müdürünün mühendislerin ve vali ile savcının işçilere yaptığı ikaz ve konuşmalardan sonra Gelik bölgesinde durum dün kısmen düzelmiş ve bir kısım işçiler ocağa girmişlerdir.*

EKİ Müdürü Muammer Kaymakçalan acele olarak Ankara'ca TKİ Müdür Muavini Şaban Demir ve Teknik Müşavir Bahri Savaşkan da Zonguldak'a gelmişler, Vali Fuat Kadıoğlu ve Savcı Sabahattin Yalçın'ın iştirakiyle bir toplantı yapılarak durum gözden geçirilmiştir. Toplantıda, yapılan hareketin Sendikalar Kanunu'na aykırı olduğu sonucuna varılmıştır."

"HER ŞEY NORMAL GÖZÜKÜYORDU"

11 Mart saat 12:00'den, 12 Mart saat 10:00'a kadar.

Zonguldak şehir merkezine 5 km. uzaklıktaki Kozlu'da, İşletme Müdürü Akif Dicle her zaman olduğu gibi saat 07:00'de. Bölüm mühendisi Gültekin Yandımata da 07:20'de işlerinin başına geçtiler. Her ikisi de havzada gelişen olaylardan haberdardı. Dicle, Kozlu'da şimdiye dek herhangi bir hareket olmamasına karşın, gerekli önlemleri almayı ihmal etmedi. Ocaklar ve iş-

çiler kontrol altında tutuluyordu. Kilimli, Karadon ve Çaydamar'da yaşanılanların Kozlu'da yinelenme ihtimali Dicle'yi tedirgin ediyordu. Bu yüzden işini şansa bırakmadı, sorunu çözmek için astlarını ve üstlerini harekete geçirdi.

Akif Dicle, grevi önlemek için yaptıklarını, daha sonra şöyle anlattı:

"Kozlu'da da olaylar başlarsa neler yapabileceğimi düşünmeye başlamıştım. Bana göre en önemli konu, başlayacak bir gösteriden hemen haberdar olabilmekti. Bu, anında önlem alınabilmesi için çok önemliydi. Bucak Müdürü'nü arayıp olaylara karşı dikkatli ve uyanık olmamız gerektiğini söyledim. Kendisi; bana, valinin kendisini o sabah aradığını ve güçlerimizi koordineli bir şekilde kullanmamız gerektiğini söyledi. Ayrıca validen, bölgeye jandarma birlikleri göndermesini istediğini de ekledi. (Daha sonra Vali, Kozlu'ya bir jandarma ve bir polis göndermişti). Ben Bucak Müdürü'ne Kozlu'da işletmenin 110 tane bekçisinin olduğunu ve bunların olaylara karşı hazır beklediklerini söyledim. Ben aynı zamanda mühendislerimi de aradım. Kendilerine tertibe gittiklerinde işçilerle konuşmalarını ve işçileri gözlemlemelerini söyledim."

İncirharmanı bölümünün üretiminden sorumlu Gültekin Yandımata ise yetki alanında çalışan 2500 işçinin, gece vardiyasında çalışan kısmının üretim durumunu incelemeye başlamıştı.

O günkü işleri planlamak için önceki vardiyanın sonuçlarını saptaması gerekliydi ve bu inceleme, her sabah bir saatini alırdı. Daha sonra kendisi ve diğer mühendisler ocaklara iner, başçavuşlara gerekli talimatları verirlerdi. O sabah ise olağan sabahlardan biri değildi. Yandımata havzada başlayan grev furyasından Kozlu'nun da nasibini alıp almayacağını merak ediyor; işletme müdürünün endişesini paylaşıyordu.

Yandımata o sabahı, ifadesinde şöyle anlattı:

"O sabah saat 09.00 sıralarında bize haber gedi. Bölge müdü-

rü bizden sözlü rapor istiyordu. Bu raporda, olağanüstü herhangi bir durum olursa ya da toplu bir direnişe neden olabilecek bir şey gözlersek bildirmemiz isteniyordu. Biz (benimle birlikte 7 mühendis arkadaşım) normal turlarımızı yapmak için ocaklara indik. Ben kendi bölümümdeki işçilerle konuştum, görünürde herhangi bir potansiyel eylem ortamı yoktu, her şey normaldi. Ben yaklaşık 100 maden işçisiyle konuşmuş olmalıyım. Diğer arkadaşlar da yaklaşık 400 işçiyle görüştüler. Ben olası bir grev eylemiyle ilgili hiçbir soru sormadım, sorduğum sorular günlük sorulardı; nasılsınız, işler nasıl gidiyor gibilerden. Olağanüstü bir durum olup olmadığını gözlemlemeye çalışıyordum. Anlayabildiğim kadarıyla böyle bir şey yoktu."

Gültekin Yandımata, saat 14.00'te ocaktan çıktı. Banyo yapıp giyindikten sonra öğle yemeği için evine gitti. Bir saat sonra da bürosuna döndü. Ocaktan çıkan diğer mühendislerle birlikte bir durum değerlendirmesi yaptılar. Toplantının sonucu, bir rapor haline getirilerek Başmühendis Özer Yalçın'a iletildi.

Yandımata, Özer Yalçın'a raporu iletirken Zonguldak Bölge Savcısı Sebati Yalçın da Akif Dicle'nin bürosuna varmıştı. Akif Dicle, o günü şöyle anlattı:

"Bölge Savcısı öğeden sonra benim ofisime geldi. Kendisi bana gelişen olaylarla ilgili olarak kaygı duyduğunu ve işçileri hemen görmek istediğini söyledi. Ben işçilerin yarın burada greve gideceklerini duydum, onlarla konuşmak istiyorum, dedi. Ben kendisini ve birlikte geldiği arkadaşını kuyu başına götürdüm. Vardiya değişimiydi, birinci vardiya işçileri, ocaklara iniyordu. Biz Uzun Mehmet 1 ve 2 no'lu kuyuların başında, inen ve çıkan işçileri gözledik. İşçilerle konuşmak için herhangi bir neden görmedim, aksi halde onları kuşkulandırabilirdim. Her şey çok iyi idi."

Sebati Yalçın ise, ifadesinde ekledi: "Her şey normal gözüküyordu ve Akif Dicle bana Kozlu'da herhangi bir olay olmaya-

cağı konusunda güvence verdi."

Gün, kaydadeğer bir gelişme olmadan bitiyor gibiydi. Saat 15:00 sularında mühendisler paydos ettiler ve evlerine gittiler. Bölge Müdürü Akif Dicle ise, Vali'nin çağrısı üzerine grevlerle ilgili bir toplantıya katılmak üzere Kozlu'dan ayrıldı. Dicle, Kozlu'dan ayrılırken birinci vardiya işçileri de ocaklara inmişlerdi. Gösteri olacağına dair herhangi bir belirti yoktu.

SÖYLENTİNİN BİNİ BİR PARA

11 Mart. Asma'da birinci vardiya. Saat: 16.00

Üzülmez bölgesine bağlı olan Asma İşletmesi, Zonguldak'ın güneydoğusunda ve Çaydamar'ın gerisindedir.

O gün, öğleden sonra geç saatlere kadar işçilerde herhangi bir değişiklik gözlenmemişti. Tüm havzada, diken üstünde duran idareciler ve mühendisler, Asma'da da grevin patlama ihtimaline karşı ocakları sürekli gözlüyorlardı. Gelik'te, Karadon'da, Çaydamar'da ardı ardına sökün eden grevin Asma'ya da yayılacağı söylentileri vardı. Böyle zamanlarda hep olduğu gibi, söylentinin bini bir paraydı; her olay, her söz bir başkasına anlatılırken bire bin katılıyordu. Görünmeyen, neredeyse doğaüstü bir gücün çekim alanına girilmiş gibi, olayların doğrudan tanıkları bile değişik aktarımlara ve yorumlara inanmaya hazır hale gelmişti. Böylece her davranış, her tutum, her gelişme kendisinden daha fazla bir şey haline geliyordu. İdarecilerin provokatör ve ajitatör izi sürmeleri gibi, işçiler de diğer bölgelerdeki grevlere ilişkin kahramanlık öyküleri dinliyor ve o kim olduğu bilinmeyen kahramanların her an kendi ocaklarına gelerek onları da toparlamasını bekliyorlardı. Kahraman, kâh bir sözüyle valiyi geriletiyor, kâh Jandarma komutanına kafa tutuyor, kâh bölge müdürüne bir bakması yetiyordu. Hiç uyumuyordu bu kahraman, içlerinden biriydi ama şimdiye dek farkına bile varmamışlardı. Rivayet o ki, bugünü beklemişti. Kocaman omuzları, güçlü kuvvetli elleri vardı. Üzülmez'deki köprüyü bir hamlede kal-

dırmış, grev kırıcılarının ocaklara gitmesini engellemişti. Kilimli'deki lambahanede mühendisi kapının önüne koyan da oydu.

Şimdi de, adsız kahramanın Asma'ya geldiği söyleniyordu. Hiç kimse tanımıyordu onu ama, birdenbire ortaya çıkacaktı. O oralardayken kimsenin sırtı yere gelmeyecekti.

Asmalı işçiler, aynı köylerde yaşadıkları diğer bölgelerin direnişçilerinden bu türden öyküler dinlemişlerdi. O yüzden 11 Mart günü saat 16:00'da işbaşı yapacak birinci vardiya işçileri arasından 500-600 işçi ocaklara inmeyi reddettiğinde beklenen gerçekleşmiş oldu. Çünkü Zonguldak'ta her bölge birbirine kılcal damarlarla bağlıdır ve bir yanda kan akımı hızlanır ya da yavaşlarsa diğer bölgelerin bundan etkilenmesi kaçınılmazdır.

Asmalı işçiler de benzer yakınmalar içindeydi. Fazladan, yüksek kaza oranlarını dile getiriyorlardı. Vali ve sendika yöneticileri, apartopar Asma'ya geldiklerinde, işçiler ocak ağzında grup grup tartışıyorlardı. Asma, inatçı çıkmadı. Yetkililerin mutat konuşmaları işçileri etkiledi. Bir saat içinde hayat normale döndü. İşçiler saat 17:00'de işbaşındaydı. Asma, şöyle bir parlayıp sönmüştü.

Vali'nin düzenlediği toplantı ise 18:00'de başlayabildi. Toplantıya, ZMİS Başkanı Osman İpekçi, Karadon Bölge Müdürü Ahmet Berberoğlu, Kozlu Müessese Müdürü Akif Dicle, Üzülmez Bölge Müdürü Abdülkadir Ünek, TKİ Müdür Muavini Şaban Demir ve Teknik Müşavir Bahri Savaşkan ve jandarma komutanı katılmıştı.

Vali, olayların nasıl başladığını ve nasıl geliştiğini anlattı. Durum, jandarma kuvvetlerinin de yardımıyla sakinleşmiş, sorun çıkaran kişiler de tutuklanmıştı. Ama her şey yeniden başlayabilirdi. Vali, toplantıya katılanların bu konudaki fikrini öğrenmek istiyordu. Sözlerini bitirince onlara döndü. Kozlu Müessese Müdürü Akif Dicle, ifadesinde toplantıyla ilgili olarak şunları aktarıyordu:

"Sendika yetkilileri olayların sona erdiğine inanıyorlardı.

'Her şey normale döndü, işçiler gösterilere son verdi' dediler. Bu görüşlerini iki noktaya dayandırıyorlardı: İlk olarak, gösterilerin başlamasına küçük bir grup neden olmuştu. İkinci olarak, bu gruptaki işçierin pek çoğu tutuklanmıştı. Yaptıkları ek açıklamalarda, bu gruptan tutuklanmayan kişiler için jandarmanın varlığının caydırıcı bir güç olduğunu ve bazı arkadaşlarının gözaltına alınmasının da bu kişilerin direncini kırdığını savundular.

Vali bize ne düşündüğümüzü sordu. Ben olayların bitip bitmeyeceği konusunda kesin bir şey söyleyemeyeceğimi, bu konudan emin olmadığımı söyledim. Diğer bölge müdürleri de aynı şeyi söylediler, Muammer Kaymakçalan da bize katıldı."

Osman İpekçi ise şunları anlattı: "Yöneticilerin genel görüşü, gösteri ve grevlerin nedeninin, benim ve eski sendika başkanı Mehmet Alpdündar'la aramızdaki çekişmeden kaynaklandığı yolundaydı. Bu görüşlere karşı çıktım. Olayların böylesi bir çekişmeden kaynaklanmayacağını, benim ve Alpdündar'ın işçiler üzerinde bu şekilde bir etkimizin olmadığını söyledim. Ben olayların devam edeceğine inanmadığımı ve gereken tutuklamaların yapılmasından dolayı olayların sona erdiğini düşündüğümü de söyledim."

Görüşme 22:00'de bitti. Olayların devam edip etmeyeceğine oylamayla karar verildi. Böylece grevlerin sona erdiği görüşüne varıldı. Toplantının sonucuna dair tutanak, tüm katılanlar tarafından imzalandı.

Osman İpekçi yemek yemek üzere sendika binasına gittiğinde diğer sendika yöneticilerini de orada buldu. Sendika sekreteri Ahmet Baş, ikinci başkan Yakup Kayabaşı, yönetim kurulu üyesi Haydar Beyer ve diğerleri onu bekliyordu. İpekçi, valiyle yapılan toplantıyla ilgili brifing verdi arkadaşlarına ve onlara olayların bittiğini müjdeledi. Öyle karar alınmıştı ve bundan böyle içlerinin rahat etmesi gerekiyordu.

Akif Dicle ise karnını Zonguldak'ta bir restoranda doyurdu, evine giderken de çocukları için şeker satın aldı. Kozlu'ya hareket ettiğinde saat 23.00'dü.

BÜROKRATLARI ATLATAN SIR

11 Mart. İkinci vardiya. Saat: 23.00, Kozlu

Kozlu sendika temsilcisi Kemal Kuyumcu, sendika başkanının talimatı üzerine herhangi bir olay olursa haber vermek üzere işçi yurtları yakınındaki İhsaniye Yurt Müdürlüğü binasının ikinci katındaki müdür ofisinde nöbet tutmaktaydı. İşçiler arasında da adamları vardı. Ocaktaki her gelişmeden haberdar olabileceği biçimde onları harekete geçirmişti.

Kuyumcu uzun bekleme sürecini ifadesinde şöyle anlattı:

"Bu bölgede o öğleden sonra saat 16.00'dan beri beklemekteyim. İşçi yurtlarında olup bitenlerle ilgili olarak bana sürekli raporlar geliyordu. Bizim ulaşmaya çalıştığımız bilgi, Kozlu'daki işçilerin diğer bölgelerde olan olaylarla ilgili olarak neler düşündükleri ve ne gibi konuşmalar yaptıklarıydı. Bu bilgiler doğrultusunda benzer olayların Kozlu'da meydana gelip gelmeyeceğini anlayabilirdik. Saat 16:00 ile 20:00 arasında hiçbir olay meydana gelmedi. Ancak ortalıkta normal olmayan bir sessizlik vardı. Birkaç işçi, kendi aralarında konuşurken, bir başkası yanlarına yaklaştıkları anda susuyorlardı."

Kuyumcu, onca önleme karşın Kozlu'daki normal olmayan sessizlikten ocakların greve gebe olduğunu hissetmişti. İşçiler, sendika bölge temsilcisinin adamları yanlarına yaklaştıklarında konuşmayı kesiyorlardı. Böylece Kuyumcu, Kozlu'daki ocaklarda olan bitenin farkına sadece sezgileriyle varabiliyordu. Sendika, işçilerin güvenini çoktan kaybetmişti.

Gece vardiyası ocağa inmeden öz önce Kemal Kuyumcu, Osman İpekçi'den bir telefon aldı. Güya, "Dağ yolundan Kozlu'ya doğru yabancı insanlar geliyor"du. İpekçi kendisine tele-

fonla aktarılan ihbarı Kuyumcu'ya aktarırken, yabancıların 17 no'lu koğuşa gideceklerini de söyledi. Yöneticiler, kendi sorumluluk bölgesinde vakıf olamadıkları gelişmeleri yabancılara yüklemekten de son derece hoşlanıyorlardı. Öyle ya, dışarıdan bir kışkırtma yoksa işçiler ne diye greve gitsindi. Eylemin kökü mutlaka dışaridaydı.

Kuyumcu anlattı: "Osman İpekçi ile yaptığım konuşmayı bitirir bitirmez, 17 no'lu koğuşa gittim. Doğruca, idare binası ofisine girdim. Orada birkaç gece bekçisi vardı, ayrıca Kozlu Polis Karakolu komiseri ile defterdar da vardı. Odadakilere bana telefonla söylenenleri anlattım. Neler olup bittiğini sordum. Biz hep birlikte bulunduğumuz yerin stratejik olarak önemli olduğuna karar verdik, orası lambahaneye 200 metre uzaklıkta olduğu için, ocağa inecek işçilerin toplanabileceği bölgeydi.

Biz bunları tartışırken, birkaç kişinin, yatakhaneler ve lambahaneyi ocak girişinden ayıran dere üzerindeki köprüye barikat kurulduğunu söylediğini duyduk. Söylenenlere göre ellerinde sopalarla işçi yatakhanelerine giren bir grup, işçilere, "Biz sizin haklarınızı daha faza koruyamayız. Başka bölgelerde işçiler greve gittiler ve haklarını elde ettiler. Neden siz de hakkınızı korumak için aynısını yapmıyorsunuz?" demiş. Biz hiçbirimiz bu sözü edilen ajitatörleri görememiştik, ancak bizim bulunduğumuz yer idare ana binasıydı, pavyonların olduğu bölümde değil. Kapıya doğru, neler olup bittiğini anlamak için ilerledim. İşçilerin lambaları ellerindeydi, ama hiç kimse ocaklara gitmiyordu. Bir grup, köprüyü tutmuş, ocak girişlerinin olduğu tarafa kimseyi geçirmiyordu. Ben Osman İpekçi'yi arayıp Kozlu'da grevin başladığını haber verdim, baş bekçi de Akif Dicle'ye ulaşmaya çalışıyordu."

Saat 23:15'te Kozlu'da grev başlamıştı. Sendika Sekreteri Ahmet Baş, İkinci Başkan Yakup Kayabaşı, Yönetim Yurulu Üyesi Haydar Beyer' Kozlu'ya gitmek üzere sendika binasından

hemen ayrıldılar. Osman İpekçi onlarla birlikte gitmemişti. Maden İşçileri Federasyonu Başkanı Kemal Özer, Kozlu'ya gidilmesine taraftar değildi. "Geceyarısı işçilerin arasına gitmek iyi bir düşünce değil. Orada bulunma nedenimizi yanlış anlayabilirler. Bu da olayların büyümesine neden olabilir" dedi. Ancak kendisi diğer sendikacıların olay yerine gidebileceğini ve bunun da olanları anlayabilmek için gerekli olduğunu söyledi.

Eli sopalı yabancılar tarafından tahrik edildiklerine inandıkları işçilerden korkuyordu sendikacılar. Gözü dönmüş bir güruhun kendilerini linç edeceği fikri rahatlarını kaçırmıştı. Çok huzursuzdular ama yüzleşmeyi göze alamıyorlardı işçilerle. Bu arada telefon trafiği hızlandı. Bütün Kozlu yöneticileri alarma geçirildi. Evinde uyumakta olan Gültekin Yandımata da bir mühendis arkadaşının telefonuyla uyandırıldı. Yandımata şöyle anlattı:

"Benimle çalışan Kemal Yıldız isimli mühendis beni aradı ve bir grup işçinin köprü üzerinde barikat kurduğunu, gece vardiyası işçilerini ocaklara sokmadıklarını söyledi. Ben işçileri ocaklara sokmak için zor kulanmamalarını söyledim. Bazı ocak şeflerini arayıp bana hemen bir araba göndermelerini istedim."

Bu arada Kozlu Müessese Müdürü Akif Dicle de olay yerine koşmuştu. Saat 23:45'i gösterdiğinde Kozlu'daydı. Telefon santralinde çalışan görevli, Dicle'nin arabasını görünce dışarıya fırlayarak, kendisine işçilerin 17'nci koğuş yanındaki köprüde barikat kurduklarını söyledi. Dicle bunun üzerine hemen bürosuna giderek Vali Kadıoğlu'nu ve EKİ Genel Müdürü Muammer Kaymakçalan'ı aradı ve tekrar köprüye gitti.

"VURUN, ÖLDÜRÜN ONU, YALAN SÖYLÜYOR"

12 Mart Cuma. Saat 24:00-01:00 arası

Dicle, köprüye geldiğinde geceyarısıydı. Mesaileri biten birinci vardiya işçileri ocaktan çıkmak üzereydi. Köprüyü tutan

grup, bu işçilerin yatakhanelere gitmesine izin verdi ama ikinci vardiya işçilerinin ocaklara girmelerini engelledi. Şimdi her iki vardiya işçilerinden 3000 kişi köprü başında toplanmıştı. Ocaktan çıkan işçiler pavyonlara dönmeyi değil köprü başında toplanmayı tercih etmişlerdi. Akif Dicle, işçi grubunu yararak ilerledi ve onlarla konuşmaya başladı. Dicle o anı, ifadesinde şöyle anlattı:

"İşçiler ücret artışıyla ilgili şikayetlerini dile getiriyorlardı, bana 'mühendisler 13 lira, şefler de 10 lira ücret artışı aldı, yönetim bize hiç ücret artışı vermedi' dediler. İşçilere bu ücret artışı meselesini açıklamaya çalıştım. Onlara, 'Biliyorsunuz ben 11 seneden beri bu bölgede çalışıyorum. Aranızdan pek çok işçi de beni tanır. Benim yalan söylemeyeceğimi bilirsiniz. Size doğruları söylüyorum' dedim. Beni yakından dinleyen işçilerin birkaçı, 'Bak beyim burası karanlık, seni hiç kimse göremiyor. Biraz daha yüksek bir yerde konuşursan daha iyi olur' dedi. O sırada lambahanede bir hoparlör olduğunu hatırladım ve oraya gittim. Oradan yaptığım konuşmada önce kendimi tanıttım, sonra ücret artışlarını açıklamaya çalıştım. İşçilere size yalan söylüyorlar dediğim anda, bazıları ıslık çalmaya ve bağırmaya başladı. İşçi grubu içindeki bazı kişilerin, bu olaylarda öncülük ettiğinin farkına vardım. Lambahaneden dışarı çıkıp, işçilerle küçük gruplar halinde konuşmaya çalıştım. İşçilerle kısa bir görüşme yaptım, 5 dakika kadardı sanırım. Ancak söyledikleri şeyler hep aynıydı, aynen diğer bölgelerdeki işçilerin söyledikleri gibi. Daha fazla konuşmanın bir yararı olmayacağına karar verdim. Köprünün karşı tarafına geçip büroma geri döndüm."

Kozlu Sendika Temsicisi Kemal Kuyumcu, olup bitenleri bir süre yurt idare binasının penceresinden seyretti. Akif Dicle'nin işçilerle konuşmak için yanlarına gittiğini görünce yerinden ayrılarak diğer sendikacı arkadaşlarıyla birlikte köprüye yöneldi.

Kuyumcu anlattı:

"Biz oraya vardığımızda köprü 7-8 kişi tarafından tutulmuştu ve onların ardında da çok kalabalık bir grup vardı. Biz işçiler arasında sorunun ne olduğunu anlamak için gittik. İşçilerin söyledikleri ve yaptıkları suçlamalar daha önce diğer bölgelerde duyduklarımızın aynısıydı. Ben, bunlar yalan şeyler dediğim anda, arka taraftan 'Vurun, öldürün onu, yalan söylüyor' diye bağırdılar. İşçilerden bazıları beni koruma altına aldı. Bana yaklaşan ajitatörlerden bazıları 'Siz bu işe karışmayın, bizim sendika ile bir alıp veremediğimiz yok. Bizim işimiz şirket yöneticileriyle' dediler."

Köprüyü geçip kalabalığa karışanlardan birisi de Haydar Beyer'di. Beyer, ortalığın çok karanlık olduğunu ve orada kaç kişi bulunduğunu söylemenin güç olduğunu belirttikten sonra, şunları anlattı:

"Ben işçilere sendikadan olduğumu söyledikten sonra, onlara bu yaptıklarının yanlış olduğunu anlattım. Bu işi, bu yollardan halledemezsiniz, aranızdan bir temsilci seçin, gelsinler konuşalım, biz sizin isteklerinizi yöneticilere iletiriz dedim. İşçilerden bazıları, 'Bize paramız verilmedikçe ocaklara inmeyiz' diye bağırdı. Ben sustum, yanıma gelen Akif Dicle neler olup bittiğini sordu."

DENİZERLERİ ÇAĞRILIYOR

12 Mart geceyarısından sonra... Saat: 01:00

Valinin düzenlediği toplantıda, oy birliğiyle olayların bittiğine kanaat getirilmişti ama bu "karar"ın sadece bir temenni olduğu ortaya çıkmıştı. Erken alınmış kararın hükmü bir gün bile sürmemişti. Kozlu, ekabir takımını yanılttı. Bu yüzden rehavet de erken bitmek zorunda kaldı. Telefonlar yine çaldı, konutlarda ve idare binalarında telaş yine başladı. "Hay Allah" dedi Vali, "Ne oluyor gene bunlara."

Doğrusu, Gelik'te, Karadon'da, Çaydamar'da sonra da Üzül-

mez'de cereyan eden olaylardan sonra Kozlu'da bir şey olmaması beklenemezdi. Diğer yerlerdeki gibi, Kozlu işçileri de bir iki diş gösterip nasıl olsa geri çekileceklerdi. "Yine de işi sağlama almak gerekir" diye düşündü Vali, "Eylemcilere baştan müdahale edilmezse bu işin nereye varacağı belli olmaz. Demek, hepsi bir kere kafa tutacaklardı, tutsunlardı bakalım ama el mi yaman bey mi."

Ve Vali telefona tekrar sarıldı Ereğli'yi aradı. Yüz kadar deniz askeri gönderilmesini istiyordu Kozlu'ya

EKİ Genel Müdürü'nü ve diğer yöneticileri yanına alarak Kozlu'ya gitti Vali. Köprü üzerinde Müessese Müdürü Akif Dicle'yle görüştü ve ondan bilgi aldı. Valinin geldiği haberi işçiler arasında da yayıldı. Koskoca Vali ayaklarına gelmişti, bu, işçileri sevindirdi. Demek ki onları ciddiye alıyorlardı. Seslerini duyurmak için grev yapmak gerekirdi öyleyse. İşçilerden biri sinirlendi "Onların ciddiye aldığı biz değiliz. Ocaktan kömür çıkmazsa cepleri dolmaz, dertleri bu, başka bir şey değil." "Doğru" dedi, diğerleri, "ama vali gelmiş işte, önce onunla konuşalım."

"Vali'yle konuşmak istiyoruz" diye bağırdılar.

Aynı anda Kemal Kuyumcu ve Yakup Kayabaşı da duymuştu Vali'nin geldiğini. İşçilerin arasından ayrılarak köprünün öbür başına geçtiler. Takım elbiseli Sendika Sekreteri Ahmet Baş ise köprünün bu tarafına daha önce geçmişti, eprimiş giysileri içindeki madencilerin arasında kalması bu durumda gittikçe zorlaşıyordu çünkü. İşçiler hınçla alay ediyorlardı onunla. Vali, arabaların farlarının, işçilerin kontrolü altındaki köprüye çevrilmesini istedi.

Ortalık ana baba günüydü. Madencilerin karıları, çocukları anneleri babaları da toplanmıştı buraya. Çok sayıda meraklı da sıcak yataklarından kalkarak ne olup bittiğini anlamak için köprüye koşmuştu. Vali, meraklıların ve madenci yakınlarının jandarmaya ve polise yol vermesini emretti. Sonra da güvenlik güçleriyle birlikte köprüyü geçerek işçilerin yanına gitti

Haydar Beyer bu anı sonradan şöyle anlattı:

"Vali köprünün yanına geldiğinde durdu ve işçilerle konuşmaya başladı ve şunları söyledi: 'Ben buraya size işinizin başına dönün veya dönmeyin gibilerinden sözler söylemeye gelmedim. Ne yaparsanız yapın, ancak siz bu madenlere hiçbir zarar vermemelisiniz. Bana göre yarın sabaha kadar beklemek en hayırlısı, yarın sabah saat 10.00'da Bakanlar buraya gelecek ve siz de onlara derdinizi anlatırsınız."

Vali, günü kurtarma derdindeydi. Yarına kadar işçilerin dağılması sağlanırsa bir daha toplanmaları zor olacak, onlar da zaman kazanacaklardı. İşçiler ise bu teraneden bıkmışlardı. Gelik'te Karadon'da çalışan işçilerden Vali'nin ve idarecilerin ne söyledikleri öğrenilmişti çünkü. Vali burada da farklı bir şey söylemiyordu. Ya mahkemeye ya da bakanlara atıyordu işi.

Vali konuşuyordu, onlar da dinliyordu işte. Ne söyleyecekse söylesindi bakalım. Ama kitlede, herkesin nabzı aynı atmıyordu. Bazı işçiler sinirlenmeye başlamışlardı. Ne diyordu bu adam: 'sizi kandırıyorlar, kışkırtıyorlar, yasadışı eylem yapıyorsunuz.... görürsünüz... cezalandırılacaksınız"

İşçileri daha önce dışarıdan gelip de kimse tahrik etmemişti ama Vali'nin konuşması yeterince kışkırtıcıydı. Hiçbir makul ve ikna edici laf etmiyor vaat vermekten, işçilerin taleplerini hiç değilse anlayışla karşılamaktan kaçınıyordu.

Tam o anda kalabalıktan biri fırladı. Herkes Vali'nin yüzüne vurulduğunu gördü. Kimdi, neydi anlaşılamamıştı ama, işte, işçilerden biri Vali'nin yüzüne tokat atmıştı. Vali sendeledi ve dizlerinin üstüne düştü. Bu, daha önce tasarlanmamış şiddet bir an, köprünün her iki tarafını da sessizliğe boğdu. Ne işçiler ne de erkân inandı bu işe. Gerçi, gözü dönmüş madenci tayfasından her an her şeyi bekliyorlardı ama doğrusu bu kadarına da pesti. Sessizlik çok çok kısa sürdü. Öyle ki, Vali'ye vurulmasıyla, tokat atan elin polis tarafından yakalanması arasında geçen süre

kadar kısaydı bu. Vukuatı gerçekleştiren işçi, hemen bir jipe bindirildi, geridekilerin şaşkınlığı da geçti:

'Arkadaşımızı öldürecekler' diye bağırdı işçiler.

Kargaşa başlamıştı. Köprünün üstünde koşarak karşı tarafa ulaşan jandarmalar birkaç işçiyi sürüklemeye başladı. Yakalanan işçiler jiplere bindirilerek götürülüyordu. Haydar Beyer devam etti:

"Ben Vali ve birkaç yöneticiyle kalabalığın önüne doğru ilerleyerek onları yatıştırmaya çalıştık. Bu sırada kalabalıktan bir işçi şöyle bağırdı. 'Siz onları hâlâ dinliyor musunuz, onlar bizim arkadaşlarımızı öldürecekler.' Bunun üzerine karşı grup üzerimize taş yağdırmaya başladı. Vali, kalabalığa doğru koşmakta olan jandarmaların arkasından geri çekildi ve arabasına binip oradan uzaklaştı.

Diğer tarafta meydana gelen olaylara, Müessese Müdürü Akif Dicle, sendikacı Ahmet Baş, Kemal Kuyumcu, Yakup Kayabaşı ve maden mühendisi Gültekin Yandımata tanık oldular."

Tanıkların ifadesine göre, her şey birkaç saniye içinde meydana geldi. Arkadaşlarının sürüklenerek götürülmesi işçileri galeyana getirmişti. Jandarmalara öfkeyle saldırıyorlardı. Ellerindeki baretleri ve yumruklarını kullanıyor, vurdukça vuruyorlardı.

Günlerdir süren gerginliğin patlamasıydı bu. Hınçla kenetlenen dişler, sabrın son demlerinin zorlandığını gösteriyordu. Korku kalmamıştı, boyun eğen uysal işçilerin hepsi yırtıcı bir atmacaya dönüşmüştü. Otomobil farlarının aydınlattığı köprünün üstündeki arbadeyi olay yerinde birikenler de canları burnunda izliyor, yakınları için endişe duyuyorlardı. İşçilerin bağırışları gecenin karanlığını yırtarken jandarmalar birbirlerine kenetlendiler. Şimdi, işçiler köprünün karşı tarafına taşlar atmaya başlamıştı. Havada uçuşan baretler ise köprünün karşı tarafına ulaşamadan düşüyordu.

Akif Dicle sonradan şöyle anlattı:

"İşçiler anında jandarmalara vurmaya başladılar. Ben birkaç jandarmanın geriye taşındığını gördüm. Bunların dudakları patlamış, gözleri morarmış ve yüzleri kanlıydı. Ben Vali'nin arabasına binip uzaklaştım. Diğer personelin kimisi hemen kaçtı, diğerleri ise bulabildikleri en uygun araçla oradan uzaklaştı."

Köprünün üzerindeki 10-15 asker işçiler tarafından geriye püskürtülmüştü. Köprünün öteki ucundakiler ise ne yapacaklarını şaşırmış, bekliyorlardı.

Jandarma komutanı, birden, askerlerine tek sıra halinde dizilmelerini ve havaya ateş etmelerini emretti. Jandarmalar bir kaç el ateş etti, ancak birkaç tanesi kontrolü kaybedip ileriye doğru koşmaya başladı. Sıkılan kurşunlar işçileri daha çok kışkırttı; henüz oradan ayrılmayan maden mühendislerini ve jandarmaları kovalamaya başladılar.

Bu arada, Vali, Kozlu'dan uzaklaşmakta iken, Ereğli'den istediği yüz deniz askeri de bölgeye ulaşmıştı. Askerler araçlarından inerken Vali de arabasını durdurttu ve Akif Dicle ile birlikte, deniz birliklerinin komutanıyla konuşmak istedi. Ancak deniz birliklerinin komutanı, Vali'nin bir şeyler yapılması isteğini, "Ben bu konuda bir şey yapamam, bana verilen emirlerde, bu konuda bir şey yapmak benim yetkimin dışında kalıyor" diye yanıtladı.

Vali sinirlenmişti, "durdur onları" diye emretti.

Komutan ise "nasıl" diye sordu. Vali, komutanın sorusunu soruyla karşıladı: "Planlarınız nedir, ne yapacaksınız?"

Tartışma kızışıyordu.

Komutan karşılık verdi: "Ben bu aşamada güvenli bir yer bulmaya çalışıyorum."

Vali, sinirini alayla bastırmaya çalışarak tehdit etti: "Öyle tahmin ederim ki, sizin için en güvenli yer Ereğli."

Komutan patladı: "Bakın bayım, ben durumun ne olduğunu

bilmiyorum. Nehrin nerede olduğunu bilmiyorum. Ağaçlık bölge neresidir, ne de başka bir şey biliyorum. Ben öyle düşünüyorum ki, öncelikle arazinin konumunu bilmeliyim, ona göre bir şeyler yapayım."

Vali yanıt vermedi. Ona göre son sözü söylemişti. Maiyetiyle birlikte komutandan uzaklaştı. Komutanın üstleriyle ilişki kuracaktı.

Komutan, kurusıkı atmıştı ama, Vali uzaklaşır uzaklaşmaz bölgeyi alelacele inceletti. Sonunda, birliklerine briket fabrikasıyla dere arasında tek sıra halinde dizilmelerini emretti.

SATILMIŞ VE MEHMET DÜŞTÜ

Şimdi, askerler işçilerin yaklaşmasını bekliyordu... Saat 01:45 civarıydı. Bahriyelilerin bulunduğu yere ilk varanlar köprüden kaçan jandarmalar, maden mühendisleri, idari yetkililer ve bir grup seyirciydi.

Mühendis Gültekin Yandımata ise, yanındaki 10 kadar mühendis arkadaşıyla birlikte fabrika yanındaki idare binasına girdi ve işletme binasına geçti. İşçiler, mühendislerin peşindeydi.

Kozlu Sendika Temsilcisi Kemal Kuyumcu anlatıyor:

"Biz deniz askerlerine doğru yaklaşan işçileri gördük. 'Bizim arkadaşlarımız nerede' diye bağırıyorlardı. Deniz askerleri işçilerin fabrika çizgisinden öteye geçmelerini istemedikleri için, yaklaşan grubun başının üzerine doğru ateş etmeye başladılar. İşçi grubu dalgalar halinde ilerlemeye devam etti. Bunun üzerine denizerleri yavaşça geri çekilmeye başladı. Biz daha fazla orada duramazdık. Arabamıza bindik aşağıya doğru sürdük. Dispanserin yakınlarına bir yere park ettik."

Çarpışma sırasında işçilerin arasında bulunan Sendika Yönetiim Kurulu Üyesi Haydar Beyer atılan taşlardan yaralandı. İşçiler kaçan jandarmaların peşine düşünce Beyer, köprünün öteki yanına koşup park ettiği arabasına bindi ve sabah 07:00'ye kadar orada kaldı.

Sendika Sekreteri Ahmet Baş ise, işçilerin önünden kaçarak briket fabrikasına yöneldi ve yakınlardaki bir büroya sığındı. Orada birkaç arkadaşıyla daha karşılaşan Baş, ifadesinde şunları anlattı:

"Ben büroya girdikten bir süre sonra işçiler de peşimizden geldi. Beni ve arkadaşlarımı, şayet onlara katılmazsak öldüreceklerini söylediler. Arkadaşlarımın hiçbir şansı yoktu. İşçilerle birlikte gittiler. Ben ise başka bir kapıdan binadan çıkmayı başardım. Başka bir binaya geçtim. Bu binada da birkaç başçavuş vardı. Başçavuşlara bu olup bitenlerin doğru olmadığını, bu anda önemli olan şeyin ocakları su basmaması olduğunu söyledim. Onlara gidip tulumbaları çalıştırmasını söyledim. Dışarıda ise bağırışmalar başlamıştı, ben binada kaldım."

Akif Dicle ise, işçilerin briket fabrikasına girdiğini görünce orayı terk ederek, ofisine dönmüştü. Ofisine vardığında, Vali'nin ve EKİ Genel Müdürü'nün Zonguldak'a gitmek üzere Kozlu'dan ayrıldığını öğrendi. Kılıç Köprüsü yakınlarında bulunan işçilerin bağırışmalarını duyabiliyordu.

İşçilerle denizerleri arasındaki çatışma büyüyordu. Sesler, giderek bölge binasına yaklaştı. Akif Dicle ve içlerinde Gültekin Yandımata'nın da bulunduğu birkaç maden mühendisi idare binasını terk ederek Kozlu'nun 300 metre dışındaki dispansere sığındılar. Denizerlerinin havaya sıktıkları silahların sesi buraya kadar geliyordu. İşçiler ise bağıra çağıra ilerliyordu. Ön saflarda olanlar ise, henüz işçilere ateş etmeyen askerlerle göğüs göğüse çarpışmaktaydı. Bazı işçilerin denizerlerinin silahlarını almaya çalıştıkları görülüyordu.

Ve birdenbire silah sesleri durdu, işçiler de bağırmıyordu artık. Hızı kesilen kitle, hantal bir gövde gibi ağır ağır toparlandı. Askerlerin önünde iki işçinin bedeni yatıyordu. Mehmet Çavdar ve Satılmış Tepe'ydi bunlar. Çavdar, hemen oracıkta ölmüştü. Tepe ise ağır yaralıydı; hastaneye kaldırılırken o da ölecekti. Yaralanan epey de işçi vardı.

İşçilerin bir kısmı geri çekilmeye başladı. Yola doğru ilerlediler. Diğerleri ise Satılmış ve Mehmet'in düştüğü yerden ayrılmadı. Sessizce bekleşiyorlardı. Saat 02.00'yi çeyrek geçiyordu. Bekleşenler, gözyaşlarını içlerine akıtmadılar. Kasketleri ellerindeydi. Hava da oldukça soğuktu ama terliyorlardı. Yangın yerine dönen içlerini tenlerine değen ayaz bile dindiremiyordu. Nasıl bir dünyaydı bu. Silahlarla, mermilerle gelmişlerdi üstlerine. Üç beş kuruş için, grizusuz, göçüksüz bir hayat için, çocuklarının ekmeği için, karılarına basma bir entari alabilmek için, ciğerleri kömür karasına bulanmadan rahat ve huzurlu, insan gibi ölebilmek için bağırmışlardı. Önce geçip karşılarına, "sizi kandırıyorlar" demişler sonra da kan dökmüşlerdi. Şimdiye kadar ses çıkarmamaları, her şeyi sineye çekmeleri için yaptıkları binbir dalavereyle kandırmamışlar mıydı onları da, greve çıkınca kışkırtılmış oluyorlardı. Liyakat zammını hak edenlere vereceklermiş. Nezaretçiler daha mı fazla hak ediyor, müdür daha mı fazla hak ediyor bu mereti de, yerin kat kat derinlerinden çıkardıkları kömüre akıttıkları alınteri, onlara köşkler, saraylar, altın ve elmas takılar almaya, ihtişam ve safahat sağlamaya yarıyordu. İşte Satılmış, işte Mehmet, yerde onlar değil de içlerinden başkaları da yatıyor olabilirdi; hatta sayıları iki değil yirmi de olabilirdi.

Kısa bir süre dağılan işçilerin yavaş yavaş yeniden toparlanmaya başladıkları görüldü.

***

Dispansere sığınan Akif Dicle, iki işçinin vurulduğunu burada öğrendi. Buna sevinmedi. Olabilecekeri az çok kestiriyordu. Eylemciler zaten öfkeliydi ve arkadaşlarının öcünü almak isteyeceklerdi. Bu işin altından, kimse ölmeden çıkmayı tercih ederdi. Ama anlaşılan o ki, başka yolu kalmamıştı. Pencereden baktığında deniz askerlerinin dispanserin çevresine yerleştiklerini

gördü. Bu, içini biraz rahatlattı. Ama damarlarında dolaşan kanın hızı iki kat artmıştı. Mühendislerden biri "Dışarı çıkıp bir bakalım" dedi arkadaşlarına. Dicle, "boşverin, dışarı çıkarsanız sizi ödürürler" diye itiraz etti.

Ama dispanserde beklemenin fazla anlamı da yoktu. Ne kadar bekleyeceklerdi ki. Gültekin Yandımata ve diğer mühendisler dispanserden çıkmaya karar verdiler.

Yandımata gördüklerini sonradan şöyle anlattı: "Ateş kesildikten sonra uzaktan bazı bağırışmalar duyduk: 'Burada hiç Türk yok mu, bize yardım edecek kimse yok mu?' Biz seslere doğru ilerledik ve yaralı bir işçiyi taşıyan iki kişi ile karşılaştık. Taşıdıkları işçinin daha sonra Satılmış Tepe olduğunu öğrendik. Satılmış Tepe'yi dispansere doğru taşıyorlardı. Biz yaralı işçiyi ve arkadaşlarını bir arabaya bindirdik ve onları Zonguldak'a hastaneye gönderdik."

Gültekin Yandımata daha sonra dispanserin önünde toplanmış olan denizerlerinin yanına yaklaştı.

"Üzeri kanlar içinde olan bir deniz subayı gördüm. Başından kötü şekilde yaralanmıştı. Subaya, dispansere gidip başını sardırması gerektiğini söyledim. O, şu şekilde cevap verdi: 'Ben gitmeyeceğim bu kan benim düşmanımca akıtılmış bir kan değil.' Denizerleri oldukça sinirliydi, benim oradan uzaklaşmamı ortalıkta dolaşmamamı söylediler. Bunun üzerine ben dispansere döndüm. Dispanserdeki doktor arkadaşıma sabah işe başlamam gerektiğinden dolayı odalardan birisini kullanıp kullanamayacağımı sordum. Onun gösterdiği odaya gittim ve uzandım."

Bu sırada, dispanserde bulunanlar ne yapacaklarını tartışıyorlardı. Akif Dicle, Zonguldak'a gitmeye karar verdiğini söyledi. Mühendisler de gitmek istiyordu. Dicle, "Arkadaşlarıma Zonguldak'a gitmeye karar verdiğimi söyledim" diye anlattı, "Biliyorsunuz benim bürom olay yerine yakın ve işçiler oraya

gelebilirler. Arkadaşlarıma diledikleri şeyi yapabileceklerini söyledim. Onlar da bana, benim Zonguldak'a gitme kararımın doğru olduğunu ve kendilerinin de gitmesinin iyi olacağını söylediler."

Briket fabrikasının yakınındaki ofisinde bekleyen Ahmet Baş da işçilerin ödürüldüğünü öğrenmişti. İşçilerin geri çekilerek olay yerinden uzaklaştığını görünce o da dispansere doğru yöneldi. Ama önce tertip odasına uğrayarak oradaki çavuşlardan tulumbaların çalışıp çalışmadığını kontrol etmelerini istedi. İki işçinin vurulduğu alandan geçerken ürperdi: Mehmet Çavdar'ın cesedi hâlâ yerdeydi.

HABER YAYILDI... "YÜRÜYELİM" DEDİ BİR İŞÇİ

Satılmış Tepe, Zonguldak'a hastaneye götürüldükten sonra, kısa bir tereddütten sonra toparlanan işçiler, İhsaniye yatakhanelerine yürüdüler. Bağırmıyorlardı şimdi ama, kalabalıktan çıkan uğultu, börtü böceğin uykuya daldığı bu saatlerde çok uzaklardan bile duyuluyordu. Yatakhaneye yönelen yüzlerce karaltı, uyuyan üçüncü vardiya işçilerini sarsmaya başladı. Buraya çoğalmak için gelmişlerdi. Greve ocaktakilerin tamamı katılmadığı için yeterince güçlü değillerdi. Yatakhanede hareket başladı. Yorganını atan fırladı. "Mehmet Çavdar öldürüldü" diye bağırıyorlardı birbirlerine. Bu haberi, her biri yüreğine indirilmiş bir hançer gibi karşılamıştı.

"Mehmet öldürüldü, Satılmış ağır yaralı..."

"Yürüyelim" diye bağırdı bir işçi. Demeye gerek yoktu. Üç bin kişiydiler, üç bini de hazırdı şimdi. Nereye gideceklerini biliyorlardı; işletme binasına ve dispansere yöneldiler.

Sendikacı Haydar Beyer, hâlâ, park ettiği arabasında bekliyordu. İşçilerin büyük gruplar halinde Kozlu istikametine yürüdüklerini görmüştü. Ama hiçbir şey yapmadı, gözlerini kapatarak yeniden uyudu.

Dispanserdekiler, üç bin işçinin dispansere doğru yürüdüğünü hemen öğrenmişlerdi. Denizerleri, olası bir çatışmaya yeniden hazırlandılar. Zonguldak'a giden yola barikat kuruldu. Ahmet Baş, dispansere henüz varmıştı; hemen bir taksiye atlayarak Zonguldak'a kaçtı. Kemal Kuyumcu ve sendikacı arkadaşları da Zonguldak'a hareket etti. Akif Dicle ve mühendisler ise, birkaç arabaya dağılarak yola düştüler. Dicle, arabayı bekçi kulübesinin önünde durdurdu; gitmeden önce neler olup bittiğini görmek istiyordu.

Gültekin Yandımata ise, dispanserde uyumak için çekildiği odada unutulmuştu. Gerçi uyumaya hiç zamanı olmadı mühendisin, çünkü dispanserin çevresinde yoğun bir trafik vardı. Bir süre sonra da, vurulma olayından sonra geri çekilen işçilerin geri döndüğünü öğrendi. Odanın penceresinden dışarı baktığında işçilerin, dispanser önünde toplandıklarını gördü. Saat 03:00'tü.

Gültekin Yandımata gördüklerini ifadesinde şöyle anlattı:

"İşçiler dispanser içine girmişlerdi. Denizerleri ve onların komutanı için gelmişlerdi. İşçiler oldukça hırslı gözüküyordu. Herhangi birisini buldukları an öldürebilecek durumdaydılar. Birkaç yere baktılar. Hatta bazıları dolapların içine, buzdolabının içine, yatak altlarına ve battaniye aralarına baktılar, benim dinlenmekte olduğum odaya girdiler. Aynı odaya az önce Kemal Yılmaz isimli mühendis arkadaşım da gelmişti. Belli ki Zonguldak'a giden mühendisler Kemal Yılmaz'ı da bırakmışlardı. Odaya giren işçiler odada değişik yerleri aradılar. Biz onlara odada ve dispanserin içinde herhangi bir denizerinin olmadığını söyledik. Benim işçilerle konuşmam gerektiğini düşündüm. Konuşmama başlar başlamaz işçilerden birisi, 'Kim bu adam' diye bağırdı. Kemal Yılmaz benim bir mühendis olduğumu söyledi. Aynı işçi, 'Eğer hiç kimseyi bulamazsak biz de bir maden mühendisi götürürüz' dedi.

Akif Dicle bu sırada hâlâ Zonguldak yolu üzerindeki bekçi

kulübesindeydi. Dicle ve arkadaşları, uğultunun artmasından işçilerin kendilerine yaklaşmakta olduğunu anlamışlardı.

Akif Dicle olayları şu şekilde anlatıyor:

"Bekçi kulübesindeki telefonumu büromu aramak için kullandım. Çünkü orada nöbetçi birisini bulmak her zaman için mümkündür. Santral memuruna orada neler olup bittiğini sordum. Santral memuru bana, işçilerin Akif Dicle. denizerleri ve onların kumandanlarını bulmaya çalıştıklarını söyledi. İşçiler özellikle ateş emrini veren komutanı bulmaya çalışıyorlardı. Daha sonra karımı aradım ve ona çok ciddi olaylar olduğunu ve çocukları da yanına alarak hemen komşunun evine gitmesini söyledim. Ona kaygılanacak bir şey olmadığını ve daha sonra kendisini tekrar telefonla arayacağımı söyledim."

YANDIMATA'NIN KORKULU SAATLERİ

İşçiler dispanserde Gültekin Yandımata'dan başka kimseyi bulamadılar. Yandımata'nın uyumak için girdiği oda hıncahınç doldu. kapının önünde kalanlar da içeri girebilmek için öndekileri ittiriyorlardı. Kendilerine açılan ateşin karşılığını almak istiyorlardı. Ama aradıklarının hepsi kaçmıştı. Buradan eli boş çıkmaya ise hiç niyetleri yoktu. "Sadece mühendis kalmış" diye söylendi bir işçi, "korkaklar, gitmişler."

Bir diğeri "mühendisi gebertelim" diye bağırdı.

Gültekin Yandımata soğuk terler döküyordu o sırada, olayları şöyle anlattı:

"Odada hareket edecek hiçbir alan kalmamıştı. İşçilerin bana saldıracaklarını hisseder hissetmez merdivenlere doğru yürümeye çalıştım. Odadan çıktım. Merdivenlerden bir iki basamak aşağıya inmiştim. Ancak medivenlerde de bir sürü işçi vardı. Ben işçilerin yaptıklarının yanlış olduğunu ve bir kışkırtmanın kurbanı olduklarını söyledim. Bazı işçiler onlara söylediklerimden emin görünmezken bazı işçiler de sakin bir şekilde beni din-

liyorlardı. Yüzlerinde hiçbir kızgınlık ifadesi görmedim. Bunun üzerine konuşmaya devam ettim. Böyle anlamsız şekilde ortalıkta dolaşacağınıza öğrenmek istediklerinizi bana sorabilirsiniz dedim. Sordukları şeyleri açıklayabileceğimi söyledim. Aynı zamanda size söylenen şeylerin pek çoğu da yanlış, aranızdan sizi temsilen seçeceğiniz arkadaşlarınızla bu konuları konuşabiliriz dedim. Onların hâlâ sorunları varsa bunları çözebileceğimi anlattım. Onlara bu konuda söz verdim. Bu konuşmamı bitirmiştim ki, alt kattan birisi eğer sen bizim arkadaşımızsan buraya gel diye bağırdı. Birkaç adam bana doğru yürüdü. Bunlar grubun liderleri gibi gözüküyordu. İçlerinden birisi beni kollarımdan tuttu ve bizimle aşağıya gel, neler olup bittiğini sana gösterelim dedi. Beni merdivenlerden aşağıya indirmeye çalıştı. Ancak, bazı arkadaşların ve doktor Nurettin Turan'ın yardımıyla kendimi kurtardım ve daha önce bulunduğum odaya geri döndüm."

Yandımata odaya geri dönerken, "sorunlarımızı çözecekmiş" dedi bir işçi "Mehmet'le Satılmış vurulmadan önce neredeydin. Madem yapacaktınız da neden onca insanın üstüne ateş açtınız." İnanmıyorlardı ona. Doktor Nurettin Turan'ın müdahalesi Yandımata'yı kurtarmıştı şimdilik. Ama işçiler hınç doluydu. Sabaha kadar birkaç kez Yandımata'nın bulunduğu odaya girip çıktılar. her seferinde de doktor Turan tarafından uzaklaştırıldıar.

SENDİKACILAR OLAY YERİNDE

12 Mart sabah saat 07:00

Akif Dicle ve beraberindekiler Zonguldak'a vardıklarında saat 05:00 olmuştu. Jandarma Komutanlığı'nda Vali ve Genel Müdür Muammer Kaymakçalan'la bir araya gelerek durumu değerlendirdiler. Daha sonra, bir grup, Valiyle birlikte EKİ Genel Müdürlüğü'ne giderken Dicle, bir şeyler yemek için onlardan ayrıldı. 08:30 civarında ise tekrar gruba katıldı.

Sendikacılar ise sabahın ilk saatlerinde Zonguldak'taki sen-

dika merkezine geldiler. Kozlu'yla buradan ilişki kuracaklardı. Bir mühendisin dispanserde mahsur kaldığını, işçilerin de mühendise ulaşmaya çalıştığını öğrendiklerinde telaşlandılar. Osman İpekçi, hemen, birkaç arkadaşıya birlikte Kozlu'ya gitmeye karar verdi. Kemal Kuyumcu da grupla birlikte Kozlu'ya döndü.

Dispanserin önü çok kalabalıktı. İşçiler, grev süresince yanlarında olmayan, arkadaşları öldürülürken kıllarını kıpırdatmayan sendikacıları görünce öfkelenmişlerdi. Kitle, uzun süren bekleyişten sonra hareketlenmeye başladı.

Kuyumcu o sabahı şöyle anlattı:

"Sabah saat 07:00 dolaylarında Kozlu'ya vardık, bütün işçiler dispanser önüne toplanmışlardı. Yaklaşık 5.000 kadar işçi vardı. Biz arabadan ayrıldık, Osman İpekçi önderliğinde işçilerin ortasına kadar yürüdük. 'Vurun onlara buraya gelmelerine izin vermeyin. Bizim onlardan bir istediğimiz yok, onlar bizim için ne yaptı?' diye bağırıyorlardı. Başka bağırışmalar da vardı. 'Bizim hakkımızı neden korumadın?', Osman İpekçi konuşmaya başladı:

'Ben sizin sendika başkanınızım, eğer amacınız öldürmekse işte ben buradayım. Öldürecekseniz beni öldürün.' Aralarında tanıdık işçilerin de bulunduğu 15 kadar işçi benim etrafımda toplandı ve bana 'aramızda bazı arkadaşlar var, onlar sana zarar verebilir. Biz buna engel olamayız' dediler. Aynı zamanda bana kalabalığın içinden hemen çıkmam gerektiğini söylediler. Bunun üzerine ben Kozlu Köprüsü'nün üzerine kadar geri çekildim. Oradan Osman İpekçi ve diğerlerine neler olup bittiğini görmeye çalıştım. Kalabalık biraz sakinleşmeye başlamıştı. Osman İpekçi konuşmaya devam etti. 'Ben size söylemiştim. Eğer birtakım haklar elde etmek istiyorsanız, şimdi sizin yaptığınız, onları elde etmenizin yolu değil. Şu anda yaptığınız yasalara aykırı. Bundan dolayı dağılın, biz sizin

sorunlarınızla ilgileniriz. Sizin gerçekten istediğiniz şey nedir?' Bazıları şöyle cevap verdi.

'Biz ne istediğimizi bilmiyoruz, ancak bize ne yapmamız gerektiğini söyleyecek birisine ihtiyacımız var, ki o bize işe gidip gitmeyeceğimiz konusunda bir şeyler söylesin.' Grubun içinde bazı ajitatörler tekrar bağırmaya başladılar. 'Bu bizim sendika başkanı onu dinlemeyin.' Bunu söyleyenlerden bazıları üzerimize yürümek istediler. Ancak bazı işçiler buna engel oldu. Dışarıya gelen doktor, bizim dispanser binasına girmemizi istedi. Biz içeriye gittik. Biraz sonra Paşa Kaçmaz isimli işçi içeri girdi, bize, 'Bizim arkadaşlarımıza ateş açılmasını emreden komutan nerede?' diye sordu. İşçinin bizi dışarıya çıkartmak için açıkça fırsat kolladığı belli oluyordu. Bunun üzerine orayı terk etmenin bizim için en doğru hareket olacağına karar verdik. Dışarıya çıktık ve işçiler arasında yürüdük. Kalabalık içinde bir arkadaş 15-20 kadar işçinin arkamızdan geldiğini hiç arkamıza bakmadan orayı terk etmemiz gerektiğini söyledi. Aynı işçi, bazı kişilerin benim evimi telefonla aradığını ve eşime benim öldürülmüş olduğumu söylediklerini, söyledi."

Sendikacılar uzaklaşırken Gültekin Yandımata zor durumdaydı. Sendika başkanının konuşması tansiyonu yükseltmişti. İşçilerin, "bu yaptığınız yasadışı" sözlerini duyduklarında tüyleri her zaman diken diken oluyordu. İstiyorlardı ki, sendika kendilerine sahip çıksın. Oysa ne İpekçi'nin ne de diğerlerinin buna niyeti vardı. Valinin ve jandarma komutanının ağzından konuşuyorlardı. İşçiler, sendikalarının bu tutumu yüzünden sadece içgüdüleri ve öfkeleriyle hareket etmekteydiler. Olaylar onları sürüküyor, onlar da sürükleniyordu. Ne yapacaklarını gerçekten bilmiyorlardı. İçlerinden gelen ses, onlara iki arkadaşlarının öcünün alınması gerektiğini söylüyor, bu yüzden ortalığı yakıp yıkmak istiyorlardı. Çektikleri acının çığlığa dönüşmesinin tek yolu buymuş gibi geliyordu onlara. Yine de denetlemişlerdi

kendilerini. Ne binaya zarar vermişlerdi ne de ellerinde olduğu halde Yandımata'ya. Ama bu kadarı fazlaydı. Sendika başkanı onlarla alay etmişti sanki.

Hırslarının akacak kanal bulması için Doktor Turan'ın, Yandımata'nın odasından bir an uzaklaşması yeterli oldu. Bir grup işçi, odanın kapısını kırmaya başladı. Yandımata dehşet içindeydi. Yaşadıklarını sonradan şöyle anlattı:

"Masanın üzerinde bayrağın asılı olduğu metal bir çubuk vardı. Bu, aynı zamanda bıçak olarak kullanılabilecek bir şeydi. Ben bunu elime aldım ve işçilere şöyle dedim. Eğer herhangi biriniz bana bir şey yapmaya kalkarsa önce onu bıçaklarım. Bunun üzerine işçiler odayı terk ettiler. İşçiler odadan ayrılınca az önce yaptığım ve söylediğim şeyin çok saçma olduğunun farkına vardım. Ben belki bir veya iki işçiyi orada bıçaklayabilirdim. Ama diğerleri beni eline geçirince mutlaka öldürürlerdi. Elimdeki bayrağı köşeye fırlattım."

Yandımata'nın yardımına yine doktor yetişti ve işçileri dışarı çıkardı.

İşçilerin Yandımata'nın kapısını kırdıkları sırada sendika başkanının dispanser önündeki konuşması sürüyordu. Ama mühendis, İpekçi'yi görmediği gibi geldiğinden de haberdar değildi. Can havliyle telefona sarıldı Yandımata, saat 08:30 civarındaydı. Yetkilileri buldu ve dispanserde kuşatıldığını anlattı.

Zonguldak'ta ise hemen hemen bütün yetkililer EKİ Genel Müdürlüğü'nde toplanmıştı. Akif Dicle de oraya az önce varmıştı. Herkes önceki gece meydana gelen olaylardan dolayı bitkindi. Sabah 09.00'dan sonra Akif Dicle, Şevket Yenal'dan bir telefon aldı. Yenal, Gültekin Yandımata'nın durumunun çok kötü olduğunu bildiriyordu.

Akif Dicle anlatıyor:

"O bana telefonla Gültekin'i, işçilerin dispanserden çıkarmaya çalıştığını söyledi. Ben durumu Vali'ye bildirdim. Bu konu-

da bir şeyler yapıp yapamayacağımı sordum. Ankara'da birkaç önemli yetkiliyi arayan Vali, yeni durum hakkında onlara bilgi verdi. Bu arada ben de, Gültekin'le konuşmak için dispanseri telefonla aramaya çalıştım. Odası cevap vermedi. Bunun üzerine santrala Gültekin'in nerede olduğunu sordum. Santraldaki adam bana, işçilerin Gültekin'i ele geçirdiklerini kötü bir şekilde dövmekte olduklarını söyledi."

***

Kemal Kuyumcu, diğer sendikacılarla birlikte, dispanserden ayrıldıktan sonra karakola gelmişti. Buradan hepsi evlerini arayarak eşlerine iyi ve sağ olduklarını söylediler. Bir cangıldan kurtulduklarını, ucuz atlattıklarını düşünüyorlardı. Kemal Kuyumcu ise, dispanserin önündeyken kendisini uyaran işçiyi hatırladı. Sonra diğerlerinden ayrılarak, olayları izleyebileceği bir alana çekilmesinin yerinde olduğuna bir kez daha karar verdi. Pencereden, dispanserin önündeki kalabalığı izliyordu. Saatin neredeyse 10:00'a geldiğini fark etti. "İşçiler hâlâ yorulmadılar" diye söylendi. Üstelik hareketlenme yoğunlaşıyordu.

Dispanserde Gültekin Yandımata ile birlikte rehin tutulan mühendis Kemal Yılmaz'ın binanın ikinci katındaki bir pencereden atladığı haberi geldi karakola. Kemal Yılmaz binanın arkasında bulunan kullanılmış ahşap malzemenin içine gizlenmişti. Akşama kadar buradan çıkamayacaktı. Ama Gültekin Yandımata, Yılmaz kadar şanslı olamadı.

Telefonla aradığı Zonguldak'taki yetkililer ve arkadaşlarından, yardım talebine yanıt alamamıştı. Kendi başının çaresine bakması gerekiyordu. Yaşadıklarını ifadesinde şöyle anlattı:

"Zonguldak'taki arkadaşlarımı ve yetkilileri telefonla aramaya çalıştım. Kontak kurabildiğim birkaç kişi bana yardım ulaştırmaya çalışacaklarını söylediler. Bir süre bekledikten sonra onları tekrar aradım. Arkadaşlarım bana, yardım ulaştırabilmek

için hâlâ uğraştıklarını ancak, jandarmanın bana yardıma gelmeye yetkili olmadıklarını söyledi. Arkadaşlarım bana yardıma gelecek kimse olmadığı için üzgün olduklarını da söylediler. Son çare olarak Vali'yi aramaya karar verdim. Ancak işçiler santralin alt katta olmasından yararlanarak ne yapmaya çalıştığının farkına varmışlardı. Tekrar odama geldiler. Beni aşağıya doğru sürüklemeye başladılar."

Doktor Turan bu kez de Yandımata'ya yardım etmeye çalışmıştı ancak başaramamıştı. Yandımata'yı ele geçirmişti işçiler. Saatler süren bekleyiş sırasında artan öfkelerini gemleyen bir şey yoktu artık. Birkaçı doktor Turan'a da saldırdı, Yandımata'ya ulaşmalarını engellediği için ona da kızgındılar. Doktor, işçilerin ellerinden kurtulmayı başardı ve binadaki bir başka bölüme kaçtı. İşçiler, onu takip etmediler. Turan, rastlantısal bir avdı çünkü. Doktora yönelik herhangi bir hesapları yoktu, ama onu karşılarında görünce tepkileri kendiliğinden patlamıştı. Başlangıçta mühendise yönelik refleksleri de böyleydi. Denizerlerinin komutanını ya da EKİ yöneticilerini hedef almışlardı. Hiçbirini ele geçiremeyince Yandımata düşmüştü ellerine. Ölen iki işçinin kanına kan istiyorlardı. Bunu Yandımata'ya ödettirmek için de gece boyu süren bir bekleyişe girmişlerdi. Kimse, şiddete uzunca bir süre yeltenmedi. Ama bir musluktan damlayan su gibi bardağı doldurdu şiddet eğilimi. Yandımata'yı telefonla konuşurken yakalayan bir grup işçi, onu tartaklayarak aşağı indirirken mühendis buradan sağ çıkamayacağına inanıyordu. Çünkü, gözlerine bakmıştı gelenlerin. Çok kararlı görünüyorlardı. Mühendis aktardı:

"Onlar beni yumruklamaya başladılar, önce beni binanın giriş katına oradan da dışarıya sürüklediler. Üzerimde deri ceket olduğu için bana vurulan darbelerin acısı hafifti. Pek bir anlamı olmadığı için işçilerin saldırısına cevap vermeye çalışmadım. Beni kapıdan çıkartırlarken yanımdaki birisi bana, 'Yere yat ve

ölü numarası yap' dedi. Ben kendimi hemen yere bıraktım. İlk düşündüğüm şey, belki ölmüş bir adama vurmazlar düşüncesiydi. Fakat yanılmıştım. Beni tekmelemeye başladılar. Kafamın arkasına çok kesin bir tekme yedim ve neredeyse kendimi kaybettim. Ayaklarımın üzerine dikilmeyi başardığım zaman bana vurmaya devam ettiler. Bu arada bir kişi çeketimi yırtmaya çalışıyordu. Orada yaşadıklarımın benim başıma geldiğine inanmak istemedim. Ailemi düşündüm, 17 günlük çocuğumu düşünmüştüm, daha uzun süre yaşayamayacağım için üzüntü duydum. Bu arada tekrar yere düştüm. Beni kaldırdılar ve başka bir yere doğru sürüklemeye başladılar. Bu arada başıma çok sert bir darbe yedim, ağzımdan kanlar akıyordu."

Gültekin Yandımata dövülürken dispanserin önündeki gelişmelerden anında haberdar olan ekabir, bunun da haberini aldı. EKİ yöneticileri, sendikacılar, Vali, jandarma komutanı, denizerleri komutanı Gültekin Yandımata'nın öldürüldüğünü öğrendiklerinde yüzlerinden düşen bin parçaydı. Osman İpekçi ve Kemal Kuyumcu ise dehşet içinde kalmışlardı. Bir süre önce kalabalığın arasındaydılar. Öldürülen Yandımata değil de kendileri de olabilirdi. Kozlu yakınlarında hiçbir güvenlik mensubu, sendika yetkilisi ve EKİ görevlisi kalmamıştı. Başçavuşlar ve geride kalan bazı maden mühendisleri çevredeki ağaçlıklara kaçmışlardı. Kozlu, tamamen işçilerin kontrolündeydi.

ZONGULDAK'A ON BİN ASKER

12 Mart, gündüz

Başçavuş Kemal Bıyık, saat 08:00 dolayında işine gitmek üzere evinden çıktı. Gece boyunca olan olaylardan hiç haberi yoktu. Bacaağzından bir kilometre uzakta oturduğu halde silah seslerini de duymamıştı. Bu yüzden dispanserin önüne geldiğinde kalabalığı görünce meraklandı. Neler olup bittiğini anlamak istiyordu. Kendisi gibi birkaç meraklı daha vardı çevrede. Yan-

dımata'nın başına gelenlere tam bu sırada tanık oldu ve şöyle anlattı: "Çok kalabalık bir grup vardı. Yaklaşık 3.000 kişiden fazla olmalı. Görünüşte birçok izleyicinin de orada bulunması mümkündü. Ben işçilere doğru ilerledim. Birkaç kişiye neler olup bittiğini sordum. Bana dispanserin içinde bir mühendis olduğunu ve bazılarının onu dışarıya çıkartmaya çalıştığını söyledi. Çok karışık bir ortamdı. Sonuçta işçiler dispansere saldırdılar. Mühendis Yandımata'yı ele geçirdiler. Yandımata birkaç kez yere düştüğü halde her seferinde işçiler tarafından ayağa kaldırıldı. İşçiler Yandımata'yı yaklaşık 150 metre kadar sürüklediler. Yandımata her vuruştan sonra düşüyordu, işçiler tekrar kaldırıyorlardı. Bu böyle sürüp gitti. Ben ve birkaç arkadaşım bu olayın durdurulması kararını verdik. Mühendise vurmakta olanlara doğru hareket ettik. Mühendisi korumaya çalıştık."

Kemal Bıyık ve diğer izleyiciler Gültekin Yandımata'nın dövüldüğü alana geçmeyi başarmışlardı. Gelenler, müdahale ederek Yandımata'yı işçilerin elinden aldılar. Onun daha fazla dövülmesine engel olmuşlardı. Mühendis, öfkeli kalabalıktan kaçırılarak garaja götürüldü. Alanda bulunan şoförlerden biri, Yandımata'ya nasıl yardım ettiklerini sonradan şöyle anlattı.

"Ben ve diğer arkadaşlarım Yandımata'ya yardım etmeye çalışıyorduk. Ancak bunu yaparken de, biz de mühendisi dövüyormuş gibi hareket ediyorduk. Biz garaja doğru yürürken bizi takip eden işçilerden bazıları garajdaki yağ kanallarına düştü. İşçiler garajın içine girdiklerinin farkında değillerdi. İçine düşmüş oldukları durumun kargaşasından dolayı geri çekildiler."

Yandımata bir sıranın üzerine yatırılmıştı. Çok sıkı bir dayak yemiş, ağır yaralanmıştı ama ölmemişti. Garajdakiler, yaralıya ölü gibi yatmasını söylediler ve üzerini bir deri ceketle örttüler. Kemal Bıyık da garajın önüne toplanan 300 kişilik işçi grubunu Gültekin Yandımata'nın öldüğüne ikna etmeye çalışıyordu. Kapı önünde birikenler arasında öldürülen iki işçi-

nin acılı yakınları da vardı. kalabalık, mühendisin öldüğünden emin olmak istiyordu.

Yetkililer ise, tam bu sırada EKİ Genel Müdürlüğü'nde toplanmışlardı. Olayların kontrol altına alınması için ne yapılabileceği tatışılıyordu. Akif Dicle, Vali'ye rapor verirken Yandımata'nın işçiler tarafından ele geçirildiğini ve büyük bir olasılıkla da öldürüldüğünü söyledi. Yöneticiler, olay bölgesinde başka mühendislerin de bulunması nedeniyle bir an önce bir şeylerin yapılması gerektiğini düşünüyorlardı. Ama yörede yeterli güvenlik gücü yoktu. Bu yüzden bir kurtarma operasyonunun gerçekleştirilemeyeceği kanaati doğdu. Öyleyse takviye güçler gelinceye değin beklemekten başka hiçbir şey yapılamayacaktı. Ama hemen Ankara'dan Zonguldak'a askeri birlik gönderilmesi istendi. İşçilerin eylemleri açık ayaklanmaya dönüşmüştü ve bastırılması için güce ihtiyaçları vardı.

Ankara'dan Bolu ordu komutanlığına verilen emir üzerine on bin asker Zongudak'a hareket etmek üzere hazırlandı.

***

Mehmet Çavdar'ın cansız vücudu hâlâ yerdeydi. Kimsenin kaldırmaya cesaret edemediği cesedin başında nöbet tutan işçiler, ne yapmaları gerektiğine bir türlü karar veremiyorlardı. Üzgün ve kinliydiler. Bir o yana bir bu yana gidiyor cesedin çevresinde ikili üçlü gruplar halinde turluyorlardı. Olayların sırası birbirine karışmış, boşluklar yorumlarla tamamlandığı için aktarılanlar değişikliğe uğramıştı.

İşçiler arasında, sendikacılara düşmanlık gitgide artıyordu. Sendika yöneticilerinin, askerlere ateş açmaları doğrultusunda düşünce belirttikleri söylentisi yayılmıştı.

İşçiler hem grev öncesinde hem de grev sonrasında sendikanın kendilerine hiç yardım etmediğini görmüşlerdi. Sendika başkanının olay yerinden hemen ve alelacele ayrılması, daha sonra

polis karakoluna götürülmesi, işçilere karşı kendisini koruması gerekiyormuş gibi davranması, kitlenin gözünden kaçmamıştı. Böylece, Osman İpekçi ve taifesinin kendileriyle ilgilenmediği, destek vermekten korktuğu fikri olgunlaşmıştı işçilerde.

Bu düşünce, tepkinin ağırlıklı olarak sendika bürokrasisine yönelmesine yol açtı. Kitlenin, mühendisin darp edilmesine rağmen dinmeyen yıkıcılık duygusu birkaç sendika ağasına yönelerek yoğunlaşıyordu. Gerçi duygu, eyleme dönük bir sonuç vermemişti daha ama, İşçilerin sendika binasını tahrip etmek için Zonguldak'a doğru yürüdükleri söylentileri yöneticilerin kulağına ulaştı. Zonguldak'ta panik rüzgarları esiyordu. Kozlu'da da halk gergindi. Olayların kontrolden çıktığı düşüncesi, davalarına tüm halkın katkısını kazanamamış olan işçilerin eylemine endişeyle bakılmasına yol açmıştı. Dolayısıyla işçilerin arkaları pek sağlam değildi.

Zonguldak'taki yöneticiler panik ve gerilim halindeydiler. Kente takviye polis ve jandarma güçlerinin sevk edilmeye başlamasıyla bile bu gerilimlerinden kurtulamamışlardı. Kozlu'yla ilişkiler de kesilmişti. Son gelişmelerden haber alınamıyordu. İşçilerin Zonguldak'a yürüdüğü söylentisinin yayılması üzerine resmi işyerleri kapatılarak güvenlik güçlerinin kontrolüne bırakıldı. Zonguldak sokakları bomboştu. Herkes evine çekilmiş, işçilerin kenti basmalarını bekliyordu. İnanılmaz bir propaganda yürütülüyordu. Halkın olası bir desteğinin önünün kesilmesi için olmadık söylentiler yaygınlaştırılmıştı. Jandarmayla çatışan, sonra da başmühendisi öldüren, bir mühendisi de rehin tutan işçi güruhu Zonguldak'ı yağmalamak için kente doğru yürümekteydi. Bu, gözü dönmüş kitlenin ne yapacağı belli olmazdı. Bu söylentilerin etkisinde kalan Zonguldaklılar, belanın kendilerine zarar vermeden savuşturulması için köşelerine çekilip beklemeye koyulmuşlardı. Grevci işçilerin tecrit edilmesi için ellerinden geleni yapan ve söyentileri körükleyen yöneticiler yine de duru-

mun kontrol altında olduğundan emin olamıyorlardı. Anlaşılan, eğer işçiler Zonguldak'a girerse çok kan dökülecekti.

***

İşçiler Gültekin Yandımata'nın öldüğüne inanmamışlardı. Bu yüzden mühendis, üstüne örtülen ceketin altında hâlâ tedirgindi. Cesedini görmek isteyen işçileri ikna etmeye çalışanların sesleri kulağına geldikçe ürperiyordu. Ölmediğini anladıklarında işçilerin kendisini parçalayacağına inanmıştı.

İşçileri Yandımata'nın öldüğüne inandırmaya çalışan Kemal Bıyık yaşadıklarını anlatırken, "Biz işçilere mühendisin öldüğüne dair yeminler ettik" diyordu, "Ancak işçiler, cesedi kendilerine vermemizi ve onu, ölen arkadaşlarının yanına koymak istediklerini söylediler. 'Bizim arkadaşımızın cesedi soğukta dışarda yatarken bir mühendisin cesedi niçin içeride sıcakta yatıyor' diye bağırışıyorlardı. Ben mühendisin öldüğüne dair yemin billah ettim. Onun cesedini yalnız bırakmalarını söyledim. İşçilerden bazıları üzerime doğru geldiler ve onların yolundan çekilmezsem mühendisi koruduğum için bana da bir şeyler yapabileceklerini söylediler. İleride ana binaya yaklaşan bir araba gördük. Arkadaşlarım ve ben hep bir ağızdan bakan geldi diye bağırdık. İşçiler kimin geldiğini görmek için o yana doğru ilerlediler."

İşçiler, öğleden sonraya kadar, cesedi görmek için ısrar ettiler. İşçilerin, "bakan geldi" sözü üzerine bir an uzaklaşması üzerine Kemal Bıyık ve birkaç arkadaşı, mühendisi garajın dışından bakıldığında görülemeyeceği bir bölüme taşıdılar. Mühendisin soluk alıp verdiğinin fark edilmesi durumunda sonuç kötü olacaktı. İşçiler geri döndüklerinde mühendis, görme alanının dışındaydı artık.

Kemal Bıyık, olayları anlatmaya devam etti:

"İşçiler mühendisin vücudunu göremedikleri için çok kızgın-

dılar. Bizim, mühendisi başka bir yere götürdüğümüzü düşündüler. Bazıları garajın içine girmek istedi. Bu arada gruptan bazıları bizim Yandımata'yı koyduğumuz odaya girmeyi başardı. Onu yatırdığımız sıranın yanına gittiler. İçlerinden iki tanesi Yandımata'nın suratına birkaç tokat attı. Yüzü kanamaya başladı. Yandımata hiç hareket göstermedi. İşçilerden bazıları onun ölü olduğunu söyledi. Bazıları da ölü ya da diri onu parçalamak istediklerini söylediler. Ben blöf yapmaya karar verdim. Eğer onu götürmek istiyorsanız haydi götürün. Ancak ona dokunursanız hükümet sizi asar, siz katillerden beter olursunuz dedim."

Gültekin Yandımata oldukça zor durumdaydı. O da yaşadıklarını anlatırken şu ifadeleri kulandı: "Bazı işçilerin, beni garaja götürmek için yardımcı olduklarını hatırlıyorum. Onlar bana orada hiçbir hareket yapmamamı söylediler. O anlar benim için en zor anlardı. Daha sonra beni başka bir odaya taşıdılar. İşçilerin o odaya girmesi sanki çok kısa bir süre içinde oldu. İşçilerin odaya doğru yaklaştıklarını duymuştum. Onlar bana tokat attılar. Sanki donmuş gibiydim. Ölü olup olmadığım konusunda tartışıyorlardı. Birisi benim karnımı yarmak istediğini söyledi. Ancak bir diğeri, 'Sen eğer bu adamı öldürürsen seni hapse atarlar, ama bir cesedi parçalarsan seni bu işi yaptığın yerde asarlar' dedi. Öteki işçi, 'Peki ona bir şey yaparsam beni kimseye söyler misin?' diye sordu. Bir diğeri, 'Ben söylemem ama başkası söyleyebilir' diye cevapladı. Kendi içlerindeki tartışmalar bu şekilde devam etti. Anladığım kadarıyla onlar beni dışarıya çıkartıp, arkadaşlarının cesedinin yanına yatırmak istiyorlardı."

Kemal Bıyık, Gültekin Yandımata'nın yanında tartışmaya başlayan işçileri yeniden dışarı çıkarmayı başardı. Bıyık onlara, "sizin kim olduğunuzu biliyorum, eğer bir şey yaparsanız beni de öldürmeniz gerekecek, yoksa sizi yetkililere söylerim" demişti.

Bu sırada Kozlu Belediye Başkanı Fevzi Yayalar, işçilerin

yanına geldi. Ölen arkadaşlarının cesedini istiyordu onlardan. Ancak işçiler, cesedi, başbakan gelirse vereceklerini söylüyorlardı. Yoksa kimse kaldıramazdı onu yerden. İbreti alem olsun diye mühendisin cesedini de uzatacaklardı yanına.

Başbakan gelmedi ama, öğleden sonra saat iki sıralarında Bolu'dan askeri birlikler gelmeye başlamıştı. Birlikler geçici olarak Kozlu yolunda ve işletmenin arkasındaki dağlık arazide mevzilendiler. Bütün bölgede sıkıyönetim ilan edildi. Şimdi Zonguldak'tan yetkililerin gelmesi bekleniyordu.

***

Cuma saat 15:00 - Cumartesi saat 17:00

Beklenenler, cuma günü öğeden sonra Zonguldak'a geldiler. İçişleri Bakanı İsmail Akdoğan, Emniyet Genel Müdürü Ahmet Demir ve Jandarma Genel Komutanı'yla birlikte EKİ Genel Müdürlüğü'nde kendilerini bekleyen Vali ve diğer yetkililerle toplandılar.

Bakan, Zonguldaklı yetkililerden bilgi aldı. Toplantı sonunda Akdoğan'ın ve Bolu'dan gelen askeri birliklerin komutanının Kozlu'ya giderek işçilerle konuşmasına karar verildi.

Bakan ve beraberindeki heyet yola çıktığında saat 17:30'a gelmişti. İşçiler ise hâlâ dispanserin önünde ve Bölge Müdürlüğü çevresinde bekleşmekteydi. Etraflarının askeri biriklerle çevrilmesinden olağanüstü bir şeylerin olacağını fark etmişlerdi. Bakan ve diğer yöneticiler böyle bir güvenlik kuşatması altında kontrol altına alınmış işçi kitlesinin kendilerine herhangi bir zararının olamayacağına güveniyorlardı.

Zaten işçiler de Ankara'dan bakanın gelmesine sevinmişlerdi. Başbakanı istemişlerdi ama hükümetten herhangi bir yetkilinin gelmiş olmasını da kendi başarıları olarak sayınayı tercih ediyorlardı. Hatta bu haber şimdiden gerginliğin yumuşamasını sağladı. Sorunlarının, Zonguldak'taki yerel yöneticilerin inadın-

dan kaynaklandığını Ankara'daki hükümetin duruma el atmasıyla kendi lehlerine çözülebileceğine dair inançları henüz hiçbir sarsıntıya uğramamıştı. Bu yüzden Bakan, sevinç gösterileriyle karşılandı.

Yetkili zevat araçlarından iner inmez peşlerinden gelen işçilerle birlikte, hâlâ kaldırılmamış olan cesedin yanına gitti. Bakan, olayı talihsiz bir kaza olarak değerlendirdi ve sözlerini, "Biz burada size hizmet için varız, sizin haklarınız için mücadele ediyoruz ve her şey düzelecektir" diye bitirdi. Bakan daha sonra yaptığı basın topantısında işçileri, yasal olmayan bir grev yaptıklarını öne sürerek suçlayacaktı.

İşçilerin bazıları konuşmayı alkışladı. Ancak çoğunluğu, hiçbir tepki göstermeden sessizce bekliyordu. Bakan, sessizleşen işçi kitlesine bakarak tam zamanı diye düşündü ve "Bırakın bu zavallı evladımızın vücudunu alalım, bırakın yaralı mühendisi buradan götürelim" diye konuştu.

Bakan, yanılmamıştı; İşçiler, Mehmet Çavdar'ın cesedinin alınmasına izin verdiler. Bu arada Mühendis Gültekin Yandımata da bir jipe bindirilip hastaneye götürüldü. Yandımata, Kozlu'dan bir daha hiç dönmemek üzere ayrılıyordu. Ahşap malzemelerin arasında saklanan Kemal Yılmaz da bu fırsattan yararlanarak Kozlu'dan uzaklaştı.

Yetkililere göre sorun önemli ölçüde çözülmüştü. 48 saat süren gergin bekleyiş bitmiş olduğuna göre artık, evlerine dönebilirlerdi. İşçiler de yavaş yavaş pavyonlara çekildiler. Ama kimse ocaklara inmedi. Direniş henüz bitmemişti.

Olayla ilgili basında çıkan bir haberde şunlar yazılıydı: "*Kozlu Kömür madeni ocaklarında kanunsuz olarak başlayan grev dün sabaha karşı kanlı bir hal almış, deniz piyade erleri ve jandarma ile çatışan işçilerden ikisi açılan ateş sonucu ölmüştür. Olaylar sırasında 10 işçi tüfek mermileri 12 er de taş ve sopalarla yaralanmıştır. Yaralananlar arasında işçilerin eline dü-*

şüp dövülen Maden Mühedisi Gültekin Yandımata ve Jandarma Komutanı Yarbay Mahmut Larçin de vardır. İşçiler ölen arkadaşlarının cesetlerini vermemişler ve görevlerine dönmeyeceklerini söylemişlerdir. Bilahare İçişleri Bakanı'nın yaptığı konuşma gerginliği hafifletmiş, saat 19'dan itibaren işçiler dağılmaya başlamıştır... Daha sonra ölen işçilerin cesetleri etrafları mermi kovanları ile donatılarak olay yerinde teşhir edilmiştir. Olaylara başından itibaren tanık olan Jandarma Kumandanı Mahmut Larçin, 'erlerin havaya ateş ettikleri sırada iki işçinin vurulması yüzünden hadise çığ gibi büyüdü' demiştir. Güvenliği sağlamakla görevlendirilen askeri birlikler Zonguldak-İstanbul, Kozlu-Zonguldak ve Ankara-Zonguldak yollarında barikat kurarak giriş çıkışı kontrol altına almıştır...

Ayaklanma hareketinin genişlemesi ve bütün bölgenin işçiler tarafından sarılması üzerine, Bakanlar Kurulu kararıyla olay bölgesine sabaha karşı iki jet uçağı gönderilmiştir. Alçaktan uçan uçaklar işçilere beyanname atmıştır. İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan dün derhal olay yerine geldikten sonra saat 19'da işçi kalabalığına hitaben 'işçi kardeşlerim' diye başlayan bir konuşma yapmış ve sükunetle dağılmalarını istemiştir. İşçilerin elinde rehin bulunan Mühendis Gültekin Yandımata da bakanın konuşmasından sonra işçilerden alınmış ve hastaneye kaldırılmıştır."(*)

MÜHENDİSLER İŞBAŞI YAPMIYOR

13 Mart sabah

Kozlu sakinleşirken gece boyu gelen takviye askeri birlikler nedeniyle kent, askeri bir karargah görünümündeydi. Birçok okul ve kamu binası askeri kışla olarak kullanılmaya başlandı. 12 Mart gecesi birçok üst düzey yetkili de Zonguldak'a gelmişti. TKİ Genel Müdürü Behzat Firuz, Çalışma Bakanı İhsan Sab-

(*) Aktaran, Doğan Katırcıoğlu, "Yeraltında Sesler Var", İstanbul 1993

ri Çağlayangil ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut da kentteydi.

"Güvenlik önlemleri"ne hemen girişildi. Olaylara karıştığı öne sürülen 80 kişi gözaltına alındı. Gözaltına alınanların bir kısmı delil yetersizliğinden daha sonra serbest bırakılacaktı.

Zonguldak'ta üslenen yetkililerin ve bakanların saptamasına ve güvenlik önlemlerine rağmen grevin bittiği söylenemezdi. Cumartesi sabahı işçiler işe gitme yönünde bir eğilim göstermediler. Üstelik onların ocağa inmesi durumunda da değişen bir şey olmayacaktı. Çünkü Kozlu'daki mühendisler de işbaşı yapmak istemediklerini söylüyorlardı.

Kulüpte mühendislerle buluşan Akif Dicle de onları ikna edememişti. Böylece cumartesi günü saat 07:30'da başlayan vardiyada kimse ocakta değildi.

O gün işçiler eylemi sürdürdüler. Ama bu kez Satılmış Tepe ve Mehmet Çavdar'ı son yolculuklarına uğurlamak için yürüyorlardı. Kozlu'da toplanan kitle, Bölge Müdürlüğü'ne doğru yürüyüşe geçti. Üstelik atölyelere ve ofislere girerek yerüstü işçileriyle çavuşları da kendileriyle yürümeleri için ikna etmişlerdi. Ustabaşıları, şimdi daha kalabalıklaşarak yürüyüşe geçen işçilerden korkarak bir önceki gün yaptıkları gibi yeniden ağaçlıkların arasına saklandılar.

Yürüyüş kolu, Bölge Müdürlüğü'nü ve dispanseri geçerek askerlerin eğitim gördüğü bölgeye doğru yöneldi. İşçiler işletme binasının önüne geldiklerinde durdular. Tepe ve Çavdar'ın Türk bayrağına sarılı tabutları köylerine gönderilmek üzere burada bekletilmekteydi. Arkadaşlarının tabutlarıyla karşılaşan işçilerin saflarında öfke yine patlamıştı. Bakanın konuşması bir gün önceki gibi sakin karşılanmadı. İşçiler bağırıyorlar, Bakan'a tepki gösteriyorlardı.

Bakan işçilere, "Bu gösteriler bütün ulusumuza zarar vermektedir. Olay çıkarmaya çalışanlar, komünisttir. Onların bu

ideolojilerini kınıyorum. Onların konuşmalarına izin vermeyelim" diyordu. Bu sözler kitlenin tansiyonunu artırmaktan başka bir işe yaramadı. Komünist kışkırtması kimseyi etkilemiyordu. Bakan'ın kendileriyle alay ettiğini düşünüyordu işçiler. Diğerleri gibi o da sadece kışkırtıcı arıyordu ama esas soruna bir türlü değinmiyordu. Kalabalıktan sesler yükseldi:

"Bizi köle gibi çalışmaya zorluyorsunuz, ustabaşının maaşına beş lira zam, mühendisin maaşına 12 lira zam, bize de sadece 12 kuruş zam verdiniz. Sendikacılar sadece paraya önem veriyor. Biz onları istemiyoruz. Çavuşların sopası altında da çalışmak istemiyoruz."

Bakan konuşmayı kısa kesmesi gerektiğini hissetti ve tören alelacele bitirildi. Bu minval üzerinden seyreden bir nutuk, tepkiyi artırmaktan başka bir şeye yaramayacaktı anlaşılan. İşçiler, içinde ajitatör, komünist kışkırtıcılar, bölücüler, nifak sokucular gibi sözcükler içeren bir konuşmayla, tehdit ve şantajla kendi istemlerinin üstünün örtülmesine, dikkatlerinin başka bir yöne çekilmesine izin vermeyeceklerdi belli ki. Nuh diyorlar peygamber demiyorlardı. Prim dağıtımındaki adaletsizliğe isyan etmişlerdi ve bundan, başka sonuçlar çıkarılmasını, grevin başka sebeplerle açıklanmasını istemiyorlardı. Öfkelerini en çok artıran bu yaklaşımdı işçi. Yetkililer ise, gerçek soruna değinmemekte başından beri çok ısrarlıydılar.

Tören biter bitmez İçişleri Bakanı Akdoğan ve beraberindekiler müessesese binasının ikinci katındaki geniş bir odaya çekildi. Kısa bir süre sonra, bu odaya direnişçi işçileri temsilen bir grup da geldi. İşçiler, eylem boyunca dile getirdikleri taleplerini bir kez daha söylüyorlardı.

Sözcüler, sosyal haklarının gasp edildiğini ve hak ettikleri ücretlerin kendilerine verilmediğini anlattılar. İşçiler adına konuşan Fuat Yılmaz, şunları söyledi:

"İşçiler sopa ve silahlarla korkutuluyor. Yöneticiler sadece oturuyor ve maaş alıyorlar."

İşçilerin uzun zamandan beri yaşadıkları ve birikip birikip sonunda patlayan sorunları dile getirdikleri toplantı, gün ortasına kadar devam etti. İşçiler grevde geçen süre içindeki kayıplarının da ödenmesini istiyorlardı. Sözcüler, bazı temel isteklerinin kabul edilmesi durumunda ocağa inmeye hazır olduklarını söyleyerek bitirdiler sözlerini. Bakanların, işçilerin grevdeki kayıplarının karşılanması isteğini kabul edebileceklerini ilettiği toplantı, işçi temsilcileriyle görüşmelerin sürdürüleceği vaadiyle bitirildi.

BAKANLAR, KOMUTANLAR TOPLANDI: "MİLLİ SAVUNMAMIZ GÜVENLİ ELLERDE"

Zonguldak'taki gelişmeler Ankara'da da büyük bir dikkatle izleniyordu. Hükümet teyakkuz halindeydi.

Cuma günü, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün başkanlığında yapılan parlamentoda grubu bulunan parti liderlerinin katıldığı topantıda da Zonguldak olayları tartışılmış; hükümetin, olayları kontrol altına amak için yaptıkları anlatılmıştı.

Çalışma Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in, toplantıdan sonra yaptığı açıklamada parti liderlerinin hükümetin aldığı önlemler konusunda görüş birliği içinde olduklarını söylemesi, diğer parti liderlerinin tepkisiyle karşılandı. Parlamento, hükümetin konuyla ilgili ulusal uzlaşma çabalarına karşın birlik halinde olamadı. Eski Başbakan ve CHP lideri İsmet İnönü, Çağlayangil'in açıklamasından sonra şunları söyledi: *"Geçmiş birkaç yıl içinde işçi hakları ve işçilerin diğer sorunlarıyla ilgili, oldukça önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Biz işçilerle ilgili yasa ve düzeni koruma konusunda oldukça şanslı durumdaydık. Şimdiye kadar işçilerin katıldığı açık ve kanlı hiçbir eylem meydana gelmemişti. Zonguldak olaylarının meydana gelmesinin nedenleri vardır. Bu nedenler aniden ortaya çıkmış ve tüm ulusun üzülmesine neden olmuştur. Biz bu olayların nedenlerini bilmiyoruz.*

Sorun şimdi adalet mahkemelerinin konusudur. Onların incelemeleri bu olayların aydınlatılmasına katkıda bulunacaktır. Başbakan'ın gelişmelerle ilgili parlamentoyu bilgilendireceği sözü, olumlu bir gelişmedir."(*)

İnönü, basın mensuplarının kendisine yönelttiği bir soru üzerine de "Konu, parlamentoda tartışılınca olaylarla ilgili daha fazla bilgi edinebilineceğini" açıkladı. Diğer bütün parti liderlerinden de benzer açıklamalar geldi.

Bunun üzerine Ürgüplü parlamentoda, Zonguldak olaylarıyla ilgili bir konuşma yaparak parlamenterleri bilgilendirdi. Başbakan, Zonguldak'taki olayların ülke çapında yayılarak ulusal bütünlük için tehlike arz etmesinden çekiniyordu.

Ankara'daki gelişmelerle ilgili basında çıkan bir haber şöyleydi: *"13 Mart 1965- Zonguldak olaylarının kanlı bir hal alması üzerine Bakanlar Kurulu dün sabah olağanüstü bir toplantı yapmıştır. Toplantıda alınacak ilk tedbirler kararlaştırılmıştır... Bakanlar Kurulu'nun sabahki olağanüstü toplantısında işçi hareketinin öteki illere de sirayetini önlemek üzere İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde emniyet tedbiri alınmasına karar verilmiştir. Bakanlar Kurulu toplantısından sonra İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan, Emniyet Genel Müdürü Ahmet Demir ile birlikte otomobille Zonguldak'a gitmiştir. Hükümet, TRT Kanununun 17. maddesine dayanarak Zonguldak olaylarının radyodan verilmesini yasaklamıştır."*(**)

Aynı gece Bakanlar Kurulu ve kuvvet komutanlarının katılımıyla yapılan, gündeminde Zonguldak olaylarının yer aldığı toplantı ise, gecenin ilerleyen saatlerinde başlayarak sabaha kadar sürmüştü.

Başbakan Ürgüplü, gece komutanlarla yapılan toplantının er-

(*) Akşam, 14. 3.1965
(**) Aktaran, Doğan Katırcıoğlu, "Yeraltında Sesler Var", İstanbul 1993

tesinde yayınladığı bir basın bildirisinde şunları yazdı: *"En son meydana gelen olaylar milli savunmamız göz önünde bulundurularak değişik açılardan tartışılmıştır. Övünerek şunu söyleyebilirim ki, milli savunmamız son derece güvenli ellerdedir."*

Başbakan, basın mensuplarının kendisine yönelttiği Zonguldak'ta ne olup bittiği konusundaki soruyu da şöyle yanıtladı: "Bu sabah aldığım en son haberlere göre Zonguldak'ta her şey normal bir durumdadır. Üç tane bakanımız şu anda Zonguldak'tadır. Toplantımız süresince Zonguldak'tan yeni bir haber gelmemiştir."

DİRENİŞİN BURUK SONU

Başbakan'ın Zongudak'ta her şeyin normale döndüğünü iddia etmesine rağmen, işçiler ve mühendisler henüz işbaşı yapmamışlardı. Maden mühendisleri, can güvenliklerinin olmadığı gerekçesiyle ocağa girmeyi reddediyordu. Yetkililerden, bu konuda kendilerine taahhüt verilmesini ve gereken önlemlerin alınmasını istiyorlardı.

Mühendislerle kurum yöneticileri arasındaki görüşmeler 13 Mart Cumartesi günü boyunca sürdü. Zaman zaman hararetli tartışmaların yaşandığı toplantı, öğleden sonra geç saatlerde varılan anlaşmayla sona erdi. Gerçi kendilerine çok açık garantiler verilmemişti ama, mühendisler görüşmelerden tatmin olarak grevlerine son verdiler. Aynı gün akşam saat 17:00 civarında, Akif Dicle ile birlikte Kozlu'daki bacaağızlarına gittiler.

Aynı anda bine yakın işçi de ocağa inmek üzere hazırlık yapıyordu. Bakanlar ve yetkililerin bir kısmı da oradaydı; lambalarını alıp bacaağzına ilerleyen işçileri elleriyle selamlıyorlardı. Mühendisler o gün ocağa inmediler, bürolarının çevresinde bir saat kadar dolandıktan sonra evlerinin yolunu tuttular.

Zonguldak'ta grev o akşamüstü sona ermişti.

"İŞÇİLER TİP'İN PROVOKASYONUNA GELDİ"

13 Mart saat 17:00'den 15 Mart saat 16:00'ya

Hükümet yetkilileri, işçilerin sorunlarının üç hafta gibi bir süre içinde çözüleceğini söylüyordu. Ancak ücret dağılımı konusunda ne yapılacağına dair yine bir açıklama yapılmadı. İşçiler ocağa dönmüşlerdi ama grevlerin başlama nedeni olan bu sorun askıda kalmış gibiydi.

Ankara'daki bürokratların ve sendikacıların Zonguldak'a gelişleri cumartesi günü de sürdü. Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy da Zonguldak'taydı. Demirsoy'un Zonguldak Maden İşçileri Sendikası binasında sendikacılarla düzenlediği konfaransın sonunda Osman İpekçi'yle birlikte yaptığı basın açıklaması da konfederasyonun işçi sorunlarına nasıl yaklaştığının göstergesi oldu. Bu açıklamada madencilerin temel sorunları göz ardı edilmiş ama sendika içindeki çelişkiler asıl gündem maddesi haline getirilerek olaylarla ilgili suçlu saptanmıştı. Basın açıklaması sırasında Osman İpekçi şöyle diyordu: "Bu olayların nedeni eski sendika başkanı Mehmet Alpdündar'dır. Biz Alpdündar'ın eski açıklamalarını görünce bunları konuyla ilgili yetkililere göndermiştik. Ne yazık ki, yetkililer buna gereken önemi göstermediler."

Seyfi Demirsoy da, İpekçi'yle aynı görüşte olduğunu söyledikten sonra eklemişti: "İşçiler bir provokasyon sonucu bir kargaşanın içine itilmişlerdir. Türk-İş bu olayların hiçbirine göz yumamaz" dedi.

Seyfi Demirsoy yeni bir saptamada da bulundu: "Bu gösteriler belli bir örgüt tarafından planlanmıştır. Biz bu karışıklıklar esnasında bazı işçilerin sarhoş olduğunu da biliyoruz." Türk-İş Genel Başkanı'nın olayların nedeni olarak göstererek karaladığı örgüt, Türkiye İşçi Partisi'ydi.

Böylece ilk kez, olumsuz anlamda siyasi bir inisiyatiften bahsediliyordu. Kamuoyunun dikkati bir "sol kışkırtma"ya çe-

kilmişti. Cumartesi sabahı yayınlanan bir yerel gazetede de bundan söz ediliyordu:

"Kesinlikle yurtsever olan Türk işçisinin aklı başındadır. Mesele şu ki, havzadaki olaylar aniden gelişmiş ve barut fıçısı gibi patlamıştır. Olayların birbiri ardına gelişmesi, üzerinde önemle düşünülmesi gereken bir konudur. Ayrıca işçileri ajite edenlerin solcu hareketin üyeleri olabilecekleri, üzerinde düşünülmesi gereken diğer bir noktadır. Biz şuna inanıyoruz ki, yerel gösteriler böylesi çabuk büyümez ve milli korumamıza böyle kalleşçe saldıramaz. Solcuların bir ajitasyonu sözkonusudur. Çünkü bu nâlet ideoloji en küçük bir karmaşadan bile yararlanmaya çalışmaktadır." (*)

"İşçi eyleminde, işçilerin arasına dışarıdan karışmış bir komünist kışkırtma"; TİP tahriki arayan yetkililer buna ilişkin herhangi bir kanıt bulamamalarına karşın başından beri kamuoyunu buna yönlendirmeye özel bir özen göstermişlerdi. O gün de bol bol basın açıklaması yapıldı demeç verildi. Herkes Zonguldak'taki olayla ilgili yorum ve değerlendirmelerini bu vesileyle dile getiriyordu.

Zonguldak'ta bulunan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut da *"Bu olaylar dünün ya da bugünün sorunlarının bir sonucu değildir. Yüz elli yıllık bir durumun sonucudur. Şimdi her şey normale dönmüştür ve işçilerin yasal olmayan bu eylemleriyle ilgili olarak gerekenler yapılacaktır"* (**) diyordu.

Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç ise, Ankara'dan hükümet ve polisi, gerekli önlemleri almadıkları için, dökülen kandan sorumlu tutuyordu: *"Türk işçi hareketi tarihinde ilk kez kanlı olaylar meydana gelmiştir. Bu bir dönüm noktasıdır. Olayları gözden geçirdikten sonra biz kendi değerlendirmemizi açıklayacağız. Ne hükümet, ne polis olaylar sırasında gereken önlemi almışlardır"* (***) diye konuşmuştu.

(*) Sancak, 13 Mart 1965
(**) Milliyet, 13 Mart 1965
(***) agy

İhsan Sabri Çağayangil'e göre ise, kanlı olayların nedeni işçi psikolojisinden anlamamaktı. Çağlayangil şunları söylemişti:

"Bütün bu kanlı olayların nedeni işçi psikolojisinin anlaşılamaması, onları yatıştırmadaki başarısızlıktır. Başında bulunduğum Bakanlık, işçi haklarının iyileştirilmesi ve korunması için çalışmaktadır. İşletme yönetimi ve işçiler arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için olayların normale dönmesini beklemekte yarar vardır."(*)

Hemen herkes hükümetin, yöneticilerin ve güvenlik güçlerinin zaafiyetinden söz ediyordu. İstanbul'dan işçi liderleri bir konferans düzenleyerek Zonguldak işçilerinin yanında yer aldılar ve açıklamalarında, *"Polis ve ordu birliklerinin işçilere karşı yaptıkları bir hatadır. Anayasa'ya aykırıdır"*(**) ifadesi yer aldı.

Bir yandan da ateş emrini kimin verdiği araştırılıyor, oluşan tepkinin yatıştırılması için askerler arasından bir kurban aranıyordu. Aslında bu göstermelik bir arayıştı. Ülkede hukukun işlediği yolunda bir yanılsama yaratmak isteniyordu. Basında şöyle bir haber çıktı:

"14 Mart 1965 - Zonguldak'ta iki işçinin ölümüne 22 kişinin de yaralanmasına sebep olan kanlı olaylarda 'ateş' emrini kimin verdiği tespit edilememiştir.

Jandarma Alay Kumandanı Mahmut Larçin, emrin bölük veya manga komutanlarından biri tarafından verilmiş olabileceğini önce havaya ateş açıldığını işçilerin taş yağmurundan yaralanan jandarmaları gören arkadaşlarının hiddetlenerek ateş ettiklerini söylemiştir.

Albay Larçin, inzibat amiri Erol Erçen'in askerlere depodan mermi dağıttığı hakkındaki söylentileri de doğrulamamış, 'de-

(*) Milliyet, 13 Mart 1965
(**) agy

podaki mermiler askerlerin silahlarına uymaz, askerler mermileri merkezlerinden getirdiler' demiştir. Zonguldak Savcısı Ahmet Zeydan 24 kişinin ifadesini almıştır. Bunlar arasında eski sendika Başkanı Mehmet Alpdündar da vardır. Alpdündar savcılıkça serbest bırakılmıştır"(*)

Ertesi gün yer alan bir haber tartışmayı sona erdirdi:

"Savcılık tarafından olay yerinden iki bin mermi kovanı toplatılmıştır. Mermi sayısının yüksekliğine rağmen, ölü sayısının azlığı ateşin havaya yapıldığına delil teşkil etmektedir. Savcı, grevin kanunsuz olduğunu söylemiş ve bütün ihtimaller üzerinde durulduğunu bildirmiştir."(**)

Ortalığı ilemeç ve açıklama furyasının sardığı sırada Kozlu, dikkatli gözlerin bakış alanından giderek sıyrılıyordu. Ortalık sakinleşmiş işçiler işbaşı yapmıştı. Bir vardiya işçileri ocaktayken diğer işçiler pavyonlardan çıkmayarak beklemeyi tercih ediyorlardı.

15 Mart pazartesi, gruplu işçilerin değişim günüydü. Çalışanlar köylerine dönecek, yeni işçiler gelecekti. Giden işçilerin ücretlerinin hesaplanmasında Akif Dicle ile EKİ Genel Müdürü arasında bir tartışma yaşandı. Dicle, işçilerin çalışmadıkları günlerin maaşlardan düşülmesi emrini verdi, ancak hesaplar yapılırken EKİ Genel Müdürlüğü'nden telefonla arandı. Genel Müdür işçilerin maaşlarının tam olarak ödenmesini emretti.

Dicle konuyla ilgili olarak şunları söylüyordu: "Ben bunun yanlış olduğunu ve böyle bir şey yapan idareye güvenimin de kalmadığını ve artık bu işle ilgilenmeyeceğimi Genel Müdür'e söyledim. Genel Müdür, 'Lütfen böyle düşünme, bu olayı bir an önce kapatalım' dedi. Benim emirlere uymaktan başka bir şansım yoktu. Benden yapmamı istenen şey yanlıştı. O gece istifa etmeye karar verdim."

(*) Aktaran, Doğan Katırcıoğlu, "Yeraltında Sesler Var", İstanbul 1993
(**) age

Dicle'nin unuttuğu bir şey vardı. İşçi temsilcileri ile bakanlar arasında yapılan görüşmede işçilerin işe gitmedikleri günlerin yevmiyelerinin tam olarak ödenmesi konusunda mutabakata varılmıştı. İşçiler bu taleplerini öne sürmüş ve yöneticiler de kabul etmek zorunda kalmıştı. Böylece ücretleri tam ödenen grevci, dönüşümlü işçilerin de ayrılmasıyla ocaklar sakinleşti, Kozlu biraz daha yatıştı. Üstelik sadece Kozlu değil, kaç gündür diken üstünde duran havzanın diğer bölgelerinde de eylem geriye çekilmişti. Ancak Kozlu dışındaki diğer bölgelerde maden mühendisleri işbaşında oldukları halde ocağa inmeyi hâlâ reddediyorlardı.

GREVİN KAZANIMLARI

Bu arada tüm hafta sonu ve pazartesi günü de süren görüşmeler sırasında işçi talepleri az çok formüle edilebildi. İşçiler hemen çözülebilecek taleplerde bulunmaktan çok, ısrarla genel durumun kötülüğünden yakınıyorlardı. Ücretlerle ilgili istemlerini de çelişkili ifadeler kullanarak anlatıyorlardı. Ne istedikleri konusunda net bir fikirleri yoktu ama sonuçta bu istemler şu şekilde biçimlendi:

1- Liyakat primlerinin dağılımı eşitsiz ve adil olmayan biçimde yapılmıştı. İşçiler beş milyon lira olan bu paranın dört milyonunun mühendislere ve çavuşlara verildiğini savunuyorlardı. Yukarıdaki paranın işçilere verilecek kısmı bütün işçilere eşit olarak dağıtılmalıydı.

2- Yeraltı işçilerinin, özellikle gruplu çalışan kesiminin (pek çoğu gruplu olarak çalışmaktaydı), ücretleri artırılmalıydı.

3- İşçiler, genel olarak mühendislerin ve iş amirlerinin kendilerine fiziksel olarak kötü muamele ve davranışta bulunduğundan şikayet ediyordu.

4- Çalışma saatleri çok uzundu, bazen 16-18 saati buluyordu. Buna rağmen kendilerine fazla mesai ücreti ödenmemekteydi.

Bu kadar çok çalışmalarına rağmen aldıkları ücretler şöyleydi: İşçiler sadece 11-13 lira yevmiye alırken, ustabaşıları 15-35 lira, mühendisler 70-138 lira günlük yevmiye alıyorlardı.

6- İşçiler önceleri uygulanan, ancak idarenin daha sonra kaldırdığı çocuk parası ve kumaş yardımı gibi uygulamaların da yeniden başlatılmasını istiyorlardı.

Bu istemlerden en önemlisi ücret artışı sorunuydu. Gruplu işçilerden bir bölümünün köylerine dönmeye hazırlandığı sırada beş milyon liranın nasıl dağıtılacağı ile ilgili karar da alındı. Yöneticiler, iki arkadaşlarının öldüğü olaylı günlerin işçilerin hafızasından bir an önce silinmesi için birtakım ödünlere razı olmak zorunda kalmışlardı. Grev sırasında köylerinde olan gruplu işçilerin diğer bölümü işbaşı yaptığında atmosfer, doğal olarak yumuşayacaktı ama, taleplerini savunurken uğradıkları cebri, dökülen kanı, yaralıları ve gözaltına alınanları geride bırakarak köylerine dönecek olan işçilerin bozulan morali gelecek için potansiyel bir tehdit kaynağıydı. Bu yüzden, ücret zammı; yöneticilerin, işçileri barışık tutmak için kabul ettikleri bir istem oldu. Böylece grevdeki önemli bir talep de karşılanmıştı. Bu, bir yandan da potansiyel tehlike karşısında duyulan korkunun da ifadesiydi. Havzadaki olağandışı sessizlik ürkütücüydü. Sanki ateş ve barutun yan yana durması gibi bir tehikeydi bu. En küçük bir ısınma patlamaya yol açabilirdi. Bütün "hava, normale döndü" tespitleri bu genel gerginliğin ortasında doğrusu hiçbir şey ifade etmiyordu. Sonuçta, ücretler konusundaki tartışmanın yöneticiler tarafından verilen küçük bir ödünle kısa kesilmesi zorunluydu. Bir küçük geri adımla uzlaşma sağlanacaktı. Bundan sonra bu türden eylemlerin olmaması için alınacak önlemler ise, ayrı bir konu olarak görülüyordu. İşçilerin eyleme yabancılaşması ve destekçilerin azalması için yasadışılık nitelemesinin gündeme getirilmesi, kitlenin töhmet altında tutulması bu bakımdan gelecekte olabilecekleri kontrol altında tutmayı hedefliyordu. Kışkırtıcı ve ajitatör temasının üzerine ısrarla gidilmesi de bu yüz-

dendi. İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan. işçi eylemlerinin nedenlerine ilişkin beş konu üzerinde durmuştu Birincisi, ücretlerin düşüklüğünden şikayetçi olan işçiler liyakat primlerinin dağılımından memnun kalmamışlardı. Bu liyakat primleri işletme idarecilerinin kararıyla onaylanmıştı ve işçiler bu kararın objektif olduğuna inanmamaktaydılar. İkincisi, işçiler genel olarak işletme idaresinden memnun değildi.

Üçüncüsü, eski sendikacılar işçileri kışkırtıp, provokasyona getirerek, kendileri gibi sendika yönetimine karşı davranışlarda bulunmaları için işçileri yönlendirmişlerdi.

Dördüncüsü, işçiler bazı ideolojilerin etkisi altında kalmış olabilirlerdi ve beşincisinde de diğer iki maddede olduğu gibi yine bir kışkırtmaya dikkat çekiyordu, işçiler bazı siyasi partilerin çatışmaları arasında kalmış olabilirlerdi.

Bakana göre demek ki, ağırlıklı etken dış faktörlerdi. İşçilerin kendiliklerinden isyan edeceklerini hiçbirinin havsalası almıyordu.

***

Türk-İş Genel Başkanı, Zonguldak'ta olduğu halde işçilerle görüşmemeye özen gösterdi. Maden İşçileri Federasyonu Başkanı Kemal Özer, madencilerin Demirsoy'un varlığından rahatsız olabileceklerini öngörmüş ve Demirsoy'u da bu yolda telkin etmişti. Demirsoy, pazar günü öğleden sonra Kozlu'ya gitti ve orada yerel yetkililerle ve tüccarlarla görüştü daha sonra yaptığı açıklamada mızmız bir ses tonu kullandığı hissediliyordu: "Ben ocaklara inmek istedim ama idare buna izin vermedi, bana benim orada istenmediğimi söylediler" diyordu. Yanlış da değildi; işçiler sendikacılara oldukça mesafeliydi. Kendilerinden birileri gibi görmüyorlardı onları. Türk-İş Genel Başkanı'nı istememeleri de doğaldı.

Çünkü Sendika Genel Başkanı da işçi eylemlerinin anlamı konusunda kamuoyunu yanıltıyordu. 15 Mart'ta yapılan Türk-İş

açıklamasında, işçilerin üzerine ateş açılmasının kınandığı satırların üstündeki bölümde, âdet olduğu üzere, provokatörlere işaret edilmeden durulamamıştı. Şunlar yazılmıştı:

1- Bu olaylara karışmış olan provokatörler, eğer varsa, bunlar mahkemeye çıkartılmalı ve bunların amaçları soruşturmalarla ortaya çıkartılmalıdır.

2- Türk işçi hareketinin önde gelen liderleri, olaylarla ilgili genel bir soruşturma açılması gerektiği konusunda kesin bir görüş birliği içerisindedirler.

3- Zonguldak olayları üzerine Türk işçi hareketi iki insanını yitirmiştir. Bu ölen iki işçinin anısı daima saygıyla anılacaktır.

4- Türk işçisi grevlerin, kanunların öngördüğü çerçeve içinde yapılması gerektiğine inanmakla birlikte, Anayasa ile güvence altına alınmış haklarının, herhangi bir şekilde, üzerlerine birlikler gönderilmesi ya da ateş açılması yolu ile geri alınmasına kesinlikle karşıdır. Türk işçisi böyle anlamsız bir şiddeti kesinlikle protesto etmektedir.

5- Olayların başlangıcından itibaren şefkat yerine kuvvet kullanılmıştır. İşçi psikolojisi ve konfederasyonumuzun görüşleri hiç dikkate alınmamıştır. Çalışma Bakanı'nın bazı gazetelerde yer alan açıklamalarında kullandığı "amele" nitelemesi ... işçilerin reaksiyonuna neden olmuştur.

6- İleriyi görmeyen yerel yöneticiler ve şirket yetkilileri olayların üzüntü verici boyutlar kazanmasına neden olmuştur.

7- Gerçekte Zonguldak olayları çok yönlüdür, yetkililer olaylarla ilgili derinlemesine inceleme yapmadan herhangi bir görüşün bildirilmesinin yanlış olacağı inancındalar, bu incelemelerden sonra biz de Zonguldak olaylarıyla ilgili ikinci bir deklarasyon yayınlayacağız.

Olaylarla ilgili ikinci basın açıklaması Başbakanlık'tan geldi. *"Bilindiği gibi, EKİ'de madencilerin yasal olmayan bir biçimde işbaşı yapmamaları sonucu üzücü olaylar meydana gel-*

miştir. Hükümet, barış ve düzeni korumak için yasaları uygulamaya kararlıdır. Ülkenin her neresinde olursa olsun hükümet, yasal olmayan olaylara izin veremez ve bu tür olaylara tolerans gösteremez. Bugün liyakat ücretlerinin dağıtılması metodu bu konuda sendikanın görüşünün alınmasına da dayanmaktadır ve uzun süreden beri bu şekilde yapılmaktadır. Bununla beraber liyakat ücretlerinin dağılımında kullanılan ölçütlerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Alınan karara göre, özellikle üretimde çalışan işçilerin bu dağılımdan yeterince paylarını alabilmeleri için bazı ek uygulamalarda bulunulacaktır. Gerçekten de hem işletme yönetimi ve hem de sendika, çalışan ve üretim artışına katkıda bulunan madencilerin refahının korunması için her türlü fedakarlığın yapılması gerektiği konusunda görüş birliği içindedir. Bu görüş doğrultusunda alınan karara göre taban değeri tespit edilmiş olan ücretler madenciler arasında kıdem ve performans gibi özellikleri de göz önüne alınarak eşit bir şekilde dağıtılacaktır."(*)

Başbakanlık açıklamasının Zonguldak'a telgrafla ulaştırıldığı sırada işletme yöneticileri ile sendika liderleri görüşme halindeydiler. Toplantıya TKİ Genel Müdürü Behsat Firuz, EKİ Genel Müdürü Muammer Kaymakçalan, Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy, Maden İşçileri Federasyonu Başkanı Kemal Özer ve Maden İşçileri Sendikası Başkanı Osman İpekçi katılıyordu. Toplantı bittiğinde ödemelerin nasıl yapılacağı sorunu ve işçilerin diğer talepleri konusunda bir karar alınmıştı. Buna göre ücret artışlarının ödenmesi etkili bir şekilde vakit kaybetmeden yapılacak, işçilerin çalışmadıkları günler için ücretleri ödenecek, işçilerin ücret artışlarının eşit bir şekilde dağıtılmadığı yolundaki şikayetler göz önünde bulundurulacaktır.

Zonguldak grevlerinin bu anlaşmayla sona ermesi üzerine Akif Dicle bütün mühendisleri odasında toplantıya çağırdı.

(*) Cumhuriyet, 16 Mart 1965

Dicle, mühendislere, "Bakın siz bugüne kadar can güvenliğiniz olmadığı gerekçesiyle ocaklara inmediniz, bugün ocaklara ineceğiz" dedi. Ona göre, işçilerin, köylerine mühendislerin kendilerinden korktuğu düşüncesi ile dönmemesi gerekiyordu. Bu yüzden, korkularının, köylerdeki diğer işçilerin ve aileleri için alay konusu olabileceğini söyledi.

Dicle, mühendisleri ikna etti. Hepsi ocak giysilerini giyip işbaşı yaptı. Kozlu'daki mühendisler ocakta üç saat kalıp dışarı çıktıklarında işletme müdürü onlardan bir şey daha istedi: "Ocak elbiselerinizi çıkarmadan ortalıkta biraz dolaşın ki, bütün işçiler sizin ocaklara indiğinizi görsünler."

O gün öğleden sonra işçiler, ücretlerini aldılar. Grup değişimi de başlamak üzereydi.

Grevci işçilerle yeni gelenler yine de birbirlerinden ayrı tutuluyordu. Grevciler, köylerine tren ve otobüslerle gönderildi. İşlerine bir ay sonra döneceklerdi.

Böylece eylem kadrolarının evlerine gidişiyle havza, grevin canlı anılarından arındırılmış oldu. Daimi işçiler ise gündelik hayatlarını sürdürmeye devam edeceklerdi.

Basında 16 Mart'ta yer alan bir haberde şunlar yazıldı: *"...Savcılık şimdiye kadar 111 kişinin ifadesini almıştır. Eski sendika başkanı Mehmet Alpdündar ile beraber nezarette bulunan sekiz kişi yeniden tevkif isteğiyle mahkemeye sevk edilmiştir. Bunlardan dördü tevkif edilmiş, Asliye Ceza Mahkemesi de Mehmet Alpdündar'ın tevkifine lüzum görmemiştir...*

İşletme Genel Müdürü Behsat Firuz ise dün eski sistem üzerinden liyakat zamlarının münavebeli işçilere ödendiğini, paralarını alan işçilerin köylerine gittiklerini söylemiştir.

Türk-İş Başkanı ve diğer sendika yetkilileri de dün liyakat zamlarının ödenmesiyle ilgili bir protokol imzalamışlardır. Zonguldak savcılığı, kitleyi birbiri aleyhine kışkırtıcı konuşma yaptığını ileri sürdüğü Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet

Ali Aybar'ın ifadesinin alınmasını kararlaştırmıştır."

Bir kısmı delil yetersizliğinden serbest bırakılan gözaltındaki işçilerin toplam 14'ü tutuklanmıştı. Önceleri Zonguldak Cezaevi'nde tutulan direnişçi işçiler, maden işçilerinin hapishaneyi basma ihtimali göz önünde bulundurularak, Balıkesir Cezaevi'ne nakilleri düşünülmüş, Balıkesir Cezaevi'nin buna uygun olmaması nedeniyle tutuklular Bolu Cezaevi'ne nakledilmişlerdi. Direnişçi işçilerin yargılanması Balıkesir Ağır Ceza Mahkemeleri'nde sürdü.

Mahkeme kayıtlarına göre 46 kişi yargılandı. Tutuklular hakkında iddia edilen suçlar ise şunlardı:

1- Gayrikanuni grev, greve teşvik ve iştirak, toplantı ve gösteri yürüyüşü kanunlarına muhalefet,

2- Çalışma ve iş hürriyetini tehdit,

3- Hükümet kuvvetlerine mukavemet,

4- Öldürmeye tam teşebbüs,

Tutukluların bir kısmı 5 ay sonra salıverildi. 3 Ağustos 1966 tarihinde 780 sayılı kanunla çıkan Af Yasası, 9 Ağustos 1966'da Resmi Gazete'de yayınlandıktan sonra yürürlüğe girdiğinde dosya da kapandı.

DİRENİŞİN ARDINDAN

MEHMET ÇAVDAR'A AĞIT

Ala şafak saat üçtü
Uyanmak güçtü
Karanlık uykusundan yoksulluğun
Ezilmiş bir düştü
Çavdar Mehmedin düşü.

Kalktı, giyindi şapkası
Sarı kömür madenci şapkası
İnceltmişti büsbütün ve de karartmıştı
Sarı solgun yüzünü
Gözlerinin buruşuk üzümünü.

Kuşluk vakti şimdi karısı
Ve bebesi kalkmışlardı tan ağrısı
Yoksulluk sinisinin çevresinde
Yolların ardından gelecek
Köylü babayı bekleyerek.

Mehmet de oturdu kuşluk aşına
Uğrun bir gürültüde, sofra başına
Geldi üç kurşun
Uzandı toprağa, kaşığında bitmişti gün
Şapkası kanlı çorba tasıydı ölümün.

Yaşarken yalnızdı ve ölümünde yalnız
Üç yüz altmış beş günde yalnız
Duymadı ağıdını kimse, yol türkünü

Gürültüler arasında bir kadın kimsesiz
Çağırır adını kavak karanlığında sessiz sessiz

Sesi duyulmayan milyonlardan biri
Bir kadının dilinde ağıda girdi
Yürüdü arkasız ve kimsesiz kalabalıklardan
Vardı gitti eşit kapılı ölümün yanına,
Bir, Tanrısal adalet ondan yana!

Ceyhun Atuf Kansu

Kanla bastırılan Zonguldak 1965 grevi, hem havzadaki ilişkileri hem de devletle işçi sınıfı arasındaki ilişkileri etkiledi. İşçilerin iki kayıp karşılığında elde ettiği kazanımlar ve eylemin Türkiye çapındaki yankısı 1965'ten sonraki süreçte gündeme gelebilecek benzer olaylara hazırlıklı olunması konusunda devlet için uyarıcı bir rol oynadı. Sonuçta grev, işçi eylemleri, gösteriler ve direnişler gibi toplumsal olaylara yönelik, devletin ihtiyaç duyduğu kimi düzenlemelerin yapılması konusunda bir kalkış noktası oldu; havzanın her bakımdan kontrol altında tutulmasını gündeme getirdiği gibi, müdahaleyi kolaylaştıracak araçların da hayata geçirilmesini kolaylaştırdı. Toplum polisi denen aygıt bu dönemden sonra kuruldu.

Grevin yol açtığı sonuçlardan biri de sendikal ayrışmanın derinleşmesiydi. Zonguldak, Türk-İş yöneticileriye muhalefetin ayrışması sürecinde önemli bir etken oldu. Sendika içindeki muhalefet bir süre sonra, başka gelişmelerin de eklenmesiyle DİSK'i kurmak üzere toparlanmaya başlayacaktı.

Hem işçilerin hem de devletin yeniden mevzilenmeye duyduğu ihtiyaç diğer toplumsal katmanların da konumlarını etkiledi. 1965 grevi, gençliğin ve aydınların işçi sınıfının sorunlarına ilgi gösterdiği, devlet saldırısını kınadığı ilk olaydı.

Devrimci sloganların yaygınlık kazandığı, kitlelerin hareketliliğinin arttığı, politikleşmeye doğru yönelimin hızlandığı 1968 döneminin öngününde meydana gelen Zonguldak olayları bu sürece bir ilk hazırlık da olmuştur. 1965 öncesindeki uzun sessiz

dönemle, muhalefetin yükseleceği '70'li yılların başındaki eylemler arasındaki bir ara halkadır Zonguldak grevi. Öte yandan da TİP'le birlikte tezahür eden politikleşmenin etkilerinin de hissedildiği bir eylemdir bu. Devlet, Zonguldak grevini, partinin etkisini ve yönlendiriciliğini bahane ederek TİP'le mücadele etmenin vesilelerinden biri haline de getirmiş, işçi sınıfının politikleşmesinin önünü kesmek için TİP etkisini veya komünist parmağını abartarak gündeme getirmiştir. Güdülen amaç, işçi sınıfıyla TİP'te örgütlenen politik önderleri arasında kopukluk yaratmak ve havzada gerçek bir yalıtım sağlamaktır. TİP'in Zonguldak grevinde doğrudan hiçbir etkisinin olmamasına karşın provokasyon iddiaları sürekli yinelenmiştir.

En büyük işçi sendikaları konfederasyonu Türk-İş ise, grev sonrasında iki ayrı açıklama yayınladı. Birincisi 15 Mart 1965 tarihini taşıyordu. Bu bildiride işveren ve devlet güçleri göstermelik bir biçimde suçlanıyordu. Göstermelikti, çünkü Türk-İş'in bu dönemde işçiler lehine herhangi bir etkin tutumu olmadı. 1961 yılında TİP'in kurulmasından sonra devlet destekli Türk-İş içinde ortaya çıkan muhalefetin oluşturduğu tehdit nedeniyle uykuları kaçan sendika yöneticileri, 13. Kongre'de konfederasyona üye olduklarından bu yana kendilerini destekleyen ZMİS yöneticileri hakkında da herhangi bir eleştiride bulunmadılar. Zaten ZMİS içinde eski yönetici Mehmet Alpdündar ile yeni yöneticiler arasında süren gerginlikte ikinciler lehine taraf tutuyorlardı. Alpdündar'ın düşürülmesiyle ilgili ayak oyunlarında da seyirci kalmışlardı. Direniş sırasında işçilerin ZMİS yöneticilerine tepki göstermesini de dikkate almadılar. Devlet-İşveren-Türk-İş-ZMİS ittifakı güçlü bir biçimde kurulmuştu.

Türk-İş'in bu tavrı ve sendika içindeki muhalif eğilimler ortaya yeni çıkmamıştı. Konfederasyondaki ilk başkaldırı, direnişten iki yıl önce Türk-İş 4. Bölge temsilcilerinden gelmişti. Sosyal adalet düşüncesini savunan 4. Bölge temsilcilerinin

daha etkin bir rol oynamaya başlaması, Türk-İş yöneticilerini tedirgin etmekteydi.

Temsilciler 4. Bölge yetki alanında "Güney Bölgesi İşçi Sendikası Konseyi"ni oluşturduklarında konfederasyon yöneticileri hemen 4. Bölge temsilcilerinin yetkilerini geri aldı. Ancak bu olay sessiz sedasız geçiştirilemedi. Güney bölgesi sendikalarının 23 temsilcisi bir toplantı yaparak, Türk-İş'e karşı yeni bir görüş ileri sürdükleri bir bildiri yayınladılar. 17 Şubat 1963'te yayınlanan bildiride, *"Türk-İş yöneticileri kendi müessesemizde bize ihanet etmektedir. Birleşmiş ve tek bir varlık olan bizleri parçalamak gayesi gütmektedir. Bundan böyle Türk-İş icra heyetini tarihi sorumluluğuyla başbaşa bırakıyoruz"* (*) diyorlardı.

Türk-İş'in 1. bölge temsilciliğine bağlı 45 sendika yöneticisi, 1965 grevinin ertesinde Bölge Temsilcisi İsmail Topkar'ın başkanlığında toplanarak öldürülen işçiler için saygı duruşunda bulundular ve işçilere silah çekilmesini protesto ettiler. Sendikacılar, Çalışma Bakanı'nı da istifaya davet ediyorlardı.

Böylece Türk-İş içindeki çatışmalar derinleşti. İşçi sınıfının siyasi bir güç olarak ortaya çıkması gerektiğini öne süren konsey, Türk-İş'e alternatif olan ilk ciddi muhalefet grubuydu. Bu gelişmelerden sonra birçok sendikacının TİP'e üye olduğu gözlendi. Aslında bu süreç 62 gün süren Kavel grevi sırasında başlamıştı. Sendikaların politikayla ilişkisinin olup olmaması konusunda süren tartışmalar Kavel grevinden sonra bir saflaşmaya zaten yol açmıştı. İki işçinin öldürülmesinden sonra bu tartışmalar yoğunlaştı.

Politikaya ilginin artması, toplumun diğer kesimlerinde de görüldü. Gençlik, sendikaların ve TİP'in panellerine ilgi göstermeye başlıyor. Birçok bilimadamı işçi sınıfının siyasete etkinliğini koymasını savundukları konferanslar veriyordu. Zonguldak grevi ise, bu giderek politikleşen atmosfer içinde ger-

(*) Kemal Sülker, "Sendikacılar ve Politika"

çekleşmiş, şimdiye dek sadece kuramsal olarak savunulan işçi sınıfı politika ilişkisinin yeniden ve somut olarak talep edildiği bir deney olmuştu.

Diğer yandan devlet de TİP'i ve işçi sınıfının politik faaliyetini savunanların giderek artan etkisini köreltmeye çalışmaktaydı. O yüzden Zonguldak grevlerinde iki suçlu teşhis edildi. Biri sendikal faaliyetteki çelişki diğeri de bu çelişkinin kaynağı olduğuna dair imalarda bulundukları TİP'ti. Bu, Zonguldak düzeyinde Mehmet Alpdündar ve Osman İpekçi arasındaki bir çelişkiye indirgenmiş, işçileri Alpdündar'ın kışırttığı öne sürülmüştü. İpekçi ise işçileri kışkırtanın TİP olduğunu iddia eden güruha katılıyordu.

7-14 Mart 1966 tarihinde yapılan Türk-İş'in 6. Genel Kurulu'nda Yol-İş delegesi Şaban Erik'in Zonguldak madenci direnişi konusunda kendisini suçlaması üzerine "bu hareket basına ve kamuoyuna aksettirildiğinin tersine, basit işçi hareketi değildir" diye konuşmaya başlayan Osman İpekçi, sözlerine şöyle devam etmişti: "49.300 işçinin çalıştığı bu işyerinde patlak veren ve iki işçimizin şehit edilmesiye sonuçlanan bu olayları bugün yani birinci yıldönümünde açıklamak isterim. 9 Mart 1965 gecesi saat 23.21'de otelde odamda yatmaktayken telefonla uyarıldım. Karadon bölgesinin Kilimli mevkiindeki ocağa gece vardiyasındaki işçilerin inmemekte ısrar ettiği bana bildirildi. Gecenin o vaktinde diğer yöneticilerle temas imkanı kuramadan arabayla derhal vaka mahalline gittim... Durum, basında çıktığı gibi değildir. Zonguldak olaylarına sendikacılar arasındaki rekabet sebebiyet vermemiştir. İşçi, sendika liderlerine karşı ayaklanmamıştır. Zonguldak olaylarından önce işçiyi tahrik eden bildiriler dağıtılmıştır. İşçi Partisi böyle beyannameler dağıtmıştır. Parlamentoya sesleniyorum, beyefendiler bir yıl geçti. İki işçim şehit oldu. Neresidir bunun katilleri neden bulup çıkartmıyorsunuz?"

İşçiler herhangi bir politik yönendirmeden yoksun ve kendi-

liğinden olarak kalkıştıkları bu eylemle ilgili olarak TİP'in kışkırtmasına gelmekle suçlanıyorlardı. Böylece hem TİP hem de işçiler töhmet altına alınmaya çalışıldı. TİP kurucuları arasında sendikacıların bulunması, toplumun diğer kesimlerinde işçi eylemleriyle ilgili yanılsamaların geliştirilmesi sürecinde özenle işleniyordu. Ama bu sonradan görüleceği gibi, TİP'in artan etkisinin önünü kesmeyi başaramadı.

1965 Zonguldak grevi sonrasında Türk-İş içindeki tartışmalarda öne çıkan iki isim Genel Sekreter Halil Tunç ve hem Lastik-İş Sendikası'nın Genel Başkanı, hem de TİP'in Genel Sekreteri Rıza Kuas olmuştu. Rıza Kuas'ın yanı sıra Kemal Türkler, İbrahim Denizcierler, Avni Erakalın, Şaban Yıldız, İbrahim Güzelce, Kemal Nebioğlu gibi sendikacılar da TİP kurucuları arasında yer almışlardı. TİP kuruluşuyla ilgili tüzük; Kemal Türkler, Avni Erakalın ve Rıza Kuas tarafından imzalanarak 13 Şubat 1961 yılında İstanbul Valiliği'ne verilmişti. TİP'in kuruluşu Türk-İş içindeki çatlakları derinleştiren bir faktör olurken, sendikanın partiler, üstü politika yapması gerektiğini öne süren yöneticileriye ayrışmanın da koşullarını olgunlaştırmıştı.

Rıza Kuas, Zonguldak grevinde üzerlerine ateş açılan işçilere gerekli desteği vermedikleri için Türk-İş yöneticilerini suçluyordu. Üstelik Halil Tunç'la da bu meseleyi yüzyüze konuşmuştu.

Tunç ise "gerekli destekten TİP'in ne anladığını" soruyor ve "ne yapmamızı istiyorsunuz" diyordu. Bu soruya TİP Genel Sekreteri'nin verdiği yanıt oldukça önemliydi: "İşçinin de askerlere ateş ettirilmesi."

Sözün önemi şuradan geliyordu; bundan sonra Türk-İş, muhalefeti, 'ihtilalci sosyalizm'i savunmakla suçlayacaktı. Halil Tunç bu konuşmayı teybe alarak basına sızdırmış, muhalefeti yıpratmanın aracı olarak kullanmıştı. Halil Tunç ve Rıza Kuas arasındaki kavga, Türk-İş'in Ankara Sıhhıye'de yaptırılan Genel

Merkez binasına ABD'nin dört milyon lira yardım yapması üzerine şiddetlendi. İnşaatın önüne Türkiye'yi ABD ile el ele gösteren bir de afiş asılmıştı. Oysa 275 sayılı Sendikalar Kanunu'na göre, yardım alınacaksa bu, eğitim amaçlı olmalıydı. ABD'nin yaptığı yardım, sendikacılık anlayışı konusunda ayrışmaya yol açtı. Halil Tunç'un "ihtilalci sosyalist" suçlamasına karşın muhalefet de Türk-İş yöneticilerini Amerikancı sarı sendikacılık yapmakla eleştiriyordu.

Tunç, Amerikan işyerlerindeki sözleşme uyuşmazlıklarına arabulucu olarak gittiği İzmir'de Rıza Kuas'ın, teybe aldığı konuşmalarını kanıt göstererek askere karşı işçiyi isyana teşvik ettiğini ileri sürdü. Rıza Kuas da bunun üzerine bir basın açıklaması düzenleyerek Tunç'u protesto etti.

Kuas, Zonguldak olaylarında gerekli müdahaleyi yapmayan Türk-İş'i birinci dereceden suçlu ilan ediyordu:

"Amerika'nın ve uluslararası kapitalizmin menfaatlerini korumak için kurulmuş olan AID'den para yardımı alarak Türk-İş, iç ve dış sermayedarlara karşı bağımlı hale düşürülmüştür."

Bu tartışmanın hemen ardından, toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine Kristal-İş Sendikası'na bağlı Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası'nda grev başladı. Önceleri grevi destekler gibi görünen Türk-İş daha sonra işveren konfederasyonu ile bir protokol imzalayarak grevi durdurdu. Bu protokolden sonra başlayacak olan grev, kanunsuz ilan edilerek sendikanın desteği de çekildi. Protokolde, grevi durduran işçilere işverenin 600 lira yardım yapılacağı da kaydedilmişti.

Türk-İş'in bu tavrı karşısında Petrol-İş'ten Ziya Hepbir, Maden-İş'ten Kemal Türkler, Lastik-İş'ten Kemal Ayav, Basın-İş'ten İbrahim Güzelce, Tez Büro-İş'ten Muzaffer Gökçeoğlu inisiyatifiyle bir grevi destekleme komitesi kuruldu. Türk-İş yöneticileri açısından bu, hazmedilebilecek bir olay değildi. Destekçi sendikalar ve yöneticileri onur kuruluna sevk edildi. Onur

kurulundan çıkan karara göre de Petrol-İş 15 ay, Maden-İş 6 ay, Lastik-İş ve Basın-İş üçer ay süreyle geçici olarak ihraç edildi.

Paşabahçe greviyle ilgili gerilimler sürerken başka birçok işyerinde de toplusözleşme görüşmeleri uyumsuzlukla sonuçlanmıştı. Bazı işyerlerinde de grevler sürüyordu. Türk-İş yöneticilerinin bu tutumu bütün bu süren ve başlamak üzere olan grevlerin etkisini önemli ölçüde zaafa uğratacak bir nitelik taşımaktaydı. İhraç edilen dört sendika, çözümü 15 Temmuz 1966'da Sendikalar Arası Dayanışma anlaşması yapmakta buldu. Türkiye Maden-İş, Basın-İş, Gıda-İş ve Lastik-İş sendikaları tarafından imzalanan anlaşma kamuoyuna bir bildiriyle duyuruldu. Bildiride, *"İşçi sınıfı içinde birtakım emek sömürücüleri, çok müsait buldukları bugünkü ortam içinde sosyal ve ekonomik sorunlarımızın çözümü için değil, kişisel çıkarları için yeni yeni sendikalar kurmuşlar veya mevcutlardan bir kısmını ele geçirmişler, böylece işçinin gücünü parçalamak için çalışan işverenlerin bu niyetine, bilerek veya bilmeyerek yardımcı çabalara girişmilerdir. Bugün Türkiye'de işçi sendikalarının sayısı bilinmez hale gelmiştir. İlk bakışta Türk-İş'in çözümlemesi gerekli gibi görünen bu sorunlar karşısında, işçi sendikalarının her şeyi Türk-İş'ten bekleme anlayışı noktasından hareket ettikleri ve kendi kapısının önünü süpürür durumda kaldıkları için, çözümlenmesi güç bu sorunlar önünde kendi güçlerini aşan kuvvetlerle mücadele etmek zorunluluğunda kalmışlar ve kalmaktadırlar"* deniyordu.

Kendi aralarında dayanışma anlaşması imzalayan sendikalar, grevdeki işçilere para yardımı yapmaya ve grevleri desteklemeye başladılar.

Bütün bu gelişmeler DİSK'in doğuşunu hazırlamıştı. DİSK kurucuları sonradan niçin Türk-İş'ten ayrılmak istediklerini açıklarken, yayınladıkları raporun *"Türk-İş bütün haklı grevlere karşı çıkmıştır"* adlı bölümünde Türk-İş'in ihanetini belgeler-

ken ele aldıkları örneklerden biri de 1965 Zonguldak maden işçileri direnişi olacaktı. Raporda, *"Zonguldak maden işçileri 60 kuruşluk zam için grev yapmış. Türk-İş bu grevi komünist tahriki olarak nitelendirmekten sakınmamış, ama iddiasını ispat edememiştir"* ifadesi yer alıyordu. DİSK kurucuları, Türk-İş'in bir işçi örgütü olmaktan çıktığını ileri sürmekteydiler.

Rapor şu şekilde bitiyordu:

"Türk-İş içinde kalarak, yönetimi işçiden yana olanlara devretmek yolları artık tamamen tıkanmıştır. Türk-İş; çıkarcı sendikacılığın, israfın ve yerli-yabancı sömürücülere hizmetin temsilcisi olmuştur. Bu bakımdan Anayasa'da yer alan işçi haklarının savunucusu ve işçilerin her bakımdan rahat bir hayata kavuşması mücadelesinin öncülerinden olan devrimci sendikalar, Türk-İş Konfederasyonu adı altındaki kuruluşun üyesi kalmaktan utanç duymaktadır. Bir an önce bu duruma son verilmesi için, Türk-İş'ten ayrılma kararı alınması gereklidir."

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) 13 Şubat 1967 yılında, Türkiye Maden-İş, Gıda-İş, Lastik-İş, Basın-İş, Maden-İş sendikaları tarafından kuruldu. Bu sendikaların genel başkanları; Mehmet Alpdündar, Kemal Nebioğlu, Rıza Kuas, İbrahim Güzelce ve Kemal Türkler'di.

Böylece Zonguldak grevleri sırasında Türk-İş'in gösterdiği ihanet tutumu, bu konfederasyonun bölünmesine kadar gitti. Zonguldak sonrasındaki grevlerde de aynı tutumu benimseyen Türk-İş ağaları, işçileri, işveren ve devlet karşısında yalnız bırakarak satış sözleşmelerini onayladı. İki yıl süren ve başlangıçta Halil Tunç ve Rıza Kuas arasında süren kavga giderek genişledi ve grevin gündeme geldiği her dönemde alınan tavır bir turnusol kağıdı işlevi gördü.

Zonguldak grevinin yol açtığı ikinci sonuç da toplumsal muhalefete karşı devletin yeniden mevzilenmesiyle ilgiliydi. İşçilere şiddet kullanılması birçok parti yöneticisi tarafından kınandı

ama birtakım öneriler de getirildi. Şiddet kullanımı, devletin zaafiyetinin göstergesiydi ve devletle işçi sınıfı arasındaki çelişkiyi keskinleştirmiş, iktidara güveni sarsmıştı. Yöneticiler, devletin bir güven bunalımının ortasına düşürdüğü için şiddet kullanılmasını eleştirmeye başlamışlardı. Ama bazı önlemlerin de alınması gerektiğini düşünüyorlardı.

Bülent Ecevit'in 14 Mart 1965 tarihli Milliyet gazetesinde yayınlanan makalesindeki ifadeler iginçti:

"Grevdeki işçi, askerle karşı karşıya getirilmemelidir, bu faydasız ve çok tehlikeli çareye hiçbir vakit ihtiyaç duyulmaması için de, önceki hükümetin hazırlamış olduğu 'Toplum Zabıtası' kanun tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ilk iş olarak kanunlaştırılıp kimsenin burnunu kanatmaksızın büyük taşkın toplulukları düzen içine sokabilecek zabıta kuvvetleri yetiştirilmelidir.

Çalışma hayatımızın barışçı temeller üzerine kurulan yapısına ilk defa kan karıştı. İşçiler ilk defa böyle bir olayda şehit verdiler. Askerden, işçiden, yöneticiden yaralananlar oldu.

Eğer bütün bu olanların acıları, kırgınlık ve küskünlüklere hele bir düzen değişikliğine yol açarsa gelecekten çok korkulur. Ama bu acılar, bu yaslı olaylar düzeni daha iyi işletme uğrunda işçilerden yöneticilere sendikalardan hükümetlere kadar herkes daha çok gayret verir, yol gösterirse bu demokratik, bu barışçı bu insanca düzen kurulur"

Ecevit'in bu uyarı ve önerisi gelişigüzel yapılmamıştı. 1960 darbesiyle demokratik bazı açılımlar gerçekleştirdiği öne sürülerek halkın gözünde olumlu bir imaj kazanması sağlanan ordunun, işçi eylemlerinde ya da muhalefete karşı kullanılmasının sakıncaları ortaya çıkmıştı. Kozlu'ya denizerlerinin çağrılması ve bunların kitleye ateş açması, ordunun sınıflarüstü görünümünü zedelemekteydi. Bu da yönetimin işini zorlaştıracaktı. Askerler halkla doğrudan karşı karşıya gelmemeli, bu işi başka kurumlar

üstlenmeliydi. Devletin bu ihtiyacı, toplum polisinin kurulmasının önkoşulu oldu. Devlet, muhalif eylemlerin gelişmesiyle birlikte ileriki yıllarda toplum polisinin de yetersiz kaldığını görerek Çevik Kuvvet, Özel Tim gibi oluşumları kurma yoluna gidecekti.

Toplum polisi benzeri talepler 1965'ten sonra gündeme gelen grev ve direnişler sırasında da dile getirildi. Bürokratlar, devletin işçi eylemleri karşısında hazırlıksız yakalanmaması için neler yapılması gerektiğini tartışıyorlardı.

'68 grevinden sonra TKİ Genel Müdürü Behsat Firuz, Başbakan Süleyman Demirel'e gizli ibareli bir mektup göndererek, Zonguldak'la ilgili bazı önerilerde bulundu. Firuz, havzada bundan sonra ortaya çıkacak olayların önlenmesi için polisin güçlendirilmesi ve işçilerin miliyetçi ideojiyle donatılmasını öneriyordu. Mektupta şunlar yazılmıştı:

Sayın Süleyman Demirel
Başbakan
Ankara

"... Zonguldak kömür havzasında zaman zaman vukua gelen ve bazen vahim neticeler arz edecek durumlara giden hadiseler, alakalı makamlara gerekli bilgiler devamlı surette verilmektedir. Ancak: 1963 senesinden beri Zonguldak havzasında teknik bakımdan en küçük mevkiden en yüksek mevkiye kadar kademe kademe yükselerek çalışmış bir insan olarak havzanın hususiyetleri ile olayların sureti cereyanları ve bunlar hakkında alınması mümkün olabilecek bazı tedbirleri şahsen zatı devletlerine arz etmeyi faydalı ve vazife telakki ettiğim için bu muhtırayı takdim etmekteyim.

(.....)

Maden işçisi her türlü telkine hazır ve müsteyit durumdadır. Kendisinde uyandırılacak herhangi bir haksızlık düşüncesi bu

işçiyi çok sinirlendirmekte ve bir anda her türlü makul ölçüyü kaybetmesi mümkün olmaktadır. ...Zonguldak'ta Zonguldak Maden İşçileri Sendikası 20 seneden beri Zonguldak işçisinin tabii sendikası olmuş ve nitekim Türkiye'de ilk toplusözleşme bu sendika ile işletme tarafından imzalanmıştır. Hal böyle normal giderken bir valinin basiretsizliği yüzünden eski başkan ve ekibinin bu sendikadan tasfiyesini intaç etmiş mücadele hızlanmış ve tansiyon bugünkü azami seviyeyi bulmuştur. 1967'deki durum Mehmet Alpdündar ve ekibi tarafından kurulan *Türkiye çapındaki Maden işçileri sendikası tarafından kurulan* Türkiye çapındaki Maden İşçileri Sendikası havza ile geniş ölçüde alakalanmaya başlamış ve eski sendikayı sarı sendika ilan ederek faaliyete ve mücadeleye geçmiş bulunmaktadır. Bugüne kadar olan durum, Mehmet Alpdündar sendikasının yakın bir istikbalde büyük çapta muvaffak olacağını göstermektedir. Son Kozlu olayları da eski sendikanın işçi üzerinde hiçbir tesiri kalmamış olduğunu, bu sendikaya mensup işçi liderlerinin işçinin karşısına çıkmakta çok tereddütlü olduklarını ve işletme idarecilerinin ısrarı ile işçinin karşısına çıktıkları yerde dahi, maalesef işçi tarafından susturulduklarını hatta kovulduklarını göstermiş bulunmaktadır. İşçi kütlesi ve sendikaların bulunduğu her yerde kanuni olmamakla beraber tabii bir alaka neticesinde mevcut olan politik alaka, havzada en geniş şekilde mevcuttur... İşçi Partisi'nin havzaya istikbalde tam manasıyla el atacağını ve burada huzursuzluk için gerekli ortamı ve gerekli teşkilatı yaratacağına inanmak icabeder.

Bilinmektedir ki: Son senelerde diğer vatandaşların olduğu gibi işçinin de gittikçe sabitleşen bir nispette muayyen siyasi partilerin malı oldukları görülmektedir. Bunları buralardan diğer ve karşı siyasi kanaatlere çekmek mümkün görülmemekte ise de, siyasi kanaatler dışındaki hususiyetlerde ayrıntılar yapmak suretiyle bunları bölmek ve bu meyanda işçileri bu yönlerden esas

partilerin dışına çekmek ve yeni bir temayüle hizmet eder hale getirmek çabaları havzada harekete geçmiş bulunmaktadır.

Bütün bu şartlar altında havzada meselelerin çözümleri çok zor olmakta, burada havzada vazife görecek idarecilerin Türkiye'nin diğer yerlerindekinden çok farklı bilgi ve basirete haiz kimselerden olması zorunluluğu doğurmaktadır. Herhangi bir idarecinin Türkiye'nin diğer bir mıntıkasında ehemniyet addetmeyecek olan bir taktir farkı, havzada maalesef büyük neticeler doğurmaktadır.

(.....)

Tedbirler:

1- Havzada bir toplum polisinin bulundurulması şarttır.

2- Havzaya atanacak vali, emniyet müdürü, jandarma komutanı ve MİT başkanı önce hükümetin politikasına ayak uydurmalı, saniyen işletme ile işbirliği yapmalı.

3- Havzada yolların acilen yaptırılması.

4- Havzaya ya da yakın bir mahallinde askeri birlikler bulundurulması.

5- Sendikalar kanununun patronlar lehine değiştirilmesi.

6- Grev kanununda sendikayı sorumlu tutacak kısıtlamalar yapılması.

Bir taraftan bu tedbirler alınırken diğer taraftan havzada işçileri birleştirici bir unsur olan milliyetçi hareketin selahiyetli kimselere konferanslar da verdirilmek suretiyle havzada bozulmuş olan disiplinin ihyası çalışmalarının da muvafık olacağı kanaatında bulunduğumu arz ederim.

Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu
Genel Müdür
Behsat Firuz

Behsat Firuz, işçilere karşı alınacak önlemlerde EKİ ile devletin koordinasyonlu çalışmasını istemekte, bütün havzanın gü-

venlik güçlerinin kontrolü altında tutulmasını hatta birliklerin "gerektiği anda" en rahat ulaşımının sağlanabilmesi için yolların yapılmasını talep etmekteydi.

Devlet, gelen öneriler doğrultusunda birtakım önlemler almaya hazırlanırken çeşitli kesimler de Zonguldak eylemine destek veriyor ve iki işçinin katledilmesini kınıyordu. Böylece eylemler sadece havzayı ilgilendiren bir boyutta kısılıp kalmadı. İstanbul'da öğrenci gençlik, grevcileri destekleme tutumuna girdi ve aynı görüşteki birkaç sendikayla birlikte ortak bir bildiri yayınladı.

Bildiride şöyle deniyordu: *"İnsanca yaşama hakkı hiçbir kişinin hiçbir sınıfın tekelinde değildir. Çalışan ve tüketen herkes mutlu olmak hakkına sahiptir. Köleler ve onların efendilerinin devri, insan aklının ve ahlakının zayıf çağları olarak her gün biraz daha geride kalmıştır, kalmaktadır ve kalacaktır.*

Türkiye büyük meselelerle karşı karşıyadır. Milli gelir dağılışındaki adaletsizlikle, okuma yazma bilenlerin azlığı ile hastalık, ölüm, pahalılık ve hastalık oranlarıyla çağdaş dünyanın en geri kalmış ülkelerinden biridir. Türk insanı yoksulluğun ve çaresizliğin bunalımıyla kıvranmakta, Türkiye, iktisadi ve ahlaki bir buhran içinde bulunmaktadır.

İşçileri kurşunlayarak hiçbir şey halledilemez. Hiçbir meseleye çözüm getirilemez. Ancak içinde yaşadığımız buhran artırılır. Haklarını arayan insanları kurşunlamak hiçbir demokratik düşünceyle bağdaşmaz. İkide bir, birtakım esrarengiz tahriklerden bahsetmek, olayların temelinde yatan derin gerçekleri kavramamak demektir. Türk işçisi vatanseverdir. Yıllar yılı savaşlarda onun kanı akmıştır. Gözümüzün gördüğü her şeyi: Yolları, evleri, fabrikaları, yediğimiz-içtiğimiz her şeyi onun akan kanına ve terine borçluyuz. Kendi maaşlarına bir çırpıda zam yapan efendiler; toprağın derinliklerinde kan ter içinde çalışan ciğerleri kömür tozuyla dolu insanın, bir günde üç çocuğu birden

ölen ananın, iş bulamayan genç sapasağlam işsiz delikanlının acısını ve çaresizliğini anlamak zorundadır. Görevleri bu acılara ve çaresizliklere çözüm getirmektir.

Türk halkı her şeye rağmen uyanmakta, meselesine çözüm istemektedir. Tarihi uyanış kurşunla durdurulamaz."(*)

Türkiye Petrol İş Sendikaları Federasyonu
Başkan Mehmet Kılınç
Siyasal Bilgiler Fakültesi Fikir Kulübü A.
Ümit Hassan
SBF Talebe Cemiyeti Başkanı
Ömür Sezgin
Türkiye Basın-İş Sendikası Genel Başkanı
Hüseyin Korkmazgil
Hukuk Fakültesi Öğrenci Derneği 2. Başkanı
Erol Ertuğrul
Türkiye Yapı-İş Federasyonu Başkanı
Tahir Öztürk
Pancar-İş Sendikası GB.
Hilmi Kasım
Tür. Sağ. İş. Sen. Genel Bşk.
Fatih Kuzudişli
Türkiye Motor-İş Sen B.
Fikri Altay

Bu bildiri, gençliğin işçi hareketiyle yakınlaşma eğiliminin tarihsel bir belgesi niteliğindeydi. Uyanış halindeki gençlik kitlesi, kısa bir süre sonra uluslararası platformda yükselecek olan devrimci hareketin rüzgarını şimdiden arkasında hissediyor gibiydi. Basına, Zonguldak olayları ile ilgili sansür uygulayarak havzadan grevle ilgili hiçbir haberin gazetelere girmemesini sağlayan siyasi iktidarın tutumuna karşın Zonguldak, diğer sen-

(*) Prof. Dr. M. Şehmuz Güzel, "Türkiye'de İşçi Hareketi-Yazılar Belgeler", s. 309

dikaların ve öğrencilerin dikkatini çekmişti. Zonguldak'taki gelişmeler ilgiyle izleniyordu. Çünkü Kozlu'daki grev bundan sonra olacakların da sinyalini vermiş, Zonguldak işçilerinin girdiği rotayı haber vermişti. Satılmış'la Mehmet'in ölümünden sonra havzada hiçbir şeyin eskisi gibi sürmeyeceği, işçilerin eski işçiler olmayacağı çok açıktı.

Grevin ilk sonuçlarından biri, Kozlu'nun anısını unutturmaya ve unutmaya çalışan EKİ bürokrasinin yumuşama politikası oldu. Küfür ve dayak bir süre için azaldı. EKİ yöneticileri daha yeni yatışmış bir yanardağın yeniden lav püskürtmeye başlayabileceği olasılığını göz önünde bulundurarak oldukça temkinliydiler. Yeraltında, grevin hafızalardaki izini silmeye yönelik bir hoşgörü atmosferinin yaratılması için yoğun bir çaba vardı. Ama bu unutuşun sağlanması için hatırlatıcı bütün etkenlerin silinmesi, yeni bir organizasyonun yapılması gerekiyordu. Bunun için TKİ, EKİ'de bütün bölge müdürleri değiştirildi. Sorunların, işçilerle karşı karşıya getirdiği yöneticiler havzadan gittiğinde yeni bir dönemin başlayacağı umuluyordu. Yöneticilerin değiştirilmesinin EKİ camiasındaki anlamı ise, işçi eylemi karşısında dirayetsiz davrananların cezalandırılabileceğinin gösterilmesiydi. Üzülmez'de olayın büyümeden bitirilmesini sağladığı gerekçesiyle Abdülkadir Ünek, EKİ Genel Müdürlüğü'ne getirilerek takdir edilirken TKİ Genel Müdürlüğü'ne de Behsat Firuz atandı.

Zonguldak grevinin önemli sonuçlarından biri de ücret artışıyla prim sisteminde yapılan değişiklikti. Primler "ilerlemeye ve üretime yönelik" uygulanacaktı. İşçilerin ücretlerine yapılan zam ise 1 Temmuz 1965'ten itibaren uygulanmak üzere 4'er liradır. Zamlar EKİ'ye1965 yılında 52 milyona, 1966 yılında ise 100 milyona maloldu.

İşçilerin bir başka kazanımı da gruplu çalışanlara hafta tatili hakkının tanınmasıydı. Hafta tatilinin uygulanması talebi, işçilerin önemli taleplerinden biriydi. Bu talep, iktidarda da bazı tar-

tışmalara yol açmıştı. Eski Çalışma Bakanı Bülent Ecevit 16 Mart 1965'te bir demeç vererek Zonguldak'taki "münavebeli işçilere hafta tatili tanınmasını sağlayan kararnamenin durdurulmasıyla ilgili bir demeç vererek bu konuda 1962'den beri çalışma yapıldığını fakat EKİ'nin hafta tatiline karşı durduğunu, son kararnamenin imzalanmaması için Cemal Gürsel'e müracaat edildi"ğini açıklamıştı. Ecevit 19 Mart'ta yine Milliyet'te yayınlanan bir makalesinde de, *"İşletme zarar etmesin diye 'münavebeli' işçiyi yeraltında 30 gün hafta tatilsiz çalıştırmakta direniş, insan ruh ve beden gücüyle üretim arasındaki ilişkiyi görmeyişin sivri örneği idi. Şimdi öğreniyoruz ki, önleme teşebbüslerine rağmen Sayın Cumhurbaşkanının bile imzasından çıkmış bu kararnamenin yayımı ve uygulanışı, insanın ruh ve beden gücünü dikkate almayan bir köhne işletmecilik anlayışının yeni hükümet üzerinde etkisiyle durdurulmuştur"* diyordu.

Ecevit'in yazdıkları ve yaptığı açıklamalar, Zonguldak işçi sınıfıyla ilgili oynanan oyunları bir bakıma ele veriyordu. Zonguldak greviyle tanınmaya razı olunan hafta tatili hakkının, kömür üretimini 480 bin ton olarak etkilediği, bunun parasal karşılığının da 46 milyon lira olduğu sonradan açıklandı. Tabii ki, ücret zammıyla ve hafta tatiliyle yitirilen artı-değeri devlet ve EKİ, üretim zorlamasına başvurarak, işçilerin daha fazla çalıştırılması yöntemini kullanarak gidermeye çalışacaktı. Kimi işçilere, verimliliklerinin gözetildiği kaydı ileri sürülerek yüzde yüz oranında primler ödendi. Bu, grev sonrasındaki bahar havasından en çok kazmacılar ve tahkimatçılar yararlandı ama temel ilişkiler değişmediği için işçilerin nezaretçiler olarak adlandırılan grubu ayrıcalıklı kalmaya devam etti.

İlkel makinelerle ilerleme yapabilmek için taş tozuna maruz kalarak en çok beş yıl içinde sağlıkları bozulan, "Slikoz" hastalığından ciğerleri yıpranan işçilerin tepkisinin yatıştırılması için primler yükseltilmiş oldu. Çünkü slikoz teşhisi konularak malû-

len emekliye ayrılan işçiler için avukatların EKİ'ye karşı açtıkları tazminat davaları gittikçe çoğalmıştı. Akciğer malûliyeti olan işçilerin oranı ise yüzde 80'i bulmuştu. Üretim zorlamasının sonuçları ise oldukça parlaktı. 1965 yılında 6,5 miyon lira olan fon, 1967 programına göre 27 milyon liraya yükselmişti. Primlerin artırılmasındaki faktörlerden birisi de buydu. Ancak geçmişten ağzı yanan EKİ yöneticileri primin dağıtılmasında gözetilen ilkeleri işçilerin tepkisini en aza indirecek bir biçimde saptadılar.

1965 yılından sonra yapılan üretim, iş kazaları, yevmiye fiyatları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:(*)

yıllar		1966	1967	1968	1969	1970	1971
işçi sayısı	harici	20568	20357	20525	21075	22003	22644
	ocak	13432	13188	12929	12050	12668	13000
kaza sayısı	yaralı	9592	9135	8853	8385	7642	8293
	ölü	64	65	64	69	87	67
üretim	tuvenan	7653700	7827265	7494558	7731032	7598316	7846499
	satılır	4880419	5030864	4768771	4683647	4572966	4638721
ücret	S.M. H.	35.11	36.08	48.09	44.84	53.93	61.00
	Y. F.	17.00	17.10	21.61	21.55	25.15	28.50
	S. M. D.	44.85	45.11	56.71	57.31	58.57	78.05

S.M.H.: Sosyal Masraf Hariç, Y.F.: Yevmiye Fiyatı, S.M.D.: Sosyal Masraf Dahil

1965 grevinin sağladığı kazanımlar, Zonguldak işçilerinin yaşam ve işkoşullarında kısmi bir düzelme sağladı. İşçilere küçük ödünler verilerek sorun yatıştırılmaya çalışıldı. Ama problem, aynı devasa boyutuyla sürmeye devam etti. İşçiler de bu yo-

(*)Tabloda yevmiye fiyatından başka gösterilen sosyal masraf hariç bölümünde maden işçilerinin almış olduğu ikramiyeler ve kıdem ehliyet zammı hesaplanmıştır. Sosyal masraf dahil bölümünde ise abartılı şekilde bir işçinin işverene maliyeti gösterilmiştir. Aynı masrafın içine sosyal bakım işçilerinin ücretleri de eklenmektedir. O zamanki koşullarda bir işçi için o kadar masraf edilmesi demek; işçi yatakhanelerinin, yemekhanelerinin turistik tesis sayılması demektir. Bunun da mümkünü yoktur.

ğun emek sömürüsüne sık sık karşı çıkarak ayaklandılar. Kozlu olayları, havzanın sonraki tarihine de damgasını vurdu. Direnişten iki yıl sonra yapılan Türk-İş'in 7-14 Mart 1966 tarihinde yapılan 6. Genel Kurul çalışmalarında maden işçisi olan Adem Gedik, Zonguldak işçilerinin durumunu anlatırken, yeryüzünden 470 metre aşağıda, ölümle mücadele ederek günde 16 saat aç susuz çalışan insanların onca çalışmalarına karşın fazla mesai ücreti alamadıklarından söz ederek ocaklarda çok fazla kazaya tanık olunduğunu ve bir maden işçisinin arkadaşını göçükte bırakma dehşetini sıkça yaşadığını anlatıyordu. Gedik, kazalarda olayın sorumluları hakkında hiçbir şey yapılmazken, müfettişlerin ölen işçileri sorumlu tutan raporlar hazırladığına da dikkati çekerek "mahkemelerde, ölen işçiler cezalandırılıyor" diye konuştu. Gedik, "Bizde ışıktan, havadan mahrum saatlerce çalışan işçi, en güç şartlar altında, 18 yaşında bir köylü çocuğu olarak işe girer, 60 yaşına kadar çalışır, 42 yıl sonra emeklilik hakkı kazanır. Yeryüzünde, rahat koltuklarda, güneşli bürolarda çalışanların ise 25 yılda emeklilik hakları var" diyordu.

Adem Gedik'in çizdiği tablo gerçeğe uygundu. Gençliğini yaşayamadan ocağa inen maden işçisi ölünceye kadar çalışmaya mahkumdu. Aldığı ücret ise, bir köle ücretiydi. Ocaktaki işçinin emeklilik yaşı ise, dışarıdaki işçininkinden farklıydı. Yeraltında kullanılan ilkel teknoloji yüzünden bir maden işçisi öngörülen emeklilik yaşına kadar eğer göçükte kalıp ölmezse ömrünü meslek hastalıklarından muzdarip olarak sürdürmek zorundaydı. 1965 Martı'nda işçileri başkaldırmaya sevk eden, işte bu kötü çalışma koşullarıydı.

Zonguldak, 1965'ten önce de sonra da bu türden direnişlere tanık oldu. Ancak hiçbir zaman durum düzeltilemedi. Nitekim 1965 direnişinden bir buçuk yıl sonra, 26 Ekim 1966'da Kozlu bölgesinde çalışan 7.800 işçi 16 saat oturma eylemi yaparak, kendi haklarına sahip çıkmayan sendikalarını protesto ettiler, ayrıca yevmiye ve pirimlerin de artırılmasını istediler.

Bu yıllar, maden işçilerinin tetikte olduğu yıllardı. En küçük bir haksızlığa tahammül kalmamıştı. Bu yüzden sık sık eylemler gündeme geldi. Ama bunlar kolay yatıştırılabilen EKİ yöneticilerinin küçük tavizleriyle sönen parlamalar olarak kaldı. Maden işçilerinin kendilerini gösteri için teyakkuzda hissettiği sıralarda sendikanın durumu ise oldukça sinir bozucuydu. İşçiler, sendika yöneticilerine güvenmiyor; onların kendilerini temsil ettiklerine inanmıyorlardı. Sendikanın inisiyatifi ve bilgisi dışında başlayan direnişler, sendika ile madenciler arasındaki mesafeyi uzattı. Kendiliğinden başlayan grevler, işçilerin aracısız, bilfiil yaptıkları sözleşmeler haline geldi. 1965 direnişinden sonraki küçük grev ve gösterilerden sonra en büyük direnişin gerçekleştiği Şubat 1968'de devlet duruma müdahale ettiğinde işçiler sendikaları tarafından yine yalnız bırakılmışlardı.

Bu direniş, EKİ yöneticilerinin işletmeyi partizanca yönetmesine bir tepki olarak başladı. Yolsuzluklar ve adam kayırma, işçilerin canına tak etmişti.

Diğer yandan işçilere çok az zam yapılmasına karşın işletmenin 40 milyona yakın kârı vardı. Adalet Partisi hükümeti 1967 yılında hazırlattığı bilançoya dayanarak EKİ'nin 120 ila 170 milyon arasında zarar edeceğini açıklamıştı. Üçüncü toplusözleşme görüşmelerinde bu yüzden zam talebine sıcak bakılmamaktaydı. İşçilerin sendikayla sorunları da artmıştı. İşçi aidatları, sendikaya yatırılmıyor ve özel masraflar için kullanılıyordu. Yöneticilerin işçilerle arası da hiçbir zaman iyi olmamıştı.

1967 yılında toplanan asgari ücret komisyonu, maden işçilerinin asgari ücretlerini 20 lira olarak saptamış, buna rağmen EKİ yöneticileri asgari ücreti 14 liradan hasaplamışlardı. Üçüncü toplusözleşme görüşmelerine bu koşullarda başlandı. Ama bir türlü bitirilemiyor, görüşmeler uzadıkça uzuyordu. EKİ yönetimi, ücretlerin eskisi gibi sürmesini istiyordu.

Toplusözleşme görüşmelerinin sürdüğü sıralarda Kozlu bölgesi işçileri ocaklara inmeyi reddetti. 6 Şubat'ta, Üzülmez böl-

gesindeki işçiler Zonguldak şehir merkezine doğru yürümeye başladı. Korteje, güzergah üzerinde bulunan Kok fabrikasının işçileri, garaj işçileri, Baştarla Eğitim Merkezi işçileri, Çaydamar işçileri de katıldı.

Kendiliğinden eyleme geçen işçiler, yolları üzerindeki işletme binalarını ve bir ekmek fabrikasını tahrip ettiler. Hınçlarını, yanlış yönlendirilmiş bir tepkiyle gösteriyorlardı. Sanki, sefaletlerinin ve ezilmelerinin nedeni işletme binalarıydı.

Ekmeğe ulaşamadıkları için de fabrikaya saldırıyorlardı. Öfkeleri çok yoğun olmasına karşın ne bu binaların gerçek sahiplerinin ne de kendilerini ezenlerin tek tek insanlardan oluşmadığının farkındaydılar. EKİ yöneticilerinin ve yerel idarecilerin aynı sınıfın üyeleri olduğunun sezgisine sahip değillerdi. Binaları tahrip ederken sadece içgüdüleriyle davranıyorlardı.

Yürüyüş yaparak hükümet meydanında toplandıklarında, 15 bin işçinin bir kısmı buradaki sendika binasını basarak büyük tahribat yarattı. Camlar, masalar kırıldı, bütün eşyalar devrildi. O sırada sendikada bulunan birkaç yönetici hırpalandı. Ancak, sonradan moral üstünlüğü ele geçirse de 1965'teki grevde, acz içinde kalan devlet, yakın geçmişi unutmamıştı. Polis, işçilere gaz bombalarıyla sadırdı. Daha sonra işçilerle polis arasında çıkan çatışmada 13 polis ve bir komiser yaralandı. Grev sonrasında ise 9 kişi tutuklandı. Birçok işçi de TİP üyesi olduğu gerekçesiye 17. maddeye dayanılarak, ihbarsız ve tazminatsız olarak işten atıldı.

1968 yılı, Zonguldak'ta TİP etkisinin hissedildiği bir yıldı. Grev sonrasında işten atılan üç yüz kişi de TİP üyelerinden seçildi.

68'den sonraki grev ise, Karadon'da gerçekleşti. 28 Mart 1970 tarihinde Karadon bölgesinde çalışan 6.000 işçi, EKİ yöneticilerinin kendilerini yevmiye cezası vererek haksız yere cezalandırmasını ve sendikanın bu duruma kayıtsız kalmasını protesto etmek için ocaklara inmeyi reddetti. EKİ yöneticilerinin gerekenin yapılacağına dair söz vermesi üzerine biten direnişin ardından aynı yıl 15 Nisan'da yeni bir grev patlak verdi. Bu,

1965'ten sonra havzada görülen ikinci büyük direnişti.

Direnişin başlama nedeniyse 15 Nisan'da sendikanın olağan kongre sonuçlarına itiraz eden Gelik bölgesi delegelerinin Osman İpekçi'ye karşı tavır alması ve Kozlu delegelerinin de onları izlemesi üzerine gelişen olaylardı. Kongrenin ardından Gelik bölümü işçileri de sonuçları protesto ederek ocağa inmeme kararı aldılar. İşçiler Zonguldak'a doğru yürüyüşe geçmişler ve güzergahları üzerinde bulunan Karadon ve Kilimli bölgesi işçilerini de saflarına çekmişlerdi. Sayıları 9.000'e yakındı.

İşçileri, şehir merkezine sokmamaya niyetli olan güvenlik güçleri ise İnağzı ve Kabuz mevkiinde barikat kurmuştu. İşçiler, herhangi bir çatışmanın çıkmasını göze alamadıkları için saatlerce barikatın arkasında beklediler. Geceyarısına doğru büyük bir işçi grubu barikatı yarınayı başararak hükümet meydanına ulaştı.

"Seçimleri protesto ediyoruz", "Osman İpekçi'yi istemiyoruz" diye slogan atan işçiler Zonguldak Valisi'nin, Osman İpekçi'nin ve Cevdet Balık'ın buraya gelerek konuşma yapmaları üzerine meydanı terk ettiler.

Bu arada 16-24 vardiyasında çalışan işçiler de direnişe geçmişlerdi. Bacaağızlarında toplanarak Osman İpekçi aleyhine slogan atıyorlardı. Ocak önünde sürdürülen gösteri iki gün sürdü. Bu eylemin sonucunda 6 işçi gözaltına alındı daha sonra da serbest bırakıldı.

Bir hafta sonra 21 Nisan'da bu kez Armutçuk bölgesindeki işçiler direnişe geçti. Direnişin nedeni son derece ilginçtir. Armutçuk, Ereğli ilçesine bağlıydı. Köylülerin bir kısmı Ereğli Demir-Çelik fabrikalarında bir kısmı da madende çalışmaktaydı. Bu sırada Ereğli Demir-Çelik'te toplusözleşme imzalanmış ve işçiler yüksek bir ücret almışlardı. Bu durum, demir-çelikte çalışan köylülerle irtibatta olan maden işçilerini de etkiledi. İki gün süren bir grev yapıldı. EKİ ve ZMİS yöneticileri işçileri demirçelikteki zammın maden işçileriyle bir ilgisi olmadığını kendi toplusözleşme görüşmeleine de az bir zaman kaldı-

ğını ve bu meselenin o zaman ele alınacağını söyleyerek ikna ettiler ve grev bitirildi.

Bu eylemden sonraki birkaç ayı suskunlukla geçiren havza işçileri, 12 Kasım 1970'te, Armutçuk işçilerinin sendika tarafından kesilen grev fonlarını protesto etmek için başlattıkları direnişle yeniden hareketlendiler. Bunu, aynı yıl 31 Aralık 1970 ve 1 Ocak 1971 tarihlerinde 12 bin işçinin ikramiyelerinin ödenmemesini protesto eylemi izledi.

İki yıl sonra 2 Ocak 1973'te Armutçuk işçileri yeniden ayaktaydı. Gruplu çalışmayı ikili yerine üçlüye çıkarmak isteyen EKİ yönetimi, pilot bölge olarak seçilen Armutçuk'ta işçilerin yoğun tepkisini çekti. Bir ay köyde çalışıp bir ay ocağa inen işçilerin dinlenme yani köyde kalma süresi 15 güne indiriliyordu.

Uygulamayı protesto eden işçiler planı geri aldırtmayı başardılar. EKİ yönetiminin, projeyi geri çekmesi üzerine direniş bitirildi.

1974 Şubatı'nda da Karadon bölgesi işçilerinden 600 kişilik bir grup, primlerin artırılması talebiyle ocaklara inmedi. Direniş, işverenle yapılan görüşmenin anlaşmayla sonuçlanması üzerine sona erdi. 1975'in Mayıs ayında da Gelik işçileri can güvenliklerinin olmadığı gerekçesiyle bir uyarı direnişi yaptı. Bu direniş de yöneticilerin, bazı önlemlerin alınacağı konusunda güvence vermesi üzerine bitirildi.

Bu grevler Kozlu olaylarından sonraki on yıl boyunca havzanın oldukça hareketli olduğunu göstermektedir. Ama Zonguldak işçi sınıfı tarihe en belirgin şekilde 12 Eylül askeri darbesinden on yıl sonra gerçekleştirdiği büyük işçi yürüyüşüyle geçti. Zonguldak'ta günlerce süren direnişin ardından çoluk çocuk Ankara'ya yürüyen Zonguldak işçilerinin eylemi, madenden gelen sesin Türkiye işçi sınıfı için belirleyici olduğunu göstermişti.

Zonguldak ne zaman sesini yükseltmişse toplumsal ilişkiler yeni bir sürece girmek zorunda kalmıştı. 1965 grevi de devlet ve muhalefet arasındaki çatışmada güçlerin yeni mevzilenmelere gitmesi sonucunu doğurdu. İşçi sınıfı hareketinin sosyalist fikir-

lerle tanışması da bu dönemde oldu. Gerçi bu bağ çok cılızdı henüz ama sosyalist fikirler, TİP içindeki tartışmalar, iktidar projeleri işçi sınıfı saflarına da sirayet ediyordu.

İki işçinin öldürülmesi bundan sonraki cinayetlerin yoğunlaşmasında da bir başlangıçtı. Devlet, en küçük muhalefeti kan ve terörle bastırmayı bir alışkanlık edineceği döneme giriyordu. Nitekim grevden altı yıl sonra 12 Mart darbesiyle gençliğin ileri-devrimci kesimleri birer birer avlanmaya başlandı. Deniz Gezmiş, Sinan Cemgil, Mahir Çayan ve arkadaşları katledildi. 12 Mart gelip geçtikten sonra yeniden dirilen muhalefetin karşısına bir taşeron örgüt olarak çıkarılan MHP, devlet adına bu cinayetleri işlemeye başladığında birçok bilimadamı ve sendikacı öldürüldü. MHP-Kontrgerilla tarafından işlenen cinayetler, 1977 1 Mayısı'nda doruk noktasına çıktı. Bu cinayetler yetmeyince, işbaşına gelen 12 Eylül generalleri bu kez de cinayetleri açık açık darağaçlarında işlediler. Bu dönem geçince de iş yine MHP-Kontrgerilla-Özel Tim gibi örgütlere havale edildi. Kapitalist sistemin ve devletin korunması için cinayet şebekeleri 24 saat işbaşında tutuluyor ve devlet terörü, bir sindirme yöntemi olarak soluğunu tüm halkın ensesinde hissettiriyordu. Satılmış ve Mehmet'e yönelen kurşunlar, 12 Eylül'den bir süre önce DİSK kurucularından Kemal Türkler'e de yönelmiş; Türkler ödürülerek işçi sınıfına bir mesaj iletilmiş, gözdağı verilmişti. 12 Eylül geldiğinde ise ilk müdahale edilen, grevler ve sendikalar oldu. Tüm grevler durduruldu, Türk-İş dışındaki sendikalar yasaklandı.

Zonguldak 1965 grevinin anlamı, işte bugünden geçmişe doğru dönüp baktığımızda katedilen yolda yaşanılanları az çok açıklamasıyla ilgilidir. İki işçinin Kozlu caddelerinden birine devrilen gövdesi, bir grevin bitişini değil, işçi hareketinin emeklemekten kurtulup ayağa kalkmaya başladıktan sonra attığı adımların seslerini ulaştırır.

Satılmış Tepe ve Mehmet Çavdar'ın Zonguldak maden işçisine bıraktığı miras, bir direniş geleneğidir. Ölümüne ve dişe diş.

UNUTMADILAR

Bugün hâlâ hayatta olanların belleğinde 1965 direnişi bölük pörçük anılar halinde yaşıyor. Aradan geçen 32 yıl içinde birçok ayrıntı silindi. Silinen ayrıntıların yerini ise hayalgücünün küçük bir oyunuyla bazı imgeler aldı. O günleri anlatanlar yıllardan beri uyuyakalan hafızalarının kapılarını açtıklarında ortaya dökülen bilgi kırıntıları, anımsarken hâlâ ilk günkü gibi yaşanan coşkuyla buluştuğunda bir eski zaman söylencesi gibi çocuksu bir haz veriyor dinleyenlere. '65 direnişinin izini sürerken onların anlattıkları yine de çok önemli.

"BOLU'DA YATTIK BALIKESİR'DE YARGILANDIK"
Hasan Yaman

Maden ocaklarında çalışmaya kaç yılında başladınız?

1945'te EKİ Genel Müdürlüğü'nde odacı olarak işe girdim. 1948'de askere gittim. 1950'de de hükümet değişikliği oldu. Askerden dönünce beni işe almadılar. Sonra Limana numuneci olarak girdim. Burada beş altı ay çalışınca o işi sevmedim. Kilimli'de de Bahri Savaşkan Bölüm Mühendisiydi, o beni puvantör olarak işe aldı. Ondan sonra da hep Kilimli'de çalıştım. O zamanlar işçiler çok eziliyordu. İşçilerse bu duruma sessiz kalıyorlardı. O zamanlar Çalışma Bakanlığı'na bağlı temsilcilik vardı. Her işyerine sandık kurarlardı, bir bölümde 5 kişi temsilci seçilirdi. Bu temsilcilik de işçileri dövenlerin elindeydi. O zamanlar işçilerin dövülmesine çok üzülüyordum. Üstelik de DP zamanı ki o zaman, karşılarına çıkmak mümkün değil. Temsilciliğe aday olmaya karar verdim. Başladım çalışmaya, her köyün kaldığı pavyon ayrıydı. Her köyün pavyonunda ayrı ayrı kalmaya başladım. İşçileri yatakların üzerine toplayıp anlatırdım. Kendilerini dövdürmemelerini, karşı gelmelerini söylüyordum. Önceleri korkuyorlardı. Hatta eve gelmiyorum diye ailem bana kızıyordu. Adaylığımı koyduğum zaman kıyametler koptu, asacağız, keseceğiz diye tehditler gelmeye başladı. 5

kişilik gözü kara ekiptik. O zamanlar üç vardiya ocaklardan çıkmadık. Seçimden bir akşam evvel işçilere iki tane oy pusulası verdik, hani şefler yoklama yaparlarsa birini versinler ötekini sandığa atsınlar diye. İşçilere sıkı sıkı tembihledik. Oyun birini verin ötekini iyi saklayın diye, seçim günü geldiğinde ocaktan çıkan işçileri hep yokladılar. Şefler işçileri ocaktan alıp sandığın başına getiriyorlardı. Hani başkaları ile konuşmasınlar diye.

Seçimin sonucu ne oldu?

Sandıklar açıldığında Hasan Yaman listesine bir tane beyaz oy çıkmadı bütün oylar simsiyah. Şefler oy pusulasını almasınlar diye, işçiler bizim verdiğimiz oyların birini ayakkabılarının içine çoraba sokmuşlar, haliyle ayaklar kömür dolu, oylar da simsiyah olmuş tabii. Hiç unutmam onlara 120 temiz oy bize de 2000'den fazla siyah oy çıktı.

1965 direnişi nasıl başladı?

Bu olayın baş sorumlusu idarecilerdir. EKİ o zaman kâr etmişti. İşçiye beş kuruş, on kuruş, yirmi beş kuruş vereceklerdi. Kazmacılara şu kadar, amelelere şu kadar, tabancılara şu kadar diye tasnif ettiler, puvantörlere de emir verdiler. Biz de yevmiye defterine işledik. Bir emir geldi bu taksimatta fazlalık var, bunu işçilere vermeyeceğiz; ustalara, şeflere, başçavuşlara vereceğiz dediler, defterleri bozdurdular. Neticede olay patladı.

Bu direnişi örgütleyen bir grup var mıydı?

İşçilere ocağa gitmeyelim diyenler de oldu. Şöyle bir durum da vardı. Sendikada Alpdündar ile Osman İpekçi arasında bir sürtüşme vardı. Osman İpekçi'nin adamları bu direnişin olmasını istemiyorlardı. Ben o zaman işyeri temsilcisiydim. Aynı zamanda sendika yönetim krulundaydım. Biz bu isyanı durdurmak için çaba gösterdik. Bir taraftan da kışkırtanlar vardı. Onlar da Kilimli'de tanınmayan belirsiz kişilerdi.

Olayın Türkiye İşçi Partisi'yle bir alakası olmuş olabilir mi?

O zamanlar Türkiye İşçi Partisi'nin gücü yoktu.

Olayın başlangıcında var mıydın?

O zaman ben orada değildim. Benim bir lokantam vardı. Orada oturuyordum. Zonguldak'tan Sendika Yönetim Kurulu'nda olan iki arkadaş geldi. Onlar bana sen burada ne duruyorsun, Osman İpekçi Kilimli'de konuşma yapıyor, onu yuhalamışlar, sözünü kesmişler, dedi. Biz yukarıya çıktığımızda Bölüm Binası'nın (İdare binası) etrafı tamamen sarılmış, yazıhanelerde olanları rehin almışlar. Telleri kesmişler, telefon irtibatını engellemişler. Şefler yapmayın etmeyin diyor ama dinleyen yok. Onlara işçiler 'Siz buradan çıkamazsınız, Ankara'dan Bakanlar gelinceye kadar buradasınız' diyorlar. O zaman Tahsin Ayazoğlu da dışarı çıktıydı, yapmayın etmeyin demek için, onu orada çok kötü hırpaladılar. İşçileri lambahaneye sokmadılar.

Tahsin Ayazoğlu, mühendisler işçinin kaldığı yatakhanelere gidip de işçiyi ocağa sokmak için gayret gösterdi mi?

Adım attırmadılar, mümkün değil, etrafları sarılı. Ne müdür ne mühendis çıkabiliyor. Orada Alay Komutanı da vardı.

Vali ne dedi bu işe?

Vali'nin konuştuğu yok ki. İşçiler hiç kimseyi tanımıyordu. Sendika falan vızgeliyordu. Ben de o zamanlar işçi tarafından çok seviliyordum. Birkaç söz söyleyeyim dedim. Merdivenin başında konuşmaya başladım. 'Arkadaşlar bu hareketler maden işçisine yakışmıyor, lambahaneyi değittınız, tulumbalar çalışmıyor, ocakları su bastı, buralar bizim ekmek teknemiz, çoluk çocuğumuza buradan bakıyoruz, yarın bu iş bittiğinde içimizden çoğunu alıp götürecekler. Beni severseniz burayı terk edin' dedim. Ben konuştuktan sonra işçiler dağılmaya başladılar. Herkes pavyona gitti. Sabahleyin ocaklara inmeye başladılar.

Sen nasıl tutuklandın?

O zamanlar Kilimli'de bir başkomiser vardı. Kilimli ocağında benim çalıştığım yere geldi. Bana 'Hasan Bey sizi karakola kadar istediler' dedi. 'Niçin' diye sordum. O da bana 'Karakolda işçiler var sen bunları tanıyorsun, hani bunlarda bir suç var mı diye soracağız' de-

di. 'Onun için karakola kadar geliver' dedi. Zonguldak'ta Yayla Karakolu'na gittim, hücreye koydular. Karakolda iki gece kaldık. İşçiler karakolu basar korkusuyla bizi oradan gizlice istasyon karakoluna getirdiler. Orada da bir gece kaldıktan sonra, bizi sorgu hakimliğine çıkardılar.

Kaç kişiydiniz?

Sorgu hakimliğine gelen 200 kişi vardı. Sorgulama yapılıyor; delil yok, şahit yok. Bizi adliyenin altına doldurdular. Benim tutuklanmamın nedeni neymiş biliyor musun? "Ben işçiyi isyana teşvik etmişim, isyan büyüyünce iş kötüye varınca ondan sonra korkmaya başlamışım, iki kelime konuşup işçiyi durdurmuşum" Adamlar diyor ki, yaptıran da sensin durduran da sensin. Asliye ceza bizi tutukladı. Zonguldak Cezaevi'ne gittik. Önce 21 kişiyi ikişer üçer hücrelere dağıttılar. Biz ne kadar gazete varsa topladık. Gazetelerde büyük puntolarla "Zonguldak olaylarında komünist parmağı var, elebaşları yakalandı" yazıyor.

Zonguldak Cezaevi'nde kaç gün kaldınız?

21 gün kaldık. 21'inci gün geceleyin anons yaptılar. "Zonguldak olaylarından tutuklu olanlar pılını pırtısını toplasınlar, tahliye oldular" dediler. Biz sevinçten, dolaplardaki kumanyalarımızı, üzerimizdeki elbiselerden başka ne varsa ağır cezalılara dağıttık. Bizi kapı altına indirdiler, kapı altından dışarıya baktık, bir otobüs ve bir sürü jandarma var. Bir de Başsavcı Ahmet Bay vardı. Herkese ikişer ikişer parmak kelepçesi taktılar. Biz savcıya sorduğumuzda, 'Mahkemeye çıkacaksınız, işçiler izdiham yapar diye sizi gece götüreceğiz' dedi. İhbar da geliyormuş, işçiler hapishaneyi basacak diye, neticede bizi geceleyin bırakacaklar diye düşündük. Hatta Cezaevi Müdürü'ne Rahmetli Mahmut Bayraklı sordu, 'Yahu olağanüstü bir durum var, başsavcı burada' dedi, 'jandarma dolu, biz cani miyiz' dedi. Cezaevi müdürü 'Vallahi ben de bilmiyorum' dedi. Biz adliyeye gideceğimizi sanırken, birdenbire Ankara yoluna dönünce 'eyvah' dedik 'şimdi yandık'. Gazeteler yazdı ya bunlar 'Baş Komünist' diye.

Bizi Ankara'ya götürüyorlar dedik. Ankara'da Türk-İş de var yardımcı olur dedik.

İddianemede 21 kişiden fazla insan var.

Kozludan da gelenler oldu, o zaman 28 kişi falan olduk.

Bolu'ya nasıl gittiniz?

Ankara yol ayrımına gelince araba İstanbul tarafına döndü, o zaman da şaşırdık, eyvah bizi Yassıadaya götürüyorlar dedik. O zamanlar Yassıada gündemdeydi. Neticede bizi Bolu Cezaevinin kapısına kadar getirdiler. Siz burada yatacaksınız dediler.

Bolu'da neler oldu?

Yatıyoruz, bize kimse nereden geldiniz, niye yatıyorsunuz demiyor. Bir defa ifade verdik, kağıtları Balıkesir'e gönderiyorlar. Esasında bizleri Balıkesir'e götüreceklermiş. Balıkesir'de mahkumlar isyan çıkartıyorlar. "Mağaralarda yaşamış, dil bilmez, dur bilmez, vurmaktan kesmekten başka bir şey anlamaz vahşi kişiler geliyor, burada rahatımız bozulacak" diye isyan çıkarmışlar. Oranın başsavcısına durumu bildirmişler, bizi Bolu'ya öyle götürdüler. Biz Zonguldak'taki olaydan suçlanıyoruz, Bolu'da yatıyoruz dava Balıkesir'de görülüyor. Bolu'da beşbuçuk ay yattık, bizden ifadeleri alıp Balıkesir'e gönderiyorlar. Balıkesir'de bizim oraya gelmemizi istemeyenler isyan çıkarmıştı ya, onları da Balıkesir'den dağıtmışlar. İki tane de Bolu'ya geldi. Sohbet ediyoruz, nerelisin, neden hapse düştün falan filan. Balıkesir'den gelen iki kişi yanıma geldi, dediler ki, 'Yahu siz çok iyi adamlarsınız biz sizi adamı keser, laftan anlamaz diye vahşi adamlar zannediyorduk, gelmeyesiniz diye isyan ettik, onun için bizi buralara sürgün yaptılar' dedi.

Sonra ne oldu?

Beşbuçuk ay sonra Muammer Aksoy geldi. Anayasa Profesörü. Muammer Aksoy bizden vekalet aldı. İki gün sonra tahliye emri gelmiş. Bizi salıverdiler. Sonra da af çıktı, dava düştü.

Direnişten sonra şeflerin, mühendislerin işçiye karşı tavrı değişti mi?

Çok değişti tabii, daha olaylar olmadan bizim orada durum değişmişti. Bir de sendikanın gücü başlamıştı.

Liyakat zamları sonradan düzgün dağıtıldı mı?

Yine de pek adil olmadı.

Kozlu'da vurulanlara sendika sahip çıktı mı?

Çıktı ama az çıktı; kıymeti yok.

"GECEYDİ... BİR VARDİYA GİTMEK İSTEDİ"
İsmail Karaören (Yortuhan-Yenice)

1965 direnişi nasıl başladı, bu olayın temelinde ne vardı?

Ben o zaman başçavuştum. Bu olayın temeli zam davasıydı. İşçi, zammın adaletsiz dağıtılması üzerine ayaklandı. İlk defa böyle bir isyanla karşılaştım. Zaten biraz da çaylaklık vardı. Sonra bu grev başladı bölüm binalarının etrafı sarıldı. Bölüm Mühendisi Tahsin Ayazoğlu da arabasıyla geldi. Biz de bölümün etrafında sıkışmıştık. İşçi de sağdan soldan bastırdı. Yalnız ben Tahsin Ayazoğlu'nun belinde silah gördüm, onun arkasından ayrılmıyordum, sıkıştımmı belinden silahı alacaktım, ama o da çok mücadele ediyordu, neticede silahlık bir olay olmadı. Tahsin Ayazoğlu bağırdı çağırdı ama kimse dinlemedi. Biz oradan ayrıldık. Grev bitince ifadelerimiz alındı. Bizi Balıkesir'e sevk ettiler. Bizi içeri aldılar, gece saat 24'te adliyeye getirdiler. İfadelerimizi aldılar. Oradan da Yayla Karakolu'na aldılar. Sonra bizi üç kişi olarak serbest bıraktılar. Ondan sonra da Balıkesir'e mahkemeye gittik. O zamanlar bir af vurdu, dava kapandı.

Kilimli'de Tahsin Ayazoğlu mahsur kalmış, orada Osman İpekçi konuştu mu?

Orada kimsenin konuşmasının mümkünü yoktu, bölüm binasına dışardan kimseyi yanaştırmadılar

Bu işte sendikanın durumu neydi, Osman İpekçi Başkandı. İşçinin hakkını savunmuyor muydu?

Biz Kilimli Sendikası'ndan Kemal Balyemez'i bilirdik. Rahmetli Kemal Balyemez başkandı, o zaman öteki sendikaları doğru dürüst tanımazdık.

O isyandan sonra bu zam meselesi düzeldi mi?

Yok, yok, o zaman sonra devletin verdiğiyle yetinildi.

Kilimli'de grev nasıl bitti?

Geceydi... Bir vardiya gitmek istedi. Biz de tekrar oraya geldik. Oranın kat mühendisi Mehmet Tutal vardı, işçiyi ocağa sokmak için lambahanenin önüne geldi, kafasına vurdular, kafası yaralanmıştı. Sendika liderleri konuştular, ondan sonra işe başlandı.

Bu işi o zaman komünistler yaptı. TİP yaptı dediler, onların bu işte parmağı var mıydı?

Komünist parmağı olup olmadığını kesin bilemem de, yalnız olabilir de. Komünist, işçiyi geriden tahrik eder, niye verilmiyor diye konuşur.

1951 yıllarında dayak fazlaydı dedin. O zaman bu işçi niye direnmiyordu.

O zaman korkuyorlardı, baskı vardı.

"GELİK'TEN GELDİLER KARADON'U AYAĞA KALDIRDILAR"
Nevzat Turpçu (Çaycuma)

1965 grevi sırasında ne iş yapıyordunuz?

Karadon'da başpuvantördüm.

1965 grevinin nedeni nedir, işçilerin bu şekilde bir isyana kalkışmasının tam nedeni nedir?

Toplusözleşmeden doğan nedenler. Gelik Bölümü geldi, pavyonda yatan işçileri kaldırdı, bila mecburi yaptı. Zorla greve teşvik etti. Başka bir neden yok.

Bu olayın nedeni olarak liyakat zammının dağıtılmasındaki adaletsizlik gösteriliyor, bu zamla grevin alakası var mıydı?

Toplusözleşmeden doğan hakların veilmemesinden başka bir neden yok

Osman İpekçi'nin bu işte hatası vardır diyebilir miyiz?

Diyebiliriz, Osman İpekçi ben istediğimi alırım, istediğimi veririm dedi.

O zaman işçilere dayak atıyorlar mıydı?

Öyle olsa da sorunun ana kaynağı toplusözleşmeydi.

Bu olayda Mehmet Alpdündar'ın parmağı var mıydı?

Olamaz, niçin olsun, meydanda hiçbir sendikacı yoktu, biliyorsun Hasan Yaman'ı hapse aldılar. Hasan Yaman, Mahmut Bayraklı, Kemal Balyemez hapisteydiler. Ama bu sendikacılardan bir kişi dahi yoktu. Gelik'ten geldi adamlar Karadon'u ayağa kaldırdılar. Zonguldak'a gitmek gibi bir niyetleri vardı.

Bu olayın Kozlu'ya sıçraması nasıl oldu?

Ben orasını bilemiyorum.

O zaman ücret sisteminde bir haksızlık var mıydı?

Gelen tamin üzerine para veriliyordu.

O zamanki çalışma koşullarıyla, şimdiki çalışma koşulları arasında bir fark var mıydı?

Ben 1976'dan sonrasını bilmem. O zamanlar sıkı çalışma vardı.

"BEYAZ ŞAPKALILARA HÜCUM EDİYORLARDI" Bayram Kandemir (Çaycuma)

1965 grevinde ne iş yapıyordunuz?

Başçavuştum.

Bu grevin temelinde ne vardı?

Bu grevin tutuklananlarla hiçbir alakası yok. Mehmet Alpdündar sendikadan düşmüş, Osman İpekçi onun yerine gelmiş. Bu Mehmet Alpdündar, sendikayı ele geçirmek için aynı anda ihtilâl gibi bir isyan çıkardı. Bunlar Gelik'te başlamışlar, isyana geçmişler, fakat grevi tanıyan yok o zaman. Orada başlamış ama benim tahminim her ta-

rafı ele almışlar, sen şimdi 'nerden anladın' diyeceksin, Gelik bacaağzı kaynak yapılmış; nasıl yapılır kaynak.

Lambahaneye girmesinler diye mi?

Yok, yok bacaağzındaki kapılar bu raporlarda yazmıyor. Oradan geliyorlar Karadon'a, Karadon'un Vinç dairesinde silah çekiyorlar, eğer çalışırsanız halatı kopartırız diyorlar. Bu kaynak nereden geliyor. Sonra bunlar Kilimli'de de başlamışlar, biz o zaman evdeydik. Gündüz vardiyasının üst madencileri, şefleri ve o laklakçı takımı var, olaylar gündüz cereyan ediyor. Orası burası derken akşam oldu mutemadiyen bağırıyorlar.

Kimler?

Yabancı şebekeler, daima karanlık olan yerlerde geziyorlar. Bizim bir lambahanemiz vardı, yazıhanenin yanındaydı. Boyu 25 metre eni de tahmini 12 metre, bu binanın üzeri çinko saç, lambahanenin önünde üç kamyon dolusu kadar çakıl vardı. Şebekeler vuracak kıracak.

Kim bu yabancı şebekeler?

Ben ona karışmam, ne bileyim.

Bir tahrik mi vardı yani?

Vardı tabii, bunlar vurun kırın deyince, lambahanenin üzerine doğru bir iki avuç çakıl taşı atıldı. Lambahanenin üzeri de çinko saç, silah gibi ses geliyor. İşçi de cahil; galeyana geliyor. Biz daima uzakta duruyoruz, bize de hücum ediyorlar. Biz bu arada işçileri yazıhaneye toplamaya çalıştık, sonradan isyanı biz yaptık diye bizi tutukladılar.

Seni Yayla Karakolu'na getirdiler mi?

Beni Kilimli'den bıraktılar.

İlk işe kaç yılında başladın?

1943 yılında başladım. Kazmacı amelesiydim.

O zaman mükellefiyet var mıydı?

Vardı.

Grev olduğu zaman neydin?
Ast madenciydim.

Grevin başlaması sendikal rekabet miydi?
Tabii sendikal rekabetti.

Liyakat zammıyla alakası yok muydu?
Zamla alakası yok, cahil işçinin galeyana gelmesi, yabancı şebeke var ya, vuralım kıralım deyince galeyana geliyorlar. Hücum ediyorlar. Daima beyaz şapkalılara hücum ediyorlar. Şeflere, çavuşlara, nezaretçilere.

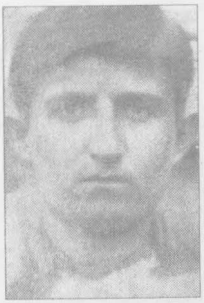
Grevden sonra yevmiyelerde bir değişiklik oldu mu?
Yok olmadı.

Grev Kilimli'de bir vardiya mı sürdü?
Bir vardiya sürdü, sonradan askeri birlikler yetişti.

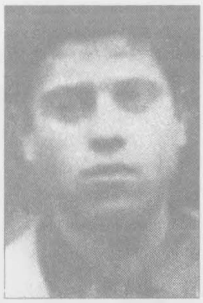
Hasan Yaman, işçi galeyana geldiydi, beni de severlerdi, işçilere bir konuşma yaptım, grevi durdurdum. Yine de beni hapse aldılar diyor.

Doğru, hapiste yatanlar, tutuklananlar hepsi de sendikanın adamıydı. Yapma etme diyenlerdi. İşçiyi kontrol edenlerdi. Biz işçileri yazıhanelere doldurmasak, yabancılar işçileri de tahrik ediyorlardı, iş daha da büyürdü.

Ocağa gitmek isteyen işçiyi diğer işçiler engellemiyor muydu?
Biz şefler olarak işçiyi ocağa sokalım diye düşündük. İşçilerin takımlarını aldık işçilerle bacaağzına indik. Kışkırtıcılar bacaağzını kesmişler. Biz oraya iner inmez bir bağırtı koptu, başladı üzerimize taş yağmaya, kimi işçi başından kimi işçi sırtından yaralandı. Bizi ocağa sokmadılar. Biz mecburen bacaağzından geri çekildik.

Satılmış Tepe

Mehmet Çavdar

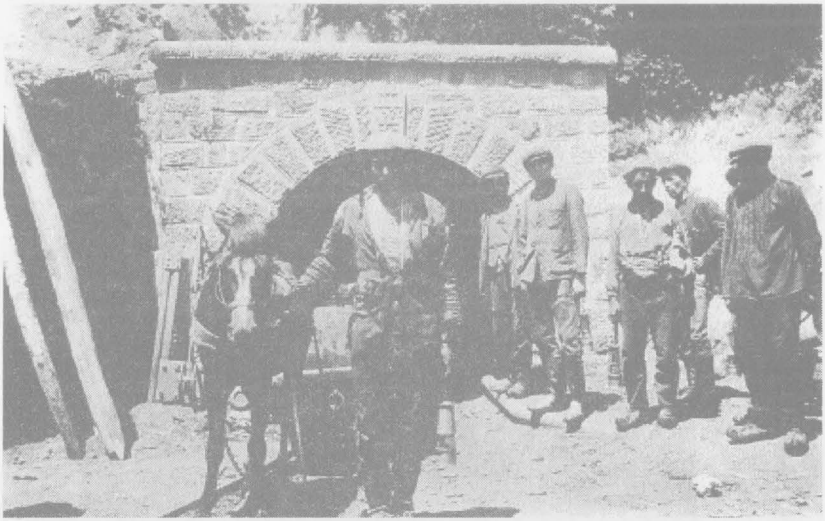
Satılmış Tepe'nin karısı

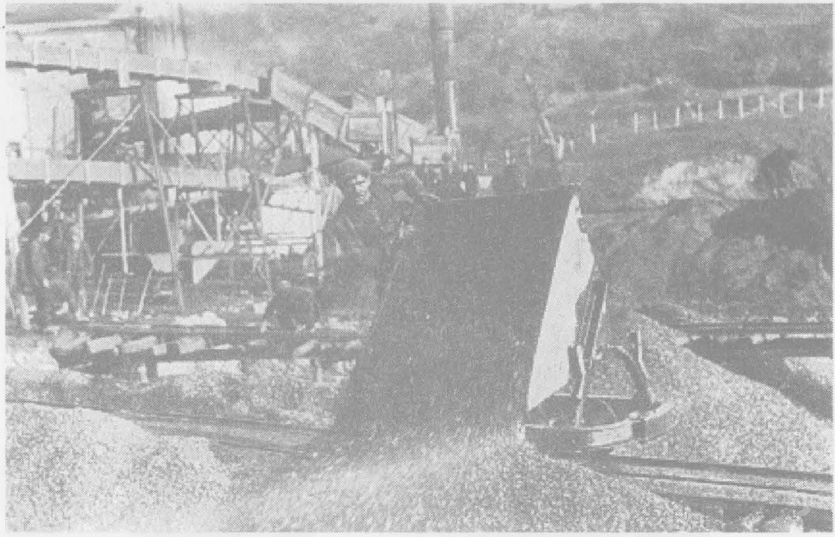
1906'da amele

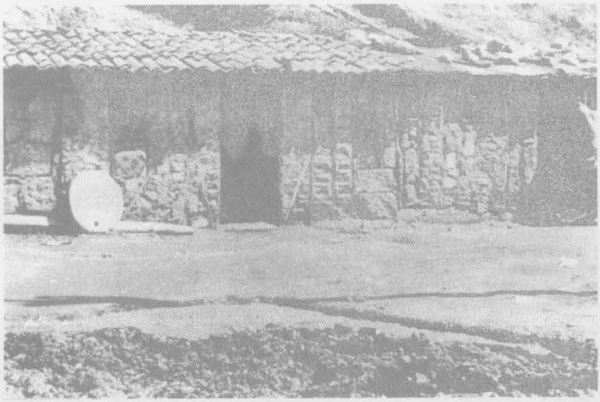
Osmanlı döneminde kuteci

1930'larda köylü işçiler

Üzülmez lavvarı

1930'larda işçi barakaları

Cumhuriyet'in 10. yıl törenlerinde madenciler

1940'larda işçi yemekhanesi

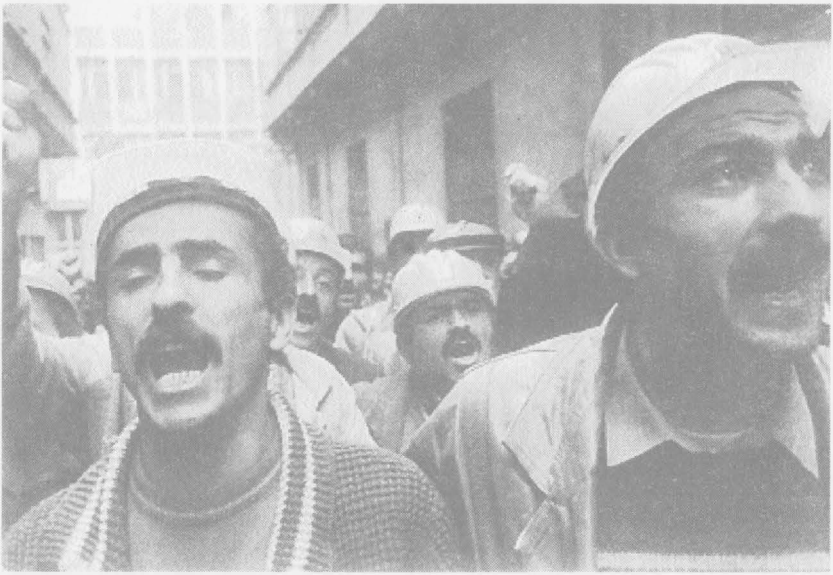
"Acının tarihi yazılacaksa eğer..."

İşçiler, Tepe ve Çavdar'ı unutmadı (1991)

Satılmış Tepe'nin mezarı başında ilk anma (1990)

"Madenci bir konuşursa yer yerinden oynar."

Erol Çatma

1951 yılında Zonguldak'ta doğdu. 1971 yılında Zonguldak-Ereğli Kömür İşletmesi'nde işçiliğe başladı. 1981 yılında siyasal nedenlerle tutuklandı, hüküm giydi. Üç yıllık cezaevi yaşamından sonra yeniden maden işçiliğine başladı. 1995 yılında emekli oldu. Evli ve üç çocuk babası olan Çatma'nın "Zonguldak Madenlerinde Hükümlü İşçiler" başlıklı yayınlanmış bir çalışması daha bulunuyor.

Kömür Tutuşunca

1965 yılının Mart ayıydı.

"Ve bir an silah sesleri durdu. İşçiler de bağırmıyordu artık. Hızı kesilen kitle hantal bir gövde gibi ağır ağır toparlandı. Askerlerin önünde iki işçinin bedeni yatıyordu. Mehmet Çavdar ve Satılmış Tepe'ydi bunlar. Çavdar hemen oracıkta ölmüştü, Tepe ise ağır yaralıydı; hastaneye kaldırılırken o da öldü."

1965 Martı'ydı.

Yıllardır seslerini çıkarmamışlar; aşağılanmaya, küfre, azara, cezaya, yoğun emek sömürüsüne karşı dişlerini sıkmışlardı. Ama günün birinde, uysal birer kömür kölesi olmak canlarına tak etti ve kimsenin beklemediği bir anda direnişe geçtiler. Havzada yer yerinden oynadı. Devlet işçi kanı döktü. Türkiye işçi sınıfının tarihi artık başka türlü yazılacaktı.

Bu kitap 1965 Martı'nda kendiliğinden patlayan ama etkisi tüm ülkeye yayılan Zonguldak direnişinin öyküsüdür. Erol Çatma, bu grevin ayrıntılarını belgeler üzerinde titiz bir çalışma yaparak ve tarih içinde zorlu bir yolculuğa çıkarak ortaya çıkardı.